

SCRINIUM

Número 1 (segona època)

MAIG 2022

Publicació periòdica
DE L'ARXIU I BIBLIOTECA CAPITULAR
DE LA S.E. CATEDRAL DE BARCELONA

Consell Editorial

Excel·lentíssim Capítol de la Catedral de Barcelona

Disseny gràfic i maquetació

**DISCRE
PAN·IA**

© de l'edició: Catedral de Barcelona
Pla de la Seu, s/n
08002, Barcelona

© dels textos: els seus autors

© de les imatges: els seus autors

www.catedralbcn.org
publicacions@catedralbcn.org

Maig 2022
DL B 11195-2022

ISSN 0487-9856

printed by
FLYERALARM

Editorial

Han passat més de seixanta anys des de la publicació del darrer número de la revista *Scrinium*, un projecte curt en la durada del temps, però enorme en els seus fruits. Després de la destrucció massiva de patrimoni eclesiàstic durant la Guerra Civil, la tasca de recuperació d'allò que havia quedat esdevingué extremadament complexa. Molts dels estudiosos havien mort o eren a l'exili, el nivell cultural del país s'havia ensorrat enmig d'una pobresa econòmica i intel·lectual sense precedents, i les institucions acadèmiques es trobaven subjectes a un control ideològic que no els permetia fer una recerca en condicions.

En un context de desolació comença la tasca de recuperació de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona, que iniciada per Mn. Josep Sanabre, refugiat en plena guerra civil sota l'emparedament de la Generalitat de Catalunya, particularment del conseller Ventura Gasol i del cap de la secció d'arxius, Agustí Duran Sanpere, fa possible la publicació del primer catàleg general el 1948. Fruit d'aquesta minuciosa feina començà la publicació el 1951 de la revista *Scrinium*, amb l'objectiu de posar a l'abast dels investigadors el valuós fons documental de la catedral barcelonina.

La tasca iniciada per llunyans arxivers, com Francesc Tarafa, que estructurà els fons i construí la que fou seu de l'arxiu des de 1535 fins 1969, continuada per figures de gran relleu com Jaume Caresmar i Josep Mas, culminà amb el gran projecte liderat per Àngel Fàbrega i Josep Baucells que configura l'Arxiu i els seus fons tal i com els coneixem avui. En aquest primer número de la nova etapa de *Scrinium* hem volgut recuperar precisament el relat del propi doctor Fàbrega sobre aquesta tasca ingent que van emprendre als anys 60.

Encara queda molta feina per fer, molts documents per catalogar, moltes notícies que posar a l'abast de la recerca, que sense la silenciosa i discreta feina de tots aquest arxivers no serien abastables. Iniciant una nova època de publicació de *Scrinium* volem continuar la tasca des nostres predecessors i recuperar una eina de transmissió del coneixement que sigui útil pels investigadors, i un homenatge a llur tasca i dedicació. Volem tenir especialment present el nostre estimat Mn. Josep Baucells i Reig, traspasat ara fa un any, que visqué per l'Arxiu fins el darrer moment, i que feu sentir-se acollida tanta gent que s'acostava a aquest racó amagat sobre les voltes del claustre. Hem volgut també recollir la seva bibliografia perquè la seva feina, gairebé inabastable, no caigui mai en l'oblit i sigui sempre referència per a futures investigacions.

Amb aquesta mateixa voluntat, encetem aquesta nova etapa posant a l'abast de tothom, poc a poc, els anàlisis codicològics del doctor Fàbrega i mossèn Baucells que, fins ara, havien restat inèdits. Enguany les entrades corresponen als còdex 120 i 105, aquest últim a punt de viatjar fins a Mannheim per a ser exposat. Esperem que donant a conèixer el fons de còdexs de l'Arxiu Capítular ajudem a impulsar recerques futures.

Desitgem que aquesta nova etapa de *Scrinium* doni veu a moltes de les paraules que l'Arxiu Capítular custodia, que permetin recuperar del passat aquells que les van pronunciar i puguem acostar-nos una mica més a aquells que segles enrere ens van precedir.

El canonge arxiver i l'equip tècnic de l'Arxiu Capítular

Bibliografia de Mn. Josep Baucells i Reig

BAUCELLS I REIG, J., *El Sant Sacrifici*, Sabadell: J. Sallent 1956.

BAUCELLS I REIG, J. - Pladevall i Font, A., *La Vila de Taradell al transcurs dels segles: estudi de la urbanització*, Vic: Imp. Balmesiana 1966.

BAUCELLS I REIG, J., «Qüestions sobre l'exempció episcopal d'alguns priorats de Barcelona-Diòcesi (s. XIV) i del monestir de Sant Cugat del Vallès (s. XI al XIV)», en *I Col·loqui d'història del monaquisme català. Santes Creus 1966 vol. I*, Santes Creus: 1967, pp. 21-61.

BAUCELLS I REIG, J., «Santes Creus entre dos bisbats», *Santes Creus: Butlletí de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus* vol. 3, núm. 28 (1968) 397-422.

FÀBREGA I GRAU, À. - BAUCELLS I REIG, J., *Catàleg de l'Arxiu Capítular de la S.E. Catedral Basílica de Barcelona. 1. Índex general de les sèries documentals*, Barcelona: Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona 1969.

BAUCELLS I REIG, J. *El Sentimiento religiosos popular en el obispado de Barcelona de 1229 a 1344*, Tesi de Llicenciatura dirigida pel professor Dr. Emilio Sáez, Barcelona: Universitat de Barcelona 1970.

BAUCELLS I REIG, J., «Els Monestirs del Bisbat de Barcelona durant el pontificat de Ponç de Gualba (1303-1334)», en *II Col·loqui d'història del monaquisme català. Sant Joan de les Abadesses 1970 vol. I*, Poblet: Abadia 1972, pp.129-142.

BAUCELLS I REIG, J., «Els comtes de Barcelona, reis d'Aragó i reis d'Espanya, canonges de la Seu de Barcelona», *Estudis d'Història Medieval VI* (1973) 93-123.

BAUCELLS I REIG, J., «València a l'Arxiu de la catedral de Barcelona», en *Primer congrés de història del País Valencià* 1, València: Universidad de València. 1973, pp. 265-278.

PLADEVALL I FONT, A., BAUCELLS I REIG, J., et al. *Síntesi històrica de Taradell*, Taradell: 1974.

BAUCELLS I REIG, J., «La Pía Almoína de la Seo de Barcelona, origen y desarrollo», en *A pobreza e a assistência a os pobres na península ibérica durante a Idade Média. Actas da 1as jornadas Luso-Espanholas de História Medieval*, Lisboa, 25-30 de setembro de 1972, Lisboa: 1975, pp. 73-135.

BAUCELLS I REIG, J., «Notes històriques del priorat de Rocafort», *Solc* 9, 11, 13, 17-18, 23-28, 33, 38-40, 42, 45-46, 48 i 50-51 (1971-1975).

BAUCELLS I REIG, J., «Un taradellenc, forner de Barcelona l'any 1340», *Taradell* 320 (1975).

BAUCELLS I REIG, J., «Documentación inédita de San Ramón de Penyafort y cuestiones relativas al supuesto canonicato barcelonés», *Escritos del vedat* 7 (1977) 69-96.

BAUCELLS I REIG, J., «L'expansió catalana, fou vehicle d'irradiació cultural?», en *Segundo Congreso Internacional de Estudios sobre las Culturas del Mediterráneo Occidental (Barcelona, 29 septiembre-4 octubre 1975)*, Barcelona: 1978, pp. 247-269.

BAUCELLS I REIG, J. - FÀBREGA I GRAU, À., *Guia dels arxius eclesiàstics de Catalunya, València, Balears* (Coordinació i pròleg: Josep Baucells i Reig / Presentació: Àngel Fàbrega i Grau). Barcelona: Archivum Capitulum Almae Sedis Barcinonensis 1978.

BAUCELLS I REIG, J., «L'Estament dels aprenents dels segles XIII i XIV segons els contractes notariais de Barcelona», en *Miscelanea en honor de Josep Maria Madurell i Marimon* vol. 2 (Estudios historicos y documentos de los archivos de protocolos 6) 1978, pp. 85-142.

BAUCELLS I REIG, J., «La reorganització eclesiàstica», en *Història de Catalunya* 1, Barcelona: Salvat 1978-1979, pp. 25-29.

BAUCELLS I REIG, J., «L'espiritualitat», en *Història de Catalunya* 2, Barcelona: Salvat 1978-1979, pp. 246-260.

BAUCELLS I REIG, J., «Església i espiritualitat», en *Història de Catalunya* 3, Barcelona: Salvat 1978-1979, pp. 257-262.

BAUCELLS I REIG, J., «La successió dels Comtes de Pallars en el dos-cents», en *Jaime I y su época (X Congreso de Historia de la Corona de Aragón)*, vol. 3, Saragossa: Diputación de Zaragoza – Intitución Fernando el Católico 1979, pp. 21-36.

BAUCELLS I REIG, J., «Documentación franciscana en el Archivo Capítular de Barcelona: I los franciscanos de la diócesis de Barcelona en los siglos XIII Y XIV», *Archivo Ibero-Americano* Ser. 2, vol. 40 (1980) 339-381.

BAUCELLS I REIG, J., «El Cant de la Sibila a la Catedral de Barcelona (Edició de textos i estudi de la segona època de la representació: ss. XV-XVI)», *Revista Catalana de Teologia* 6 (1981) 175-208.

BAUCELLS I REIG, J., «Documentación franciscana en el Archivo Capitular de Barcelona: II. Manuscritos, incunables e impresos», *Archivo Ibero-Americano* Ser. 2, vol. 42 (1982) 157-186.

BAUCELLS I REIG, J., «L'Expansió peninsular en la política de Jaume II: el matrimoni de la seva filla gran Maria amb l'infant Pere de Castella», *Anuario de Estudios Medievales* 12 (1982) 491-535.

BAUCELLS I REIG, J., «Gènesi de la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona: els fundadors», en *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval* (Anejos del Anuario de Estudios Medievales 11) 1982, pp. 17-75.

BAUCELLS I REIG, J., «El relat de l'Assumpció de Maria i la formació religiosa popular en la Baixa Edat Mitjana», *Revista Catalana de Teologia* vol. 8, 1, (1983) 161-190.

BAUCELLS I REIG, J., *El Baix Llobregat i la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona: inventari dels pergamins*, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1984.

BAUCELLS I REIG, J., «El Priorat de Sant Genís de Rocafort. Compendi de la seva història i una descripció dels edificis romànics escrita al segle XVI», en *Miscel·lània Fort i Cogul*, Montserrat: 1984, pp. 41-76.

BAUCELLS I REIG, J., «El subsidi eclesiàstic de l'any 1451», en *La Corona d'Aragona e il Mediterraneo. Aspetti e problemi comuni da Alfonso il Magnanimo a Ferdinando il Cattolico (1416-1516)*. 9 Congresso di storia della corona d'Aragona, Napoli, 11-15 aprile 1973 vol. 3, Napoli: 1984, pp. 11-33.

BAUCELLS I REIG, J., «La infanta griega Láscara y sus hijas Beatriz y Violante, aragonesas de elección», en *La Ciudad de Zaragoza en la Corona de Aragón; comunicaciones (X Congreso de Historia de la Corona de Aragón)*, Saragossa: Intitución Fernando el Católico 1984, pp. 63-80

BAUCELLS I REIG, J., «Sitges i la jurisdicció senyorial de la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona», en *XXIX Asamblea Intercomarcal d'Estudiosos, Sitges 27-28 octubre 1984*, vol. I, Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans 1985, pp. 15-60.

BAUCELLS I REIG, J., *El Fons "Cisma d'occident" de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona: catàleg de còdexs i pergamins* (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica 34), Barcelona: Institut d'Estudis Catalans 1985.

BAUCELLS I REIG, J., *El Maresme i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: catàleg del fons en pergamí de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona*, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1987.

BAUCELLS I REIG, J., «Sobre la gènesi, la datació i la transmissió dels tractats de Benet XIII entorn del tema del Cisma», en *Jornades sobre el cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià, Barcelona – Peníscola, 19-21 d'abril de 1979 : ponències i comunicacions* vol. 2, Barcelona : 1988, pp. 347-381.

BAUCELLS I REIG, J., *Nadal i Reis a Taradell*, Taradell: [s.n.] 1988.

BAUCELLS I REIG, J., «Les notícies més antigues sobre els orgues de la Catedral de Barcelona», *Medievalia* 8 (1989) 41-74.

BAUCELLS I REIG, J., «Els arxius eclesiàstics» *Lligall: revista catalana d'arxivística* 1 (1989) 69-79.

BAUCELLS I REIG, J., «L'entorn familiar d Ponç de Gualba, bisbe de Barcelona (1303-1334)», en *Homenatge a la memòria del Prof. Dr. Emilio Saez. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*, Barcelona : 1989, pp. 445-460.

BAUCELLS I REIG, J., *El Garraf i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: catàleg del fons en pergamí de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona*, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1990.

BAUCELLS I REIG, J., *L'Església de Sant Antoni, centre polaritzador de la personalitat històrica de Vilanova. Conferència donada el 3 de desembre del 1974 en commemoració del VII centenari de la concessió de la carta de poblament i franquícies*, Vilanova i la Geltrú: Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Balaguer 1991.

BAUCELLS I REIG, J., «L'Església de Catalunya a la Baixa Edat Mitjana», *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 13 (1992) 427-442.

FÀBREGA I GRAU, À. - BAUCELLS I REIG, J., *Diplomatari de la Catedral de Barcelona: documents dels anys 844-1000*. Barcelona: Archivum Capitulum Almae Sedis Barcinonensis 1995

BAUCELLS I REIG, J., «Limosnas y Pia Almoina: institucionalización de la caridad para los más necesitados en el área catalana», en *Beneficiencia y hospitalidad en los archivos de la Iglesia : Santoral hispano-mozárabe en las diócesis de España. Actas del XI Congreso de la Asociación celebrado en Valencia (11 al 15 de septiembre 1995)* vol. 2 (Memoria ecclesiae 10-11), Oviedo : 1997, pp. 161-211.

FÀBREGA I GRAU, À. - BAUCELLS I REIG, J., «L'Arxiu Capítular de la Santa Església Catedral Basílica de Barcelona», en *Guia dels arxius històrics de Catalunya* 7, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1998, pp. 19-39.

BAUCELLS I REIG, J., «La Cronologia a Catalunya en general i a Barcelona en particular», *Calligraphia et typographia, arithmètica et numèrica, chronologia* (1998) 7-99.

BAUCELLS I REIG, J., «El Dr. Àngel Fàbrega i Grau, trenta-un anys de canonge arxiver de la catedral de Barcelona», *Analecta Sacra Tarraconensia* 71 (1998) 18.

BAUCELLS I REIG, J., *Els Noms dels taradellencs*, Taradell: Imp. Taradell 1998.

BAUCELLS I REIG, J., et al., *Taradell en imatges*, Taradell : Imp. Taradell 1998.

BAUCELLS I REIG, J., *Vida y práctica religiosa en el obispado de Barcelona de 1229 a 1344. Tesis doctoral*, Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona 1999.

BAUCELLS I REIG, J., «Enterrament de Jaume II a Santes Creus l'any 1327», *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 20-21 (1999) 323-344.

BAUCELLS I REIG, J., «Visitas pastorales : siglos XIV-XV», en *Las visitas pastorales en el ministerio del Obispo y archivos de la Iglesia : Santoral hispano-mozárabe en las diócesis de España. Acta dl XIII Congreso de la Asociación celebrado en Sevilla – Segunda parte (11 al 16 de septiembre de 1997)* (Memoria eclesiae 14-15), Oviedo : 1999, pp. 165-294.

BAUCELLS I REIG, J., «Les relacions, adés amicals, adés discordans, entre el monestir de Sant Cugat del Vallès i la seu episcopal de Barcelona al llarg de la història», *Analecta Sacra Tarraconensia* 73 (2000) 5-66.

BAUCELLS I REIG, J., *Llibre d'or de la Cobla Genisenca. 50 anys: 1950-2000*, Taradell: Cobla Genisenca 2000.

BAUCELLS I REIG, J., «L'Arxiu de la Catedral de Barcelona», en *Scripturaria, el llibre i el document al llarg de la història: Museu Diocesà de Barcelona, edifici de la Pia Almoina, 6 de setembre- 7 octubre de 2001*, Barcelona: Museu Diocesà de Barcelona 2001, pp. 17-20.

BAUCELLS I REIG, J., «Vivencia eucarística y corriente popular en los siglos XIII-XIV», en *Religiosidad popular y archivos de la Iglesia. Santoral hispano-*

mozàrabe en la diócesis de España. Actas del XVI Congreso de la Asociación celebrado en Zaragoza, 11-15 de septiembre de 2000 vol. 1 (Memoria ecclesiae 20-21), Oviedo : 2002, pp. 241-264.

BAUCELLS I REIG, J., «Hostia consagrada incorrupta y corporales ensangrentados en el monasterio benedictino de Sant Cugat del Vallès, obispado de Barcelona», en *Religiosidad popular y archivos de la Iglesia. Santoral hispano-mozàrabe en la diócesis de España. Actas del XVI Congreso de la Asociación celebrado en Zaragoza, 11-15 de septiembre de 2000* vol. 1 (Memoria ecclesiae 20-21), Oviedo : 2002, pp. 265-291.

BAUCELLS I REIG, J., «Panoràmiques de Sant Esteve de Palautordera i de la Rodalia al segle XIV», *Monografies del Montseny* 18 (2003) 23-42.

BAUCELLS I REIG, J., *Vivir en la edad media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1344). Vol. I* (Anejos del Anuario de Estudios Medievales 56), Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2004.

BAUCELLS I REIG, J., *Vivir en la edad media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1344). Vol. II* (Anejos del Anuario de Estudios Medievales 57), Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2005.

BAUCELLS I REIG, J., «Les dignitats eclesiàstiques de Barcelona als segles IX-XI», *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 26 (2005) 69-79.

BAUCELLS I REIG, J., «Dinamisme vital a l'angle sud-oest del Montseny al segle XIV (I part) ». La Garriga, Sant Cristòfol de Monteugues, Sant Pau de Montmany i Sant Pere de Vallcàrcara », *Monografies del Montseny* 21 (2006) 87-124.

BAUCELLS I REIG, J., *Vivir en la edad media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1344). Vol. III* (Anejos del Anuario de Estudios Medievales 63), Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2006.

BAUCELLS I REIG, J., et al., *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona: Segle XI*, Barcelona: Fundació Noguera 2006.

BAUCELLS I REIG, J., «Dinamisme vital a l'angle sud-oest del Montseny al segle XIV (II part). La Garriga, Sant Cristòfol de Monteugues, Sant Pau de Montmany i Sant Pere de Vallcàrcara», *Monografies del Montseny* 22 (2007) 63-80.

BAUCELLS I REIG, J., *Vivir en la edad media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1344). Vol. IV* (Anejos del Anuario de Estudios Medievales 64), Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2007.

BAUCELLS I REIG, J., *El Priorat de Sant Genís de Rocafort (Martorell)*, Martorell: Centre d'Estudis Martorellencs 2007.

BAUCELLS I REIG, J., «Nissagues del senyors o barons de Taradell-Viladrau», *Monografies del Montseny* 24 (2009) 79-92.

BAUCELLS I REIG, J., «Els donats medievals en les ermites del Maresme», en *Els monestirs medievals. IV Jornades d'Història i Arqueologia Medieval del Maresme / Revista Felibrejada* 93 (2011).

BAUCELLS I REIG, J., «Los archivos eclesiásticos y su custodia», *Cabildos* 11 (2012) 28-47.

BAUCELLS I REIG, J., «Pietat popular i clima religiós», en *Jaume I: commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I: Volum: 2: L'economia rural. L'articulació urbana. Les institucions eclesiàstiques. L'expansió territorial. El comerç* (Memòries de la Secció Històrico-Arquològica 92) 2013, pp. 247-268.

BAUCELLS I REIG, J., «Prospecció vital de la ciutat de Barcelona de 1303 a 1334», en *L'entorn de la Barcelona medieval: estudis dedicats a la Dra. Josefina Mutgé i Vives* (Anejos del Anuario de Estudios Medievales 73), Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas 2013, pp. 85-109.

BAUCELLS I REIG, J., «Sant Celoni, un nucli urbà d'empenta», *Monografies del Montseny* 30 (2015) 229-245.

BAUCELLS I REIG, J., *Taradell: passat i present d'un terme i vila d'Osona. II. Vitalitat antiga i moderna. Segle XIX*, Taradell: Ajuntament de Taradell 2015.

BAUCELLS I REIG, J., «El Dr. Àngel Fàbrega i Grau. In memoriam», *Analecta Sacra Tarraconensia* 90 (2017) 7-10.

BAUCELLS I REIG, J., «Sant Celoni, cap territorial», *Monografies del Montseny* 32 (2017) 25-36.

BAUCELLS I REIG, J., Gómez Muntané, M.C., et al., *El cant de la Sibíl·la a la Catedral de Barcelona*, Barcelona: Associació Francesc Valls 2019.

BAUCELLS I REIG, J., «Francesc Tarafa, una vida d'humanista polifacètic vallesà al servei de la Catedral de Barcelona i del país», en *Amb Marata com a*

SCRINIUM I, 2022 p. 5-12

pretext. Història i vida al Vallès (c.s. IV-XVIII) (Col·lecció Les Franqueses 19) 2020, pp. 101-131.

BAUCELLS I REIG, J., «Organización básica interna de los obispados españoles (s. XII-s. XIX)», *Revista Española de Derecho Canónico* vol. 77, 188 (2020) 87-103.

Crònica de l'arxiu, 1966

Mn. Àngel FÀBREGA I GRAU

Canonge arxiver de la Catedral de Barcelona

A començaments de l'any 1965, després d'uns mesos de la mort del canonge arxiver Dr. Josep Oliveras Caminal, el secretari-canceller del Bisbat, Il·lustríssim Dr. Alexandre Pech Ferrer (més tard, Degà del nostre Capítol) en nom del Sr. Arquebisbe, Monsenyor Dr. Gregori Modrego Casaús, va proposar-me, de paraula, que acceptés la canongia amb la càrrega de Prefecte de l'Arxiu Capitular. Vaig dir-li que m'ho hauria de pensar. Sabia prou bé l'estat d'abandonament en que es trobava l'Arxiu de la Catedral de Barcelona per a decidir-me a acceptar massa precipitadament.

Per Setmana Santa vaig ser a Roma, i allà vaig madurar la meva resposta que donaria si tornaven a insistir. Així va ser. Després de Pasqua el Secretari de Cambra m'urgí amb bones paraules, la meva resposta dient-me que, si jo no acceptava, provehrien la canongia sense la càrrega d'arxiver.

Llavors vaig contestar per escrit, dient que acceptaria sempre i quan el Capítol i el Sr. Bisbe m'ajudessin en els punts que jo demanava: a) àmplies facultats i ajuda per l'ordenament de tota la documentació de l'Arxiu b) projecte de construcció d'uns nous locals per l'Arxiu, i c) facilitar-me les "oposicions" a canonge, en el sentit que volia que el tribunal m'examinés, no pas de Teologia del Mestre de les Sentències, o de Sant Tomàs, sino d'Història eclesiàstica i d'Arxivística.

Tot va arreglar-se a les bones: promesa formal de la construcció d'un arxiu de nova planta i jo mateix vaig redactar-me el programa a que m'havia de sotmetre per a les oposicions. Aquestes es van celebrar de tot seguit, al mig del cor, com encara és costum de fer. I el dia 5 d'agost vaig prendre possessió canònica de la canongia senzilla, amb la càrrega de Prefecte de l'Arxiu. Això era l'any 1965.

L'endemà mateix vaig voler prendre possessió de l'Arxiu: Mossèn Eliseo Cots, que més endavant va ser canonge, però que llavors era el Beneficiat-Oficial de l'Arxiu va acompanyar-m'hi ensenyant-me les sèries documentals amuntegades i apilotades a les "Estàncies" del trifori de la Catedral, i la Sala de lectura de l'Arxiu, llavors establerta al primer pis de l'edifici de la Canonja, o Casa de la Pia Almoina.

Pel mes d'agost, que anava i venia de Vilassar de Dalt (d'on en sóc fill i hi tenia la casa de la meva mare - al pare ja havia mort feia dos anys-), vaig fer-hi llargues estades dintre de les sales de l'Arxiu, rumiant i pensant per quina banda emprendria la feina de l'ordenament de la documentació.

El setembre vaig fer la neteja, selecció i ordenament de la Sala de lectura, treient molts llibres i revistes, poc adients per a una biblioteca auxiliar d'un "arxiu". Ja des d'ara va anar ajudant-me un jove amic meu, seglar, Pere Cisa i Masachs, amb qui des del mes de novembre vaig emprendre la neteja i classificació dels manuals i paperassa de les sales II, III i IV de l'antic arxiu, al trifori, això és, les sales dels "Aniversaris", "Caritat" i "Pia Almoïna". Cada dia sortíem, després de treballar-hi unes tres hores, al matí, negres com carboners. Es que tots els llibres, carpetes i lligalls estaven recoberts d'una capa espessa de pols i fum d'estampa. Aquesta brutícia s'hi va anar acumulant des del 1939 fins al 1965 degut a que els meus antecessors en la direcció de l'Arxiu, van creure que aquelles sales s'havien de ventilar... i varen tenir la infeliç idea de treure un vidre de la finestra de cada sala. Com que la Catedral no té ventilació suficient, per sota la porta d'accés de la sala II (ingrés a l'Arxiu vell) s'establí una corrent d'aire de l'interior de la Catedral a l'exterior a través dels vidres trets de les finestres; i així, demés de la pols del carrer, l'Arxiu, convertit en xameneia de tota la Catedral, va absorbir tot el fum dels ciris, elaborats amb cera de pèssima qualitat, durant vint-i-cinc anys... El mateix va succeir a les sales, de l'altra ma, V, VI i VII, anomenades "Processos" i "Lleuda de Mediona i Reial". La sala VI s'anomenava "de les calaixeres" (plenes de pergamins).

Era tanta la brutícia que sortia, que vaig veure'm obligat, tot i la meva més bona voluntat, de demanar al Capítol que confies la neteja, amb aspiradors industrials, a una casa comercial, anomenada "La Española". Aquesta empresa, amb pressupost d'unes 7 o 8000 pessetes va portar a cap la tasca d'aspirar tota la pols i fum d'estampa de les sis sales de l'arxiu vell. La feina va durar des del dia 10 al 15 de gener de 1966. De fet, van treure la pols i brutícia més grossa: encara va quedar-ne molta per nosaltres...

Però la brutícia, tot i ser un gran obstacle, no va ser la pitjor dificultat per l'ordenament de tot el fons documental de l'Arxiu. Les sales II (Aniversaris), III (Caritat), IV (Pia Almoïna), amb la nºI (desapareguda el 1942) formaven part de l'Arxiu que es va construir els anys 1529-1535; es comprèn que, avançant el temps, i augmentant els documents, el lloc destinat a algunes sèries resultès petit, i aquestes es continuessin, o es traslladessin íntegrament, a d'altres sales diferents de la d'origen. Això ja va ser causa de la primera barreja de llibres i papers que s'anava produint segle darrera segle.

Tots sabem bé prou l'estat d'abandonament que travessà l'Arxiu el segle XIX: a finals de segle es trobava totalment desordenat i abandonat. Mossèn Josep Mas i Domènech va fer-hi tot el que va poder, i d'una manera exemplaríssima, durant gairebé quaranta anys, matins i tardes. Però pel que he sentit dir a molts, l'Arxiu continuava desordenat, encara que ella sabia on eren les “coses” que es buscaven. De fet, prou ho sabem, la seva activitat es dirigí preferentment a la salvació, ordenament i catalogació dels documents en pergamí: va fer-ne la papereta d'uns 10000 mil. La seva tasca gegantina es va parar per la revolta del 1936-39, anys en que, demés, ell va entrar ja en la vellesa.

La guerra del 1936-39 va ser un huracà que va escampar la documentació de l'Arxiu, i encara que es va salvar, gairebé en la seva totalitat, però va fer que, en recuperar tot el material aquest estava totalment i absolutament desordenat, abandonat, brut i malmès.

== A la tardor del 1965, - devia ser pel mes de novembre-, la Providència va acostar-me un jove sacerdot, que en endavant seria un company i amic dilectíssim, i un fervorós, entusiasta i infatigable col·laborador en les tasques de recuperació, reordenació i reorganització de l'Arxiu, el Reverend mossèn Josep Baucells i Reig, prevere. Es presentà un dia per a fer el seu oferiment, mentre jo estava amb un jove seglar, en Pere Cisa i Massachs, netejant llibres a l'Arxiu del trifori. Jo no el coneixia. Vaig exposar-li el programa que tenia per davant: insistí en el seu oferiment. Jo, i ell després, en parlarem amb el Secretari de Cambra, per a veure si aconseguíem alliberar-lo d'altres càrrecs, a fi de poder dedicar-se de ple a l'Arxiu. Des de primers dies del 1966 ja vingué oficiosament, fins que a primers de febrer, fou confirmat oficialment per la Secretaria de Cambra, que llavors cuidava del nomenament del personal a la diòcesi. La identificació de criteris, de caràcter, etc, va ser sempre total, entre nosaltres dos.

A primers de març de 1966, comença la seva feina de manera regular a l'Arxiu: mentre jo, ajudat d'en cisa, vaig recuperant els manuals i papers de l'arxiu del trifori, mossèn Baucells comença a ficar-se amb la revisió de les carpetes, plenes de pergamins, ja ordenats i catalogats per mossèn Mas, que integren les sèries anomenades “Diversorum A, B, C i D”; més endavant farà el mateix amb els pergamins de la sala que llavors en deien “de les calaixeres”. Els pergamins de les sèries “Diversorum” eren a la sala de “Mitja Escala”, sobre el Bautisteri. Pel juny s'ens uneix reordenant manuals i papers de les sales del trifori, II, III i IV (Aniversaris, Caritat i Pia Almoina). Pel juliol 1967 ja erem a la V (Processos), VI (“Calaixeres” plenes de pergamins) i VII (“Lleudes de Mediona i Reial”).

== Mentre anavem duent a cap l'obra gegantina de la recuperació de tot l'arxiu, vull dir que mentre anavem netejant, ordenant i classificant tot el

material de l'Arxiu, el Capítol de la Seu anava duent endavant la construcció material dels nous locals per a l'Arxiu, on ens traslladàrem bon punt s'hagués acabat de construir les seves sales. Encara que jo vaig anar duent l'alta direcció, pel que es refereix a la disposició general de tot l'Arxiu, tècnicament va fer els plànols del mateix l'arquitecte Senyor Don Manuel Puig ribot, que es valia per a tot de l'aparellador Sr. Lluís Tejero. El projecte general, firmat el mes de gener de 1966 va ser lleugerament rectificat, poc després. Sobre dues de les naus del claustre de la Seu, concretament sobre la que correspon a la Sala Capitular i sobre la que correspon a la Capella de Lourdes i Domèria, s'hi bastiren les dues sales noves de l'Arxiu: una sala d'espera i sala de Lectura, l'altre per a Dipòsit i Sala noble de reunions. A l'angle confluent de les dues grans sales, s'hi construiria una sala de treball, que donaria accés a l'"excusat-lavabo", a la petita sala de la calefacció, i a una altra saleta destinada a guardar els grans llibres corals, a través de la qual hom pot penetrar al trifori de la Catedral, al cantó de l'epístola.

Pel mes d'abril del 1966 la Casa "Mas Governo i Mosso" construïa l'ascensor que va des de la capella de Santa Llúcia puja fins al terrat, al nivell de l'entrada de l'Arxiu. Per aquests mateixos mesos la Casa "Industrias Saura" instal·là el "compactus", vint-i-cinc estanteries metal·liques, per guardar tot l'Arxiu, que es desplacen sobre unes rodes, per tal de guanyar l'espai de corredor. La Casa "Aixerch", el 1968, hi construï el sistema de calefacció central, a base de gas-ciutat. La caldera i la calefacció tota està preparada per calentar, a més de l'Arxiu, la gran sala destinada a albergar, quan es pugui, el cor famós de la nostra Seu.

[Continuo la narració a 9-II-1972] Mossèn Josep Baucells i Reig va prendre possessió del seu Benefici amb càrrega d'ajudar-me a l'Arxiu, el dia 22 d'abril de 1967.

Pel mes de juliol del 1967 ja estavem reorganitzant les últimes tres sales de l'Arxiu Vell, les que hi ha sobre les capelles de Santa Magdalena fins a la de la Mare de Déu de Montserrat.

A l'estiu del mateix any vam traslladar les "calaixeres" dels pergamins, des de l'arxiu vell al nou: previament vam netejar els calaixos; i les "calaixeres" (que havien estat construïdes, segons testimoni del Sr. Duran i Sanpere, a Vic, pels volts de l'any 1938) van ser baixades amb ternals a la planta baixa de la Catedral, i pel claustre tornades a pujar cap a la Sala del Compactus de l'Arxiu nou, on hi vam retornar els seus calaixos i hi col·locarem ordenadament els pergamins, que convenientment aplanats, els varem instal·lar, per sèries, dins de bosses en plàstic transparent, per a protegir els pergamins de la pols i la humitat.

Com que per setembre del 1967 ja havíem traslladat tota la documentació i els llibres impresos que hi havia a la Sala de lectura provisional, instal·lada a la Canonja, pel mes d'octubre, al començar el curs acadèmic, ja ens vam instal·lar "amb tot" i inaugurarem la "Sala de lectura" en l'arxiu nou (situada sobre el Claustre, a l'ala que correspon a la Sala Capitular. Essent tots a dintre de l'edifici de la Catedral, el mateix mes d'octubre, vam començar a traslladar i instal·lar la documentació, que ja teníem ordenada, des de les sales de l'arxiu vell al trifori, al nou Arxiu. Aquesta empresa al traslladar-nos va durar fins al mes de juliol de 1968: poca cosa va quedar a les sales de l'arxiu vell, a partir del juliol de 1968.

Passat l'estiu, durant els mesos de setembre, octubre i novembre, ens vam dedicar a traslladar a l'Arxiu nou totes les carpetes de pergamins que encara hi havia a "Mitja escala", i tots els còdexs i els incunables que s'havien guardat, des de l'any 1939, a l'antiga sala de la Capbreuació, davant de la Sala Capitular.

Tot traslladat i ordenadament instal·lat de bell nou a l'Arxiu nou, ja vam poder pensar en fer la preparació de l'inventari de les sèries documentals de tot l'Arxiu. Això ens va ocupar els mesos de desembre de 1968 i gener de 1969. A la primavera del 1969 ja teníem l'*Índex* redactat a punt de donar a la impremta, com així ho varem fer.

L'objectiu que ens vam proposar fou d'inaugurar amb tota solemnitat les noves instal·lacions, senyalant com a data per a la festa la dedicació a la nostra Catedral, és l'antiga festa de la Santa Creu, el dia 3 de maig d'aquell any 1969.

Es van fer les últimes obres d'ornamentació a l'Arxiu, vaig escriure amb rotulador els tres grans fulls de paper semi-pergamí amb l'organigrama (sobre les portes d'accés a la Caixa forta, i vam començar a fer la llista d'invitats. El plat fort havia de ser una conferència que va acceptar de fer Mossèn Johannes Vincke, professor d'Història eclesiàstica a la Universitat de Friburg, molt bon amic meu i gran coneixedor de la història eclesiàstica del regne d'Aragó a l'Edat Mitjana.

La festa va resultar esplèndida de totes maneres. Remeto el lector a les cròniques dels periòdics d'aquells dies per saber-ne els detalls de personalitats, assistents, etc. Llàstima que no va poder celebrar-se el dia 3 de maig, com havíem projectat. El Senyor Arquebisbe, Reverend Marcel González Martín, aquell dia va haver de ser a Madrid forçosament, i jo no vaig voler inaugurar l'Arxiu sense que ell hi fos. La festa es va haver de traslladar a uns pocs dies després, el dia ¿dissabte? del mateix mes de maig. Qui vulgui veure les fotografies de l'acte, escoltar-ne els parlaments i discursos i coneixer una crònica detallada, que consulti unes altres capses d'aquesta mateixa sèrie "Crònica", on hi trobarà les fotos, les cintes magnetofòniques i els retalls de diari amb les notes que es varen publicar, a la premsa de la ciutat i a la premsa nacional. La festa va ser tot un aconeteixement de la cultura ciutadana de Barcelona.

Còdex 105, primera meitat del segle XIV

[LEGENDA AUREA o "FLOS SANCTORUM"]

[Llegendari]

(Ni és un Leccionari, ni un Passionari)

Descripció interna i nota d'erudició: Llibre que aplega una col·lecció de "vides de sants", atribuït a Jacopo da Varazze o Voragine, de l'orde dominicana, arquebisbe de Gènova, destinat, no pas al culte, sinó a l'edificació espiritual dels seus lectors, redactada entorn de l'any 1266. Com que de seguida tingué una enorme difusió entre la gent del poble i se'n feren moltes versions, és difícil identificar la procedència bibliogràfica del text del nostre còdex. Sembla, però, que el nostre còdex forma part de l'anomenada "versió de Barcelona". Aquestes "vides" de sants foren extretes o inspirades per l'autor en l'Escriptura, o obres hagiogràfiques de Cassiodor, sant Agustí, sant Gregori Magne, sant Beda el Venerable i altres. L'autor del còdex, en fer la seva recopilació, no atengué a cap ordre, ni alfabètic ni cronològic-litúrgic. No hi ha ni sant Pacià ni sant Sever; però sí, sant Oleguer i santa Eulàlia de Barcelona amb les llegendes dels seus dos trasllats.

(Per a més detalls, vegeu la bibliografia prou coneguda d'aquesta obra)

[SANTORALE (sic)]

(Al nou teixell, amb lletres gòtiques dibuixades a mà sobre un troç de pergami encolat al llom durant la restauració dels anys 1936-39)

Foli 1r-4v: Dos bifolis de paper encartats, cosits i enganxats en començar el llibre, escrits en el s.XVII, per una mà, naturalment diversa. En ells hi ha un "Index" dels noms dels sants o de les festes que són al còdex, aplegats per ordre alfabètic, de la A a la U-V, però cada grup recull els noms seguint l'ordre de la foliació. Hi ha algunes errades, tan en les grafies dels noms com en la distribució dins l'índex, el qual comença dient:

"Index omnium capitum huius libri, disponendo ordine
alphabetico nomina omnium sanctorum de quibus historia tradit.
Haec tamen, quae secuntur in rubrica, eos praecedunt:

Primo, quae de Christo Domino, eius imagine et cruce scripta sunt;

2º, quae de beata Maria;
3º, quae de Ecclesiae temporibus;
Ultimo, nomina sanctorum subsequuntur.
Et quia nihil profundius inferis, eum locum Mahumet obtinebit".

De Domino nostro Jhesuchristo

Nativitas: folio 19.
Epiphania: f. 38.
Cena: f.103.
Passio: f.106.
Resurrectio: f.110.
Ascensio: f.136.
Penthecoste: f.139.
Passio imaginis Christi: f.272.
Inventio s.Crucis: f.131.
Exaltatio eiusdem: f.271.

De beata Virgine Maria

Conceptio: f.11.
Nativitas: f.165.
Purificatio: f.64.
Anunciatio: f.97.
Assumptio: f.242.

De Ecclesia

Dedicatio ecclesiae: f.372.
Septuagesima: f.60.
Sexagesima: f.61.
Quinquagesima: f.61.
Quadragesima: f.62.
Quatuor Tempora: f.62.
Dominica in Ramis Palmarum: f.100.
Letania: f.134.

Nomina sanctorum, praeferendo mares foeminis

A.

Andreas apostolus: f.4.	Adrianus: f.268.
Antonius: f.45.	Acisclus et Victoria: f.340.
Amandus: f.75.	Agricola et Vitalis: f.354.
Ambrosius: f.115.	Arsenius: f.358.
Antonius, Ord.Min.: f.164.	Agathon: f.359.
Alexius: f.187.	.
Apollinaris: f.193.	Anastasia: f.22.
Abdon et Sennen: f.206.	Agnes: f.49.
Afra: f.219.	Agatha: f.63.
Augustinus: f.254.	Anna: f.199.

B.

Basilius: f.53.	Bartholomeus: f.290.
Blasius: f.67.	Bernardus: f.246.
Benedictus: f.94.	Bricius: f.340.
Baudilius: f.145.	Barlaam: f.359.
Bonifatius: f.157.	.
Barnabas: f.160.	Barbara: f.8.

C.

Chrysantus et Daria: f.71.	Christophorus, f.[183].
Ciriacus: f.223.	[Cucuphas: f.198].
Cornelius: f.276.	.
Cosmas et Damianus: f.293.	Columba: f.34.
Crispus et Gaius: f.303.	Christina: f.194.
Calixtus: f.313.	Clara: f.228.
Crispinus et Crispinianus: f.321.	Caecilia: f.341.
Coronati, Quatuor: f.336.	Catharina: f. 347.
Clemens, papa et m: f.343.	

D.

Desiderius: f.70.	Dorothea: f.69.
Dominicus: f.212.	.
Donatus: f.22.	[Dedicatio Ecclesiae: f.372v]
Dionysius Areopagita: f.303.	(D'una església en general. No de la
Dionysius, forçan ídem: f. 310.	de Barcelona especialment).
Dormientes, Septem: f.201.	

E.

Eustachius: f.325.
Emericus et Celidonius: f.80.
Eusebius: f.207.
Egidius: f.264.
Ermengardus, ep.Urgel.: f.335.
.

F.

Felix, ep.: f.45.
Felix m.: f.201.
Felix, episcopi.: f.45.
Felix, martyr: f.201.
Felix Gerunden.: f.210.
Felix, presb.: f.262.
Fabianus: f.43.
Fructuosus, [Augur. Eulog.]: f.51.

G.

Gregorius, papa: f.188 (?).
Georgius: f.118.
Gordianus: f.146.
Gervasius: f.165.
Germanus: f.206.
Genesisius Arelaten.: f.252.

H.

Hilarius Pictav.: f.44.
Hieronymus: f.299.

I.

Ioannes evangel.: f.24.
Ioannes ante Portam Lat.:f.136.
Innocentes: f.27.
Iulianus: f.40.
Ioannes Elemosin.: f.55.
Ignasius: f.63.
Iacobus: f.125.
Ioannes Baptista: f.166.
Ioannis B., Decollatio: f.260.
Ioannes et Paulus: f.168.
Iustus et Pastor: f.219.

Eulalia Emeritae: f. 13.
Eugenia: f.28.
Emerencia: f.50.
Euphemia: f.278.
Eulalia Barchinonen.: f.72.
Eulaliae B., I eius Transl.: f.72.
Eulaliae B., II eius Transl.: f.73.

Fratres, Septem: f.184.
Felix et Cucuphas: f.198.
Foreseus, ep.: f.294.
Faustus, Iuanuaris et Marcialis: f.294.
Franciscus: f.303.
.
Felicula: f.162.
Fides: f.308.

Genesisius, Roman.: f.252.
Georgius et Dorotheus: f.270.
Geraldus: f.312.
Grisanthus: f.317.
Grisogonus: f.347.

Hilario: f. 319.
Hippolitus: f.241.

Iulianus et Herma: f.253.
Ioannes Chrisosth.: f.273.
Innumerabiles MM.: f.320.
Ioannes, abbas: f. 357.
Iacobus Apost.: f. 195.
Iacobus Min.: f.355.
.
Iuliana: f.76.
Iusta et Rufina: f.188.
Iustina: f.291.

L.

Longinus: f.93.
 Leo, papa: f.169.
 Laurentius: f.224.
 Ludovicus, filius regis Siciliae: f.238.
 Lupus archiepisc.: f.263.
 Lambertus: f.279.
 Leodegarius: f.301.

Leonardus: f.313.
 Lucas: f.314.
 Linus: f.354.
 .
 Leocadia: f.13.
 Lucia: f.16.
 Lucia et Geminianus: f.277.

M.

Macharius: f.44.
 Marcellus: f.45.
 Maurus, Martha, Audifax et
 Abacuc: f.47.
 Matthias: f.78.
 Marcus evangelista: f.121.
 Marcus, papa et confessor: f.310.
 Marcellinus: f.122.
 Mutius: f.158.
 Medardus: f.159.
 Martialis: f.179.
 Macabaei: f.208.
 Mamertius: f.264.
 Matheus: f.279.

Mauricius, Superior, Candidus et
 Víctor: f.281.
 Michael: f.295.
 Martinus: f.336.
 Moyses, abbas: f.357.
 .
 Maria Egipcíaca: f.114.
 Marina: f.163.
 Margareta: f.186.
 Magdalena: f.189.
 Martha: f.204.
 Margaretha, Pelagia: f.307.
 [Millia:] Undecim Milia VV.: f.318.

N.

Nicolaus, ep.: f.9.
 Nereus et Achilleus: f.143.
 Nazarius et Celsus: f.162.

Nazarius, *idem*: f.203.
 Nicomedes, martyr: f.277.
 Narcisus: f.324.

O.

Ollegarius: f.81.
 Odo: f.180.

Omnes Sancti: f.327.

P.

Paulus, episc.: f.15.
 Paulus, prius heremita: f.43.
 Policarpus: f.58.
 Petrus, Apostolus: f.170.
 Petrus, eius Cathedra: f.77.
 Petrus, eius vincula: f.208.
 Paulus, Apostolus: f.173.
 Paulus, eius conversio: f.57.
 Patricius: f.96.
 Petrus, martyr, de Ord. Predicatorum: f.124.
 Petrus papa et institutor monastice religionis: f.154.
 Petrus, exorcista et martyr: f.157.

Q.

Quiricus: f.163.
 Quintinus: f.325.

.

R.

Remigius: f.43 et 301.

S.

Stephanus: f.22.
 Stephanus, eius Inventio: f.211.
 Silvester: f.31.
 Satirus et Saturninus: f.87.
 Secundus: f.114.
 Simplicius et Faustus: 204.
 Stephanus, papa: f.219.
 Simphorianus: f.290.
 Savinus et Savina: f.262.

T.

Thomas, Apostolus: f.17.
 Thomas Cantuarien.: f.30.
 Tiburcius: f.223.
 Timotheus: f.249.
 Theodorus: f.336.
 Tiberius: f.336.

Petrus Alexandrie, f.350.
 Philippus: f.128.
 Poncius, f.143.
 Pancratius: f.144.
 Primus et Felicianus: f.160.
 Protheus et Iacintus: f.270.
 Procesus et Martinianus: f.182.
 Pastor: f.356.
 Pelagius: f.365.
 .
 Paula: f.58.
 Potenciana: f.156.
 Petronilla: f.156.
 Praxedis: f.89.

Quiteria: f. 149.

Romanus: f.353.

Sirus et Evantus: f.273.
 Simon et Iudas: f.322.
 Saturninus: f.531.
 Sebastianus: f.364.
 .
 Sabina: f.70.
 Scholastica: f.70.
 Sabina et Christete: f.322.

.
 Theodora, virgo: f.123.
 Theodora, nupta: f.134.
 Tecla: 282.
 Taysis, meretrix: f.308.

U-V.

Vincentius: f.52.

Vadasius: f.75.

Valentinus: f.76.

Vitalis: f.122.

Urbanus: f.148.

Vitus et Modestus: f.162.

Víctor: f.189.

Historia maledicti Mahumet: f.366.

[COMENÇAMENT DEL CODEX pròpiament dit]

Foli 5, cols. a-b: El ms. comença amb una miniatura (26 x 135 mm): una "H" daurada sobre un fons blau, que fou escrita abans que ho fos el text: "H[ic] i[n]cipit prologus in vita beati Palladii episcopi" (text de color vermell). Totes les lletres inicials de començament de paràgraf (en aquests folis nn. 5-7) són assenyalades amb un petit toc de vermell.

Segueix immediatament una altra miniatura (150 x 150 mm): la "D" de color blau sobre un fons daurat (lletra i fons preciosament decorats) inicial del text que segueix: "Dum adulescentiam meam tenerem, adhuc cordis ignaviam benignitas animi pulsat studio caritatis... ... per longinquitatem temporum fabulosa credantur transmittere tuo pocius et opere et nunc inlustrentur".

Foli 5, col. b-7, col. d: El capítol comença amb una petita miniatura (10 x 10 mm) que és una "I" pintada amb blau, vermell i daurada: Incipit: "Incipit vita sancti Palladii episcopi". Tocant aquesta inicial, hi ha una altra miniatura: una "S" (121 x 126 mm) daurada sobre un fons vermell i blau (tot molt ben decorat): "Sanctus igitur Palladius episcopus, ab adolescencia sua, omne mundi labe despecta... ... *Explicit*: Qui tanta suum famulum remunerare dignatus est, gratia cum Patre et Spiritu Sancto ineffabiliter vivens regnans in secula seculorum. Amen.

Fiat commemoratio sancti Palladii episcopi per antifonas:

Beate [la "B" de "Beate" és una minúscula miniatura] Palladii, Christi confessor, qui in terris miraculis coruscasti, cum Deo regnas, in celis ad Deum intercede pro nobis.

Versus: Ora pro nobis ad Dominum, beate Palladi.

Oracio: Deus [la "D" de "Deus" és una minúscula miniatura] qui beatum Palladium confessorem tuum innumeris fulgere miraculis: saxa suis precibus vertendo, puellam a paralisi curando, demoniacum liberando, demones fugando, et cui tu, Domine, per tuos angelos peccata per suas oves comissa, revelare fecisti, ut eas a morte ianuis revocaret propria (?), quesumus, ut eius precibus et meritis cum eo in celestibus epulis perfrui mereamur. Qui vivis."

[CALENDARI]

A les quatre columnes dels folis 8, 9 i 10, hi ha un Calendari litúrgic, ja bastant desenvolupat, que assenyalava les festes dels sants que tenien culte a la Catedral de Barcelona durant les primeres dècades del s. XIV, el temps en què fou escrit el còdex i es confeccionà aquest Calendari. Fou emprada la lletra gòtica llibrària, d'ull bastant grosset. Posteriorment hi afegiren amb tinta vermella els folis on es podien trobar les "lectures" de cada "sant" o festa; d'aquesta manera el Calendari féu les vegades d'índex per a ús dels lectors. Més tard hi van afegir els sants que s'havien unit al Santoral barceloní després que s'acabà l'escriptura del calendari, com és ara: "II nonas februarii, Obiit beatus Ollegarius, Anno Domini M^o.C^o.XXXVI°"; o bé: "VI idus iulii, Secunda Translatio sancte Eulalie". Encara més tard, altres mans hi afegiren nous sants, com és ara: "Palladii episcopi et confessor: respice in principio libri", i afegitons i aclariments diversos per a utilitat dels lectors. La columna corresponent a cada mes és encapçalada amb una "K", inicial de "Kalendas", decorada alternadament amb vermell i blau. La mà que escriví el Calendari és diversa de les altres dues: la que escriví la Vida de sant Pal.ladi, al començament del llibre, i la que escriví les vides dels sants de la resta del còdex.

[DONACIÓ DEL CODEX A LA SEU DE BARCELONA]

A continuació del Calendari precedent, al foli 11r, al bell mig de la pàgina, en una columna gran (uns 115 mm) hi fou escrit, encara amb lletra gòtica llibrària (del s.XIV), però de mà diversa de les altres que intervingueren en la còpia del ms., el text que segueix:

"[\"D\", majúscula de dues línies d'alçària, de color negre sense ornamentar] Die sabbati intitulata VI kalendas octobris anno Domini 1360, discretus Guillelmus de Muntellis beneficiatus in Sede Barcinonen. legavit et obtulit Domino Deo ad honorem Sanctissimae Crucis beateque Eulalie, virginis et martyris Christi, istum librum vocatum "Flores Sanctorum", et quia sit et maneat in perpetuum in Choro vel in truna vel in alio aliquo loco patenti Sedis Barchin.; et quia omnes clerici possint legere et studere in supradicto libro et quod orent ad Deum, quia huius libri donatio sit in remedium animae suae et in remissionem omnium peccatorum suorum et omnium fidelium defunctorum. Ita tamen quod numquam vendatur nec aliquo modo alienetur, sed semper sit et maneat aliquo loco supradictorum". – Al marge dret hi ha una nota que, amb lletra del s.XV, diu: "Folio CCLXXXI, pag. II, col. I, fit memoria vitam beatae Tecle in eo foleo finitam, translata fuisse a verbis armenicis in linguam latinam, anno Domini M.CCC.XX".

D'aquesta nota anterior n'hi ha una traducció lliure, escrita al darrer foli del ms., el que hi ha després del foli .CCC.LXXVI, que diu:

"Lo present Flos Sanctorum donà a la present isglésia de Barcelona, Guillem de Muntells, Canonge de la isglésia de Gerona en lo any 1360 ab pacte que no's pogués vendre ni enagenar de la isglésia sinó que en ella se conservàs o en lo Chor o en lo Archiu o en altre lloch de dita isglésia y que estigués segur per al studi dels qui servychen en dita isglésia".

Foli Ir, col. a: Comença la numeració pròpiament dita del ms. amb xifres romanes.

La primera pàgina del còdex (cols. a-b) va ser rodejada, ja d'origen, amb una orla requadrada (6/7 mm de gruix) de fons blavós molt ben decorada, amb grups florals als quatre angles i a mitja alçada de cada costat; en una de les flors, al marge exterior, hi descansa un paó amb la seva cresta i la seva llarga cua, molt ben pintat. Com passà en altres còdexs miniats de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, també aquest va sofrir, en una època incerta, la depredació de dues miniatures: 1. La caplletra inicial del pròleg de tot el ms. fou tallada amb els caps de ratlla de les nou primeres línies del text; ran del final de les cinc primeres d'aquestes línies (dins la caixa d'escriptura de la col. a) hi restà un requadre de fons vermellós (15 x 25 mm) dins del qual hi han cinc línies de lletres pintades amb or que ens donen el nom original del llibre "INC/IPI/UNT F/LORE[S]/ SANCTORUM". 2. La miniatura que hi devia haver al peu de tot el foli (70 mm d'alçada), que per tant afecta el text inferior de les quatre columnes del ms. cols. a-d); amb tot, encara hi quedà, en aquesta zona, una inicial miniada: una "A" del text que segueix, "Adventus Domini per quatuor septimanas agitur ad significandum.... I el text continua.

Incipit del pròleg de tot el llibre: "...rsum / [tem]pus pre-/ [sent]is vite / ... [q]uatuor [ta]ngit / ...et in tempore [revoc]acionis renova-[tionis] fuit / ab Adam... scilicet a Deo deviavit, et duravit usque ad Moysen. Et illud tempus presentat Ecclesia... [L'autor fa una llarga disquisició sobre la divisió de la història de la humanitat per èpoques, segons la revelació cristiana (no s'oblidi que l'autor parla des del segle XIV...)].

Foli IIIIv, col. c: *Explicit*: "Tercio, propter rem non differendam nichil enim quia ibi agitur dilacionem patitur sed omnia in momento et ictu oculi paguntur".

Foli IIIIv, col. c: [Ací comença, sota les rúbriques "De nomine sancti Andree" i "De vita ipsius", el text de les vides dels sants i de les festes, continguts en aquest còdex, que arriba fins al foli CCC.LXXVI [376] on hi ha l'acabament del text sobre la "Dedicació d'una església". – Tota vegada que ja

hem donat la llista (sembla que completa) d'aquests sants i de les festes en el nostre ms. amb ordre alfabètic tal com fou redactat durant el segle XVII, ens abstindrem de constatar el contingut de cadascun dels folis. Ens ha semblat més útil per als investigadors o simples lectors, oferir l'índex alfabètic dels sants i de les festes que no pas la descripció detallada del començament i acabament de cada "vida". Tots els textos d'aquesta part del ms. són deguts a la mateixa mà.

Descripció externa: En pergamí, tot ell (ff. I-CCCLXXVI), excepció feta dels quatre primers fulls en paper (folis 1-4) on s'hi recull la llista alfabètica de tots els sants i festes continguts en el ms. Sota la mateixa numeració aràbiga, però sobre fulls de pergamí, s'hi apleguen la vida de sant Pal·ladi, el Calendari inicial i l'acta de donació del còdex a la Catedral de Barcelona (ff. 5-11). Cadascuna de les quatre peces és deguda a una mà diferent. El color de la lletra del text és el negre. El tipus d'escriptura és la lletra gòtica llibrària, tant en els textos com en les respectives rúbriques. Corondells, en vermell i blau, alternativament. Totes les vides comencen amb una caplletra, de color vermell o blau, alternadament, de tres línies d'alçària; totes les caplletres foren ornades en el seu fons amb filaments pluriformes que s'extenen després pels marges adjacents. Allà on acaba la vida d'un sant, en comença una altra sense solució de continuïtat. La numeració romana dels folis (sempre al recto) és de color vermell. - L'enquadernació és l'original, de fusta recoberta amb pell de color vermellós, gofrada amb ferrets amb sec els quals formen un quadre que clou uns dibuixos concèntrics; les dues puntes de cada coberta foren protegides amb uns petits angles metàl·lics. Tot el ms., àdhuc les cobertes, fou restaurat en els anys 1936-1939. A l'exterior de les dues cobertes hi resten tres dels cinc claus que ambdues tingueren. El còdex té encara sencers els dos fermalls o tancadors que clouen el llibre. El llom és de la darrera restauració: té cinc nervis i dos teixells de pergamí enganxats, en un dels quals hi escriviren amb caràcters gòtics: "Santorale" (sic) i en l'altre: "Codex 105". A la coberta posterior hi ha clavada una cadena de 13 malles oblongues, que amida 500 mm., per a que el còdex estigués fermat a algun moble i ningú no se'l pogués emportar. En la restauració dels anys de la guerra civil (1936-39) els restauradors deixaren en el seu lloc la guarda primitiva anterior, desenganxada de la coberta, i feren el mateix amb el que restava de la guarda posterior, on hi han (a banda i banda) quatre columnes de text (molt esborrat) d'un llibre que sembla de tema jurídic: hom l'atribuiria al segle XIII (XIV). - Mides: de les cobertes, 380 x 280 mm; dels folis, 360 x 250 mm; de cada columna d'escriptura, 250 x 80 mm. Foliació: 11 + CCCLXXVI folis.

Còdex 120, segle VII-VIII

[Homilies de sant Gregori el Gran: Llibre II]

DIVI GREGORII CODEX HOMILIARUM IN LUCAM, A XXI AD XL

[Al llom actual del còdex]

Descripció interna: Pròpiament és un còdex miscel·lani d'obres de sant Gregori el Gran (Hurter, *Nomenclator...*, I, 555-565]. El còdex conté:

- a. Les HOMILIAE IN EVANGELIA: Llibre II, Homilies XXI AD XL (PL, 76, cols.1.169-1.312).
- b. El sermó DE MORTALITATE fet al poble a la basílica de Sant Joan del Laterà (PL, 76, cols.1.311-1.314).
- c. El DECRETUM AD CLERUM, del concili romà de l'any 595, firmat, demés del Papa, per 23 bisbes i 35 preveres dels títols de la ciutat de Roma (Ph.Jaffé, *Regesta Pontificum Romanorum*, I, pàgs.167-168).

Com és sabut, sant Gregori va fer les primeres 20 Homilies davant el poble de Roma, i els notaris o escrivans assistents, que les havien escrit estenogràficament, les van publicar sense que les revisés el seu autor; però com fos que aquesta edició no va plaure al Papa, sant Gregori escriví ell mateix les altres 20 Homilies restants i les va editar sense intervenció de cap notari o escrivà. Les primeres Homilies (I-XX) formen el "Liber I Homiliarum in Evangelia"; les restants (XXI-XL) formen el "Liber II Homiliarum sancti Gregorii in Evangelia". Aquestes darreres són les que hi ha al còdex del qual estem tractant.

Normalment aquest ms. s'anomena "Homilies de sant Gregori" perquè les Homilies del gran pontífex constitueixen el gros del còdex. El que no s'hauria de dir és [Homilies] "in Lucam", perquè el Sant hi comenta perícopes de tots quatre evangelistes indistintament, segons ho reclamava la festivitat o la basílica en la que els pronuncià o per algun tema d'actualitat.

*

Foli [1]r: El text d'aquest full, n.[1], pertany al capítol XXXVIII del llibre dels *Diàlegs* de sant Gregori (PL, 77, cols.389-392); això vol dir que aquest foli no té res a veure amb el còdex de les *Homilies* del mateix autor, del que ara ens ocupem, encara que es pogués demostrar una idèntica procedència escriptòria (Vegeu: Pere Pujol i Tubau, «El manuscrit de les Homilies de sant Gregori, de la catedral de Barcelona», *Butlletí de la biblioteca de Catalunya* 5 (1918-19) 186-194). L'autor dóna la transcripció només del recto d'aquest full perquè, en aquell temps el foli era encolat, i per tant era il·legible, a altres fulls de pergamí dins la mateixa coberta, com després serà descrit. Fins a la segona dècada del segle XX, aquest full va formar part de la guarda (encara que solta) de la tapa posterior del nostre ms., i per això havia estat encolat damunt els papirs que, amb altres quatre fragments de pergamí de diverses èpoques i procedències, havia anat engruixint aquella tapa posterior original del còdex, que en el seu exterior era feta de cuir. - El full va ser escrit així mateix amb lletra uncial, però és degut a una mà diferent de la que escriví el nostre ms. - En fer la restauració del còdex, una mica abans que fos mostrat en l'Exposició Internacional Íberoamericana de Sevilla dels anys 1929-30, aquest full, degudament restaurat conjuntament amb la resta del ms. però encara no identificat, fou col·locat al començament del còdex dins d'un bifoli de pergamí nou, amb numeració pròpia i independent "[1]", perquè així semblava aconsellar-ho la identitat de la lletra uncial emprada a cada un dels dos mss. El full mesura 308 x 246 mm, però és molt escaixalat. A cada cara del full hi han 18 línies de text, a ratlla sencera. Mides de la caixa d'escriptura: 235 x 200 mm. L'ull de les lletres d'aquest full és 2 mm més gran que el dels altres fulls del còdex.

[TEXT DE LES HOMILIES]

Foli 1r: **LECTIO S**[ancti evangelii secundum Marcum". "...ria Magda.. / et Salomae... / aromata... /...gerent Ihesum... ... coopertum stola candida, et obstipuerunt. Qui dixit illis: // ... [Ihesu]m quaeritis... ...cedit vos in / ...bitis eum sicut dixit vobis". [Mc.16, 1-7].

Foli 1v-9r: [Incipit Omilia XXI / habita ad populum **IN BASILICA** / beatae Mariae virginis], **DIE SANCTO PASCHAE**. / [Mult]IS VOBIS **LECTIO**[nibus], /...IS, FF.RR. [fratres], per dictatum lo[qui] /...[con]suevi. Sed quia lassiscite /[sto]macho ea quae dicta vero le- / [gere] ipse non possum, quosdam / vestrum minus libenter audientes / intueor. Unde nunc a memetipso ... Ihesum Dominum nostrum, qui... vivit et regnat Deus in unitate Spiritus Sancti per omnia saecula saeculorum. Amen. [Explicit Omilia XXI].

Foli 9v-10r: **CAPITULUM. OMILIA XXI. / INCIPIT LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM IOHANNEM. / IN ILLO**

TEMPORE UNA SAB/batorum Maria Magdalenae venit mane... .. et cum / se inclinasset, vidit lentiamina posita... quia oportet ei etiam mortuis resurgere. [Io 20, 1-9].

Folis 10r-22v: **INCIPIT OMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABI/TA AD POPULUM IN BASILICA BEATI IOHAN/NIS, QUAE APELLATUR CONSTANTINIANA.** / FRACTUS LONGA MO/lestia stomachus, diu me caritatis ves/trae de lectionis evangelicae loqui / expositione prohibuit... ..Si ad amorem Dei pigri non sumus, adiuvat ipse quem amamus Ihesus Christus Dominus noster, qui vivit et regnat cum Patre in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia saecula saeculorum Amen. / **EXPLICIT OMILIA VICESIMA SECUNDA.** /

Foli 22v-24r: **LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM LUCAM.** / IN ILLO TEMPORE, DUO / ex discipulis ibant in castellum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta... ..Quod surrexit Dominus vere et apparuit Symoni, et ipsi narrabant quae gesta erant in via, et quomodo cognoverunt eum in fractione panis. [Lc 24, 13-35].

Foli 24r-27r: **INCIPIT OMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABITA AD / POPULUM IN BASILICA BEATI PETRI APOSTOLI.** / IN COTIDIANA VOBIS SOL/empnitate laborantibus, pauca loquenda sunt... ..ut in iudicium non quasi peregrinos nesciat sed ut proprius recipiat ad Regnum. Amen. / **EXPLICIT OMILIA XXIII.**

Foli 27r-28r: **LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM IOHANNEM.** / IN ILLO TEMPORE, MA/nifestavit se iterum Ihesus discipulis suis ad mare Tiberyades. Manifestavit autem... ..Hoc iam tertio manifestatus est Ihesus discipolis cum resurrexisset a mortuis. [Io 21, 1-14].

Foli 28r-36v: **INCIPIT OMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABITA AD POPULUM IN BASILICA BEATI LAURENTI MARTIRIS.** / **LECTIO SANCTI EVANGELII.** / Quae modo in vestris auribus lecta est, fratres mei, quaestione animum pulsant, sed pulsatione sua... .. [Hi ha una colla de folis esquinçats (però ara restaurats). Pel poquíssim que resta del text al foli 36v. i per la foliació (marge superior), es veu clar que el canvi d'evangeli i d'homilia, de la XXIII a la XXV, es produïa al foli esmentat].

Foli 36v-52v: [En el fragment del text que hi ha a la penúltima ratlla que resta, només s'hi llegeix: [Ioh]ANNEM. [Io 20, 11-18]. I, demés, tres trossos de lletres majúscules, de color negre, ara indesxifrables]. **EXPLICIT OMILIA VICESIMA QUINTA.**

Foli 52v-53v: **LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM IOHANNEM.** / IN ILLO TEMPORE, CUM / sero factum esset, una

sabbatorum, et fores... ..et ut credentes vitam aeternam habeatis in nomine eius. [Io 20, 19-31].

Foli 54r-69v: **INCIPIT OMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABI/TA AD POPULUM IN BASILICA SANCTI IOHANNIS, QUAE APPELLATUR CONSTANTINIANA./** PRIMA LECTIONIS HU/ius evangelicae quaestio animum pulsat... ..quantum mediatorem Dei et Dominum singulariter amatis. Qui [vi]vit et regnat cum Patre in unitate Spiritus Sancti, per omnia saecula saeculorum. Amen. / **EXPLICIT OMILIA VICESIMA VI SEXTA.**

Foli 69v-70r: **INCIPIT LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM IOHANNEM./** IN ILLO TEMPORE DIXIT / Ihesus discipolis suis: Hoc est praeceptum meum, ut diligatis invicem... ..quodcumque petieritis Patrem in nomine meo det vobis.. Amen. / **EXPLICIT LECTIO SANCTI EVANGELII.** / [Io 15, 12-16].

Foli 70r-81r: **INCIPIT OMILIA EIUSDEM LECTIONIS HABITA AD POPULUM IN BASILICA SANCTI PANCRATI, DIE NATALIS EIUS.** / CUM CUNCTA SACRA ELOQUIA / dominicis plena sint praeceptis, quid est quod de dilectione... ..Et qui post vincentes remunerat nunc decertantes iuvat. Per Ihesum Christum Dominum nostrum, qui vivit et regnat Deus [cum Patre], in unitate Spiritus Sancti per omnia saecula saeculorum. Amen. / **EXPLICIT OMILIA XXVII.**

Foli 81r-81v: **INCIPIT LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM IOHANNEM/** IN ILLO TEMPORE ERAT QUI/dam regulus, cuius filius... ..et credidit ipse et domus eius tota. [Io 4, 46-53].

Foli 82r-86v: **INCIPIT OMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABITA AD POPULUM IN CIMENTERIO [SANCTORUM] NEREI ET ACHILLEI.** / LECTIO SANCTI EVANGELII, QUAM / modo, fratres, audistis expositione non indicet... ..quam per fidem tenetis. Per Ihesum Christum Dominum nostrum, qui vivit et regnat Deus cum Patre in unitate Spiritus Sancti in saecula saeculorum. Amen.

Foli 86v-87r: **LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM MARCUM.** / IN ILLO TEMPORE DIXIT / Ihesus discipolis suis: Euntes in universum mundum, praedicate... ..et sermone confirmante, sequentibus signis. [Mc 16, 14-20].].

Foli 87r-101r: **INCIPIT OMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABITA AD POPULUM IN BASILICA SANCTI PETRI, DIE ASCENSIONIS DOMINI.** / QUOD RESURRECTIO/nem dominicam discipoli tarde crediderunt... ..non autem deserit desiderium nostrum, ipse qui dedit Ihesus

Christus Dominus noster, qui regnat cum Patre in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia saecula saeculorum. Amen. / **EXPLICIT OMILIA XXVIII.**

Foli 101r-v: **LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM IOHANNEM.** / IN ILLO TEMPORE DI/cebat Dominus Ihesus discipulis suis: Si quis diligit me sermonem meum servabit... ...Et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. // **EXPLICIT LECTIO SANCTI EVANGELII.** / [Io 14, 23-31].

Foli 102r-118r: **INCIPIT OMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABITA AD POPULUM IN BASILICA BEATI PETRI, DIE SANCTO PENTECOSTEN.** / LIBET, FRATRES KA/rissimi, evangelicae verba lectionis sub brevitate transcurrere... ...ibi solemnitas certa, ibi requies segura, ibi pax vera, quae nobis iam non relinquetur sed datur. Per Dominum nostrum Ihesum Christum qui vivit et regnat cum Patre Deus in unitate Spiritus Sancti per omnia saecula saeculorum. [Amen]. / **EXPLICIT OMILIA XXX.** /

Foli 118r-119r: **LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM LUCAM.** / IN ILLO TEMPORE DI/cebat Ihesus turbis similitudinem hanc: Arborem ficī habebat... / quidam plantatam in vinea sua... ...et confestim erecta est et glorificabat Deum. / [Lc 13, 6-13].

Foli 119r-129v: **INCIPIT OMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABITA AD POPULUM IN BASILICA BEATI LAURENTI MARTIR.** / **DOMINUS ET REDEMPTOR** / noster per evangelium suum aliquando rebus, aliquando aliud verbis, aliquando autem hoc verbis quod rebus... ...nec mora erit in fletibus, quia tergent citius transeuntes lacrimas gaudia mansura. Per Dominum nostrum Ihesum Christum, qui vivit et regnat cum Patre in unitate Spiritus Sancti Deus semper, per omnia saecula saeculorum. Amen. / **EXPLICIT OMILIA XXXI.** /

Foli 129v-130r: **INCIPIT LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM LUCAM.** / IN ILLO TEMPORE DIXIT / Ihesus discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget seipsum, et tollat crucem suam cotidie... ...qui non gustabunt mortem donet videant Regnum Dei/ **EXPLICIT LECTIO SANCTI EVANGELII.** / [Lc 9, 23-27].

Foli 130r-143v: **INCIPIT OMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABITA AD POPULUM IN BASILICA SANCTORUM PROCESSI ET MARTINIANI, DIE NATALIS EORUM.** / **QUIA DOMINUS AC REDEMPTOR** / noster novus homo venit in mundo, nova praecepta dedit mundo... ...et metuentes speramus aeternum Regnum citius adepturi sumus, per eum qui [vi]vit et regnat Deus cum Patre in unitate / Spiritus Sancti, per omnia saecula saeculorum. Amen. / **EXPLICIT HOMILIA XXXII.** /

Foli 143v-145r: **INCIPIT LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM LUCAM.** / IN ILLO TEMPORE, ROGA/bat Ihesus homo quidam phariseus ut manducaret cum illo... ...Dixit autem ad mulierem: Fides tua te salvam fecit, vade in pace. / [Lc 7, 36-50].

Foli 145r-158r: **INCIPIT OMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABITA AD POPULUM IN BASILICA BEATI CLEMENTIS.** / COGITANTI MIHI DE MARIAE / paenitentia, flere magis libet quam aliquid dicere. Cuius enim vel saxeum pectus... ...quia peccatorum vita ei esse indigna iam non potest quia fletibus laciatur. In Ihesu Christo Domino nostro, qui vivit et regnat cum Patre Deus in unitate Sancti Spiritus, per omnia saecula saeculorum. / **EXPLICIT OMILIA XXXIII.**

Foli 158v-159v: **LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM LUCAM.** / IN ILLO TEMPORE ACCEPSE/runt ad Ihesum puplicani et peccato res... ...gau/dium erit coram angelis Dei super unum peccatorem paenitentia agente. / [Lc 15, 1-10].

Foli 159v-189r: **INCIPIT OMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABITA AD POPULUM IN BASILICA SANCTORUM IOHANNIS ET PAULI.** / - **VIVAS** [amb la mateixa lletra "uncial"] - / **AESTIVUM TEMPUS QUOD** / corpori meo valde contrarium est, loqui me de expositione... ...Est nobis spes magna paenitentibus, quia advocatus noster factus est iudex noster. Qui vivit et regnat cum Patre in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia saecula saeculorum. Amen. / **EXPLICIT OMILIA XXXIIII.**

Foli 189v-190v: **INCIPIT LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM LUCAM** /. IN ILLO TEMPORE DI/cebat Ihesus discipulis suis: Cum audieritis proelia et seditiones nolite terreri... ...in patientia vestra possidebitis animas vestras. // [Lc 21, 9-19].

Foli 190v-204r: **INCIPIT OMILIA EIUSDEM LECTIONIS HABITA AD POPULUM IN BASILICA SANCTI MENNE, DIE NATALIS EIUS.** / **QUIA LONGIUS AB** / Urbe degressi sumus, ne ad revertendum nos tardior hora praepediat... .../in praece concite opitulatur in temptatione. Per Ihesum Christum Dominum nostrum qui cum eo [Patre] vivit et regnat Deus in unitate Spiritus Sancti, per omnia saecula saeculorum. Amen. / **EXPLICIT OMILIA XXXV.**

Foli 204r-205r: **LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM LUCAM.** / IN ILLO TEMPORE DIXIT / Ihesus similitudinem hanc: Homo quidam fecit caenam magnam, et vocavit multos... ...quod nemo virorum illorum, qui vocati sunt, gustabit caenam meam. / [Lc 14, 16-24].

Foli 205r-221v: **INCIPIT OMILIA EIUSDEM LECTIONIS HABITA**

/ **AD POPULUM IN BASILICA / HOC DISTARE, FRATRES /**
karissimi, inter dilitias corporis et cordis solet quod corporales dilitiae... ..per
quem citius cuncta obtinebimus, si ad illum vero amore flagramus. Qui vivit et
regnat cum Patre in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum.
/ **EXPLICIT OMILIA XXXVI. /**

Foli 221v-222v: **INCIPIT LECTIO SANCTI EVANGELII
SECUNDUM LUCAM. / IN ILLO TEMPORE,** / dixit Ihesus turbis: Si quis
venit ad me et non odit patrem et matrem... ..quae possidet, non potest meus
esse discipulus. / [Lc 14, 25-33].

Foli 222v-232r: **INCIPIT OMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABITA
AD POPULUM IN BASILICA SANCTI SEBASTIANI, IN DIE
NATALIS EIUS. / SI CONSIDEREMUS, FRATRES /** karissimi, quae et
quanta sunt quam nobis promittuntur in caelis... ..qui nobis aeternae pacis
remedia contulit Ihesus Christus Dominus noster, qui vivit et regnat cum Patre
in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Amen. /

Foli 232r-233r: **LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM
MATTHEUM / IN ILLO TEMPORE DICEBAT /** Ihesus turbis parabolam
hanc: Simile factum est regnum caelorum homini regi qui fecit nuptias filio
suo... ..multi enim sunt vocati, pauci vero electi. / [Mt 22, 1-13].

Foli 233r-262r: **INCIPIT OMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABITA
AD POPULUM [lletres pintades amb un color vermell molt diluit...] / IN
BASILICA ... / TE, CHRISTUM, LECTIONIS EVAN/gelicae, fratres**
karissimi, volo, si possum, sub brevitate transcurrere... ..ille scilicet qui in se
dignatus est adsumere naturam nostram. Qui vivit et regnat cum Patre in
unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Amen. /

Foli 262r-262v: **LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM
LUCAM. / Cum adpropinquaret Ihesus Iherusalem, vidit civitatem et flevit**
super illam... ..Et erat docens cotidie in templo. / [Lc 19, 42-47].

Foli 263r-281v: **INCIPIT OMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABITA
/ CORAM POPULO IN BASILIA SANCTI IOHANNIS QUE
APPELATUR CONSTANTINIANA. /** Lectionem brevem sancti evangelii
brevi, si possum, volo sermone percurrere, ut illis in ea... ..Sed quia non est in
homine via eius decurrens sermo retinere non potest quam disponet ipse de quo
loquimur. Qui vivit et regnat cum Patre in unitate Spiritus Sancti Deus, per
omnia saecula saeculorum. Amen.

Foli 281v-283r: **LECTIO SANCTI EVANGELII SECUNDUM
LUCAM. / IN ILLO TEMPORE DIXIT /** Ihesus discipulis suis: Homo
quidam erat dives, et induebatur purpura... ..Si Moysen et prophetas non

audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit credunt./ [Lc 16, 19-31].

Foli 283r-306v: [Sembla que comença a escriure un altre escrivà, però amb lletra igualment uncial: mà diversa de tot l'anterior]. **INCIPIT OMILIA LECTIONIS EIUSDEM HABITA AD POPULUM IN BASILICA BEATI LAURENTI MARTIRIS.** [Tinta de color negre]. / **IN VERBIS SACRI ELOQUII** / , fratres karissimi, prius servanda est veritas historiae, et postmodum requirenda spiritalis intellegentiae; tunc namque... ...Sed haec omnipotens Deus que per me in vestris mentibus loquatur. Qui vivit et regnat cum Patre in unitate Spiritus Sancti Deus, per omnia saecula saeculorum. Amen. / [Tinta de color negre]. **FAVENTE DOMINO IHESU CHRISTO** / expliciunt omilias XX (*sic*), in secunda /PARTE SUPER EVANGELIUM. / Expositio beati Gregorii Papae / **URBIS ROMAE FELICITER.** / Utere felix. Amen. /

*

Foli 307r-309r: [Sembla que segueix una altra mà, però amb lletra així mateix uncial]. **INCIPIT SERMO DE MORTALITATE AD POPULUM IN BASILICA SANCTI IOHANNIS, QUAE APELLATUR CONSTANTINIANA.** / Oportet, fratres karissimi, flagella Dei quae metuere ventura debemus, saltem praesentia et experta timeamus... ...ut districtus iudex dum culpas nostras nos punire considerat ipse a sententia propositae dampnationis parcat. Explicat.

*

Foli 309r-315r.[Fi del còdex]: **INCIPIT DECRETUM AD CLERUM IN BASELICA BEATI PETRI APOSTOLI.** / **REGNANTE IN PERPETUUM** Domino nostro Ihesu Christo, temporibus piissimi ac sincerissimi domini Mauricii Thyberii et Theodosii Augustorum eiusdem domini imperii Mauricii, anno terciodecimo, indiccione terciadecima, quinto die mensis iulii, Gregorius papa, coram sacratissimo beati Petri Apostuli corpore, cum episcopis omnibus Romanae ecclesiae, presbiteris residen[tibu?], adstantibus diaconibus et cuncto clero, dixit: In sancta hac Romana ecclesia, cui divina dispensatione... ... His autem, qui ordinatus fuerit, si non ex placito neque exactus aut petitus, post acceptas carthas et pallium /... [foli 312v, tota la pàgina és en blanc. Segueix al foli 313r:] offer [...] ex clero gratiae tantum modo, causa voluerit hoc accepi nullo modo prohibemus quia eius oblatio nullam culpae macula ... probetur prius / in laico habitu constitutus, et si mores eius... ... liber recedat qui divina obsequio districtiorem subire appetit servitutem. **Hec sunt subscriptionis (*sic*) episcoporum: GREGORIUS**

GRATIA DEI EPISCOPUS / his decretis subscripsi. Maurianus episcopus civita/tis Ravennae. Paulus episcopus / civitatis Plesenae. / Iohannis episcopus civitatis Tarrentinae. / Gratosus episcopus civitatis Nomentum. / Iohannis episcopus civitatis Falaritanae. / Agellus episcopus civitatis Terraconensis. / Romanus episcopus civitatis Blentana. //

Foli 314r: Dominicus episcopus civitatis Centumcellensis.
Pelagius episcopus civitatis Anagnae.
Felex (corr. Felix) episcopus Portuenses(corr. Portuensis).
Iohannis episcopus civitatis Belliternae.
Candidus episcopus civitatis Bulsinensis.
Luminosus episcopus civitatis Ferentinae.
Virbonus episcopus civitatis Tascanenses(corr. Tuscanenses).
Balbinus episcopus civitatis Rosellensis.
Secundinus episcopus civitatis Taurominenses.
Marcianus episcopus civitatis Ferentes.
Homobonus episcopus civitatis Albanenses.
Dominicus episcopus civitatis Utricolanae.
Constantinus episcopus civitatis Narnienses.
Fortunatus episcopus civitatis Neapolitanae.
Anastasius episcopus civitatis Tyburtinae.
Proculus episcopus civitatis Paenestrinae.
Subscriptiones presbiteri
Laurentinus presbiter tituli Sancti Silvestri.

Foli 314v: Iohannes presbiter tituli Sancti Vitalis.
Spetiosus presbiter tituli Sancti Clementis.
Deusdedit presbiter tituli Sancti (sic) Praxedis.
Deusdedit presbiter tituli Sanctorum Iohannis et Pauli.
Andromacus presbiter tituli Sanctorum.
Grescens presbiter tituli Sancti Laurenti.
Rusticus presbiter tituli Sanctae Susannae.
Vibolus presbiter tituli Sancti Marcelli.
Petrus presbiter tituli Sanctorum Iulii et Calistae.
Expectatus presbiter tituli Sancti Vitalis.
Stephanus presbiter tituli Sancti Marci.
Felex (corr. Felix) presbiter tituli Sancti Xisti.
Petrus presbiter tituli Sancti Balbini (sic).
Iustus presbiter tituli Sanctorum Nerei et Achillaei.

Speciosus presbiter tituli Sancti Damas.
Maurus presbiter tituli Sancti Prisci (sic).
Placidus presbiter tituli Sancti Savini (sic).
Victor presbiter tituli Sancti (sic) Ceciliae.

Foli 315r: Iohannes presbiter tituli Sancti Crisogeni (sic).
Aventius presbiter tituli Sancti Paraxedis (sic).
Andreas presbiter tituli Sancti Marcelli.
Iohannis presbiter tituli Sanctorum Iohanis et Pauli.
Agapitus presbiter tituli Apostolorum.
Felix presbiter tituli Sancti Savini.
Donus presbiter tituli Sancti Eusebii.
Bassus presbiter tituli Sancti Pudensis.
Iohannis presbiter tituli Sancti Silvestri.
Albinus presbiter tituli Sanctorum Marcellini et Petri.
Antonius presbiter tituli Sancti Balbini (sic).
Candidus presbiter tituli Sancti Clementis.
Romanus presbiter tituli Sancti Marcelli.
Leo presbiter tituli Sancti Damasi.
Aventinus presbiter tituli Sancti Quiriaci.
Fortunatus presbiter tituli Sanctorum / Quattuor Coronatorum.

EXPLICIT DECRETUM A SANCTO CONCILIO INSTI[tutum]
PRO ROMANO CONCILIO. FE[liciter]. [Concili romà, del 5 de juliol de
l'any 595].

*

Descripció externa: Com que el còdex ha estat restaurat i manipulat diverses vegades, referirem, no pas la història d'aquestes restauracions i manipulacions, sinó l'estat amb què l'hem conegut i tractat.

*

En pergamí gruixut i resistent, encara que, a mesura que el còdex avança, hi han fulls més prims i més flexibles.

Tot el còdex fou escrit amb lletra uncial avançada a una sola columna, d'ampla a ampla de la pàgina; hi intervingueren, pel que sembla, 3/4 copistes diferents. És en molt bon estat de conservació (després de les restauracions

successives que s'han fet al ms. per al seu manteniment). Pel que diuen gairebé tots els autors que l'han examinat meticulosament, sembla que fou escrit en un *scriptorium* de la Gàl·lia; però uns hi veuen l'influx d'un ambient mediterrani, del mig o del sud de la Gàl·lia i d'altres, creuen que procedeix o del centre o del nord d'aquest mateix país; tanmateix tothom li atribueix una composició feta entre els segles VII / VIII, tota vegada que, com més avall assenyalarem, s'hi veuen, entre altres, afegidures i correccions fetes amb lletra merovingica.

Abans de continuar aquesta descripció, cal que sigui dit que antigament els folis no eren numerats, ni amb xifres romanes. Ho van ser fa molt pocs anys, si no m'equivoco cap als anys 1950 o ss. Aleshores els investigadors havien de citar els textos d'aquest ms. així: "[plec o quadern] IIII, foli 2r"; "[plec o quadern] XVI, foli 4v", etc. D'aquesta manera ho va fer encara l'arxiver de la Seu d'Urgell, Mn.Pere Pujol, ja mencionat, quan el va descriure l'any 1919.

Prescindint del foli solt (n.[1]) del començament del ms., el còdex pròpiament dit (ff.1-315), és format per 42 quaderns, o plects, correntment de 8 folis, encara que no tots; els *plecs o quaderns* van ser numerats, ja originalment, amb grans xifres romanes inscrites entre dos grans cors o pàmpols, posades al mig del marge inferior verso de la darrera plana de cada quadern: Plec I: foli 8v; II, f.16v; III, f.24v; IIII, f.32v; [V, f.40v]; VI, f.48v; VII, f.56v; VIII, f.64v; VIIII, f.? [numeració moderna dels folis amb llapis alterada per fulls nous de pergami afegits o restaurats després que els folis ja havien estat numerats amb llapis]; X, f.78v; XI, f.86v; XII, f.94v; XIII, f.102v; XIIII, f.109v [numeració alterada, id.]; XV, f.117v; XVI, f.125v; XVII, f.? [numeració alterada, id.]; XVIII, f.140v; XVIIIII, f.148v; XX, f.154v; XXI, f.161v [numeració alterada, id.]; XXII, f.169v; XXIII, f.177v; XXIIII, f.185v; XXV, f.193v; XXVI, f.201v; XXVII, f.?, numeració alterada per folis nous afegits, id.; XXVIII, f.213v; XXVIIIII, f.?, numeració alterada per folis nous afegits, id.; XXX, f.225v; XXXI, f.?, numeració alterada per folis nous afegits, id.; XXXII, f.234v; XXXIII, f.242v; XXXIIII, f.250v; XXXV, f.258v; XXXVI, f.266v; XXXVII, f.273v; XXXVIII, f.285v (*sic*); XXXVIIIII, f.295v (*sic*); XL, f.301v; XLI, f.309v; i 6 folis (310-315) més del [XLII].

Al mig del marge superior de la majoria de folis, mormalment hi van ser escrits, des del seu primitiu origen, amb lletra també uncial i amb numeració romana, un nom i una xifra que indiquen al lector la Homilia que té al davant. Així, p.e., a la pàgina esquerra del qui llegeix, el còdex acostuma a dir, inscrit també entre un parell de cors o pàmpols: "OMILIA"; i a la dreta, també enmig d'uns altres cors o pàmpols, el número ordinal de la Homilia que hom té davant els ulls. Així el lector sempre sap quina Homilia té al seu davant: per ex.: als ff. 42v i al 43r s'hi llegeix: OMILIA / XXV.

El còdex va ser restaurat per darrera vegada poc abans de l'Exposició Internacional Iberoamericana de Sevilla dels anys 1929-1930 on fou exposat. ¿On es féu la restauració i quina institució la va realitzar? No hem trobat resposta a aquestes preguntes. Però com sigui que la restauració va ser sufragada pels promotors de l'Exposició (cf. la inscripció de la primera guarda del còdex) hom diria que la restauració fou feta o bé a Barcelona mateix o bé a l'Arxiu Nacional de Madrid; pel que hem sentit dir a alguns testimonis, ens inclinem a creure que fou feta a la primera des les dues ciutats mencionades. Per altra banda, de la documentació que ens queda sobre els tràmits que es van fer per enviar totes les butlles papals en paper de les diòcesis catalanes a la Biblioteca Vaticana, sembla deduir-se que, de l'Arxiu Catedral de Barcelona només hi va ser enviada la coberta segona del nostre còdex, on hi havia "un papyrus", que és el que interessava al Papa, no pas tot el manuscrit. Sembla que aleshores, aprofitant l'ocasió d'haver hagut de separar la coberta segona del còdex de la resta del ms., devien fer la restauració de tots i cadascun dels fulls i la relligadura nova que ara protegeix perfectament el nostre còdex. Al moment de la restauració del còdex, s'hi van intercalar alguns fulls de pergamí nou en blanc, al lloc dels fulls que els restauradors van creure que hi mancaven. Tanmateix ni aleshores els fulls del còdex no van ser numerats. Efectivament, gairebé tots els folis del ms. van rebre un fragment o altre de pergamí nou, petit o gran, per tapar els forats o esquinços que hi havia als folis, cosa que van fer amb una cura extraordinària, només que perquè els fulls no es deterioressin més. Tanmateix, demés d'aquests fragments menuts, hi van afegir altres fulls sencers que mereixen ser notats:

Fulls de pergamí nou, sencers o gairebé sencers, sense escriptura, que van ser intercalats entre els folis antics: 64bis, 70bis, 102bis, 133, 133bis, 151bis, 151ter, 160bis, 175, 201bis, 201ter, 205bis, 205ter, 219bis, 219ter, 220bis, 224bis, 225bis, 226bis, 226ter, 226quater, 228bis, 229bis, 229ter,

Fulls de pergamí nou que, en la seva major part, després de la restauració, fan de suport a un fragment més o menys notable d'un foli antic amb escriptura, o bé fragments de pergamí nou enganxats sobre els folis antics a tall de pedaç (se n'exclouen les puntes dels folis o troçets de pergamí (fora i dins de la caixa d'escriptura) que no afecten els textos del ms.): 1-8, 33-40, 132, 137, 158, 197, 206-219, 248, 256, 293, 299, 313-315. Caplletres: Encara que la caplletra més freqüent és la "I" (curosament dibuixada i adornada amb tinta del mateix color que la tinta dels textos), del "In diebus illis", amb què solen començar les perícopes evangèliques que encapçalen totes les Homilies, hi ha alguna altra caplletra singular. Al nostre parer, encara que no s'hi trobi la bellesa estilística d'altres còdexs posteriors, val la pena que siguin assenyalades, demés d'aquelles "I" esmentades, les caplletres següents (de color torrat i ornades): **F**, al foli 10r;

L, f.28, 82r, 102r, 263r; **P**, f.54r; **Q**, f.87v, 130v, 190v; **D**, 119r; **A**, 159v; **H**, f.205r; **S**, f.222v; **T**, f.233v; **C**, f.262r; i alguna altra.

Folis amb correccions als textos fetes amb lletra clarament merovingica (s.VII/VIII) [gairebé sempre 2/3 lletres iuxtaposades o sobreposades], ço que avala la gran antiguitat que atribuïm al còdex: Folis 72r; 85v; 93v (una ratlla de text); 99v; 103v; 104r; 105v; 109r; 111r; 147r; 150r; 193r; 202v; 207r; 227r; 249r?; 250r (mitja ratlla de text); i encara alguna altra. Hi ha moltes " E, e" sobrecorregides amb una " I, i ", però aquesta esmena, i alguna altra, són de difícil datació.

Relligadura o enquadernació: Va ser relligat o apedaçat diverses vegades. La darrera i digna relligadura que s'hi féu, sembla que fou poc abans dels anys 1929-1930, quan el còdex va haver de ser restaurat abans ser exhibit a l'Exposició Ibero-americana de Sevilla celebrada aquells anys, tal com es desprèn de la notícia que en dóna una inscripció feta sobre una plaqueta d'argent col·locada al mig de la primera guarda del còdex (cf.més avall). - Al llom (sense nervis), s'hi imprimí el títol en sec: "Divi Gregorii / Codex Homiliarum / in Lucam, / a XXI ad XL". - Les tapes actuals són de fusta recoberta de cuir amarronat, que tenen impreses en sec, unes franges de "ferrets" de 10 mm. d'amplària, dues verticals i dues horitzontals, que es creuen l'una sobre l'altra, a 146 mm. de les arestes respectives. Al centre no hi ha cap emblema o dibuix. Els quatre angles de cada tapa són protegits amb sengles angulets romboidals de metall amb ornamentació repulsada i sizellada, que van ser clavats a les arestes de l'angle respectiu. Ambdues tapes conserven la part respectiva dels dos tancadors (també amb ornamentació incisa), que, però, no abasten perquè el còdex s'ha fet més voluminós del que havia estat. Les dues guardes interiors actualment són dos bifolis en blanc adherits a les tapes respectives: al mig de la primera guarda hi ha un forat, en forma de finestreta, obert en el pergamí que enmarca una plaqueta d'argent (70 x 80 mm.) en la qual s'hi pot llegir: "Annis MCMXXIX ad MCMXXX / in Hispalensi Ibero Americano certamine / exhibitus. / Sumptibus inde coetus / eidem certamini praepositi / munifice instauratus".

*

Papirs a les tapa o coberta posterior del còdex

A començament del segle XX el còdex retenia, de la primitiva relligadura, només la darrera tapa o coberta; així ho va veure i ho va descriure Mn.Pere Pujol (*op.cit.*): "Primitivament va ésser relligat. De l'antigua enquadernació en resta avui només la tapa posterior, la qual consisteix en una coberta de pell, bastant malmesa, que té dintre seu un gruix format per un papir disposat en

plecs i un full de pergamí de lletra del segle XI. En la part interior de la tapa resta encolat damunt del papir un full en lletra uncial, d'idèntica estructura als altres del manuscrit" (p.150). (Cf. *infra*, a la bibliografia sobre el còdex)].

Després que el Prof. Paul Kehr va donar per acabada la comissió que li havia fet el seu amic el papa Pius XI d'escorcollar tots els grans arxius eclesiàstics de la península ibèrica, d'Itàlia i d'Alemanya, a la recerca de la documentació pontificia que hi hagués anterior al segle XIII, va publicar el resultat de la seva exploració i investigació (P.Kehr, *Papsturkunden in Spanien...: I: Katalanien*, Berlín 1926). Fou tanta la riquesa de butlles papals en papir que hi trobà a Catalunya dels segles IX - XI (1 a la Seu d'Urgell (Silvestre II [a.1001] JL, 3918); 2 a Girona (Formós [a.892], JL, 3484; Romà [a.897] JL, 3516); 5 a Vic (Joan XIII [a.971] JL, 3746; Joan XIII [a.971] JL, 3747; Joan XIII [a.971], JL, 3750; Benet VII [a.978] JL, 3794; Gregori V [a.998] JL, 3888); i 2 a Barcelona (procedents del monestir de Sant Cugat del Vallès, ara a l'Arxiu de la Corona d'Aragó) (Silvestre II [1002] JL, 3927 i Joan XVIII [1007] JL, 3956), que l'estudi de Kehr promogué que el papa Pius XI volgués examinar-les totes personalment i fer-les-hi una restauració ben feta a profit dels qui n'eren legals propietaris.

A aquest fi, Pius XI mogué tots els ressorts de la Diplomàcia per tenir aquestes importantíssimes fonts documentals als tallers de restauració de documents antics que el Cardenal Prefecte de la Biblioteca Vaticana, el P. F. Erhle, havia muntat a la seva biblioteca pontificia. Al mateix temps, el Nunci Apostòlic, Mons. F. Tedeschini sol·licità la col·laboració del Govern espanyol (Ministeri d'Instrucció Pública) i dels bisbats d'Urgell, Girona i Vic i de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, per a que hi prestessin tota la seva ajuda, que li fou atorgada de seguida. Per una Reial Ordre (març de 1927), el Ministeri d'Instrucció Pública comissionà "l'Inspector primer del Cos facultatiu d'arxivers, bibliotecaris i arqueòlegs" que simultàniament era el Director de l'"Arxiu Històric Nacional", D. Joaquín González y Fernández, per a que assumís la responsabilitat de concentrar tots els papirs catalans ja anomenats, en un lloc idoni (que va ser l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona) i traslladar-los a Roma. Al mateix temps es disposava que el Sr. González podia confiar l'embalatge i la preparació de la tramesa de tot aquell material arxivístic, al Dr. Jordi Rubió i Balaguer, Director de la "Biblioteca de Catalunya" "como la persona más apta y competente a este efecto". Un cop tot fou concentrat al lloc indicat, el Sr.González se n'incautà i ho traslladà i diposità a l'embaixada espanyola a Roma, per fer-ne lliurament a la Biblioteca Vaticana, "...siéndole de abono [al Sr. González], dada su categoria, los gastos de locomoción en primera clase y las dietas correspondientes...".

La restauració de les butlles pontificies fou feta al laboratori de restauració

propi de la Biblioteca Vaticana l'any 1927, sota la direcció del Prof. Dr. Hug Ibscher, de Berlín, amb el seu equip de restauradors.

Un cop feta la restauració d'aquesta importantíssima documentació medieval, Pius XI disposà que la Biblioteca Vaticana fes una edició facsímil a tot color d'aquestes 15 butlles en paper que hi ha a Espanya, a França i a Itàlia (10 de les quals són a Catalunya) [PONTIFICUM ROMANORUM DIPLOMATA PAPYRACEA, / quae supersunt in tabulariis Hispaniae, Italiae et Germaniae, / phototypice expressa / iussu Pii PP.XI / consilio et opera procuratorum Bibliothecae Apostolicae Vaticanae". Omplenen una gran carpeta que conté 43 làmines a color amb els textos de les butlles, més 15 pàgines de transcripció inserides en els textos. Les làmines mesuren 64 x 89 cms. Biblioteca Ap. Vaticana 1929].

Posteriorment, el comissari Sr. González y Fernández complí l'encàrrec del Ministeri espanyol de recollir-ho tot a la mateixa embaixada, retornar-ho a Espanya i fer-ne lliurament a cadascun dels seus propietaris.

Ara bé, en ocasió d'haver-se de concentrar tots aquells papirs a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, Mn. Mas va fer mans i mànegues per a que el Dr. Jordi Rubió s'interessés per aquella «tapa del còdex de les "Homilies de sant Gregori"», que contenia al seu interior "un papirus plegat". Mn. Mas n'hi va parlar, i per a que el vegés bé i el pogués examinar, li va demanar que n'hi fes una fotografia i n'hi donés una còpia per l'Arxiu; el Dr. Rubió li trameté la còpia sol·licitada i, en la mateixa carta que hi adjuntava (26.3.1927), referint-se al paper, li deia: "Sembla un jaç desordenat. Quina cosa! L'he tramès [el "paper" de la Seu de Barcelona, en fotografia], també al Dr. Kehr [Berlín], i ell dirà si a Roma s'hi veurien amb cor de fer-hi alguna reparació. Qui sab el que s'hi amaga" [Podeu veure la fotografia de com estava la tapa abans de la restauració a A. Mundó, *Comment reconnaître...*, cf. més avall a la bibliografia]. - El comissari Sr. González, el dia 10 de maig de 1927, "s'incautà" de totes les butlles catalanes i s'ho endugué tot a Roma, inclosa la ja famosa "tapa" del nostre còdex que contenia aquell "papirus" (però no el manuscrit, que es quedà, pel que es diu, a Barcelona); i, tal com s'havia ordenat, el comissari Sr. González diposità tots aquells paquets de documentació medieval a l'embaixada espanyola per fer-ne lliurament a la Biblioteca Vaticana, en vistes a la seva restauració. - El 16 de juliol de l'any següent, el 1928, Mn. Mas féu constar que ja havia rebut el retorn del material barceloní que havia estat tramés al Vaticà, "un pequeño papiro y cinco fragmentos de pergamino que, según parece, estaban contenidos en el paquete informe perteneciente a esta S.Y. Catedral de Barcelona" (es referia a la famosa "tapa", ara descomposta, de la que a la Biblioteca Vaticana se'n van extreure els pergamins i els fulls de paper que de seguida relacionarem); però feia constar que hi era tot excepció feta de "un fragmento que formaba parte de

dicho paquete, el cual ... el dia 10 del corriente mes y año está todavía en restauración y será devuelto una vez terminada ésta". - Desconeixem què era i què contenia el "fragmento" al·ludit per Mn. Mas que mancava recobrar. La feina devia ser molt laboriosa, ja que fins al 26 d'agost del 1935, Mn. Mas no va rebre aquest "fragmento" [de papir?], i el va rebre per mans del sacerdot vigatà, Mons. Josep Rius, prev., oficial de la Biblioteca Vaticana. - Un d'aquests 9 fragments de papir que avui guardem curosament al nostre Arxiu, porta unes etiquetes (42 x 64 mm.) encolades a l'angle superior dret/esquerra (davant/darrere) dels vidres protectors del papir, que, referides també a tots els altres fragments, diu: "Refecta in Bibliotheca Apost. Vaticana / Munificentia / Pii XI Pont. Max. / Opera / Hugonis Ibscher Doct. Berolin. / An.D. MDCCCCXXVII".

Els cinc pergamins que engruixien la coberta, tantes vegades citada, són:

- 1.- El full n. [1] del còdex 120 de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, que conté un fragment dels *Diàlegs*, de sant Gregori. (s.VII/VIII). Vegeu-ne una descripció més acurada i altres detalls, al començ de la nostra "Descripció externa" del còdex.
- 2.- Un full de pergami escrit amb lletra carolina que conté un Glossari *in Regulam Sancti Benedicti*, "probablement d'origen català (s.X) [Mundó]", cf. *op.cit.*, a la bibliografia, pàg. 121; (possiblement) d'origen transpirinenc, narbonès (s.IX-X) [Alturo]. (Més detalls a Alturo, *op.cit.*, a la bibliografia, pàg. 275.). - 273 x 196 mm.
- 3.- Un fragment de pergami escrit amb lletra carolina influenciada de visigòtica (s.IX) que conté un troç de les *Notitiae Apostolorum* abreujaes (s.IX). (Més detalls a Mundó, *op.cit.* a la bibliografia). - 132 x 134 mm.
- 4.- Un fragment d'un cantoral, amb lletra gòtica molt gran, que ens dóna dos pentagrames (65 mm. de mesura), de color vermell, a cada cara i uns fragments de paraules amb tinta negra que no permeten l'identificació dels textos. (s.XVII). - 307 x 217 mm.
- 5.- Un altre fragment de pergami que probablement formava part del mateix cantoral anterior: a una cara s'hi llegeix: "...dicens: Domine, adiuva me..", i a l'altra: [...modi]ce fidei, quare dubitasti. Quibus..." [Mt.14.31] (s.XVII). - S'hi veuen els dobles que hi van fer per encabir-lo dins la "tapa" del còdex a fi de reforçar-lo. - 260 (alç.) x 395 (ampl.) mm.

Els papirs que integraven aquesta coberta del ms., i que van ser retornats, després que la Biblioteca Apostòlica Vaticana, els hagué restaurat l'any 1927, avui són nou; però ens temem que abans de la guerra civil del 1936-39, ni havia algun altre. Els que tenim avui són uns papirs de factura egípcio-hel·lenista, de

procedència franco-romana i merovíngia, probablement dels segles V-VII. Van ser restaurats, com s'ha dit, per la Biblioteca Vaticana en els anys 1927-1928; els retornaren col.locats, un a un, dins de dos vidres protectors encarats i agafats amb unes tires de roba negra enganxada als quatre cantells respectivament. Mesuren 25 x 39 cms. Ningú no pot assegurar que tots estiguin cap per amunt o cap per avall. Són en fase d'estudi, i hom espera els resultats promesos per gairebé tots els papiròlegs que els han examinat (Vegeu els treballs de Mundó, O'Callaghan, Janeras, Alturo i d'altres). Els papirs porten un petit numeral sobre una etiqueta minúscula enganxada a l'angle superior esquerra de cada una de les 9 unitats, que nosaltres els hi vam posar l'any 1970, sense que amb això volguéssim prejutjar res ni del contingut ni de la antiguitat: simplement ho vam posar per identificar-los en el futur.

*

Mesures: De la coberta nova actual, 375 x 285 mm.. Del foli primer ([1] r.i v.) 310 x 245 mm.; de la caixa d'escriptura (una sola columna), 235 x 205 mm.; alçària de les lletres, 7 mm.; nombre de línies (vistes), 18 línies. - Dels folis (1-315), 358 x 274 mm.; de la caixa d'escriptura (d'una sola columna), 252/255 x 212/215 mm.; alçària mitjana de les lletres, uns 5 mm.

Foliació: [1] + 1-315 folis, tots restaurats.

*

Bibliografia principal

VILLANUEVA, J., *Viage literario a las iglesias de España*, [A la iglesia de Barcelona], vol.XVIII, 1851, pp. 88-94. Encara que fou el qui primer s'ocupà del còdex, l'atribueix, indègudament, al s. X; no va aprofundir gaire el seu estudi: equivoca el nombre de folis.

CHATELAIN, A., *Uncialis scriptura codicum latinorum novis exemplis* illustrata, París: 1901, pp. 72, 84, 93 i *passim*.

LINDSAY, W.M., *Notae latinae. An account of abbreviation in latin mss. of the early minuscule period (c.700-850)*. Estudi de l'origen i desplegament de les abreviatures en els mss. llatins primitius escrits en minúscula. Cambridge: 1915, *passim*.

GIL I MIQUEL, R., «Un códice anterior al siglo VIII: Homi-liae Sancti Gregorii, "Códice en letra uncial de la catedral de Barcelona"», *Revista histórica*,

investigaciones y bibliografía. Metodología y enseñanza de la historia 1 fasc. 4 (1918)112-120.

PUJOL TUBAU, P., «El manuscrit de les Homilies de Sant Gregori, de la Catedral de Barcelona», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya* 5-6 (1918-1919) 186-194. Descripció codicològica i paleogràfica exhaustiva.

CLARK, U., «Col·lectanea hispanica», *Transactions of Connecticut Academy of Art and Sciences* 24 (setembre 1920) 124-127.

PUIG, S., «Dos códices gregorianos de la Catedral de Barcelona», *Reseña eclesiástica* 167-168 (1922) 241-248. Resum de l'article de Mn. Pere Pujol i Tubau, prev.

KEHR, P.F., *Die älteren Papsturkunden in Spanien*, Abholung.der Presuss.Akad.Wissenschaften, phil.-hist. Klasse. 1926.

LOWE, E.A., «Nouvelle liste de "membra disiecta"», *Revue bénédictine* 43 (1931) 103-104. Afirmar que el ms. «fou restaurat i reenquadernat a Barcelona» en els anys 1929-1930.

GARCÍA VILLADA, Z., *Lecciones de metodología y crítica históricas*, Madrid: 1931, p. 225, lám. 3ª. L'atribueix al s.VII.

MERCATI, G., «Alcuni frammenti biblici di antica versione latina. 1.Tre frammenti d'Isaia», en *Nuove note di letteratura biblica e cristiana antica* (Studi e Testi 95), Città del Vaticano: 1941, pp. 95 i 126. [Vegeu A. Mundó, *Comment reconnaître...*].

MUNDÓ, A., «Notes entorn de les butlles papals més antigues», en *Homenaje a Johannes Vincke (para el 11 de mayo de 1962)*, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas / Ghörres-Gesellschaft (1962-1963), p.113.

LOWE, E.A., *Codices latini antiquiores*, vol XI 1.626 i 1.627 (1966). L'atribueix als ss.VII-VIII, provinent d'algun escriptori mediterrani del sud de la Gàl·lia. Meticulós estudi de la paleografia del còdex. Equivocadament creu que els papirs solts s'havien perdut.

O'CALLAGHAN, J., «Las colecciones españolas de papiros», *Studia papirologica* XV, fasc. I (gener -juny 1976) a la p. 82.

MUNDÓ, A., «Les col·leccions de fragments de manuscrits a Catalunya», *Faventia* 2 (1980) 116-117.

MUNDÓ, A., «Comment reconnaître la provenance de certains fragments de manuscrits détaché de reliures», *Codices manuscripti: Zeischrift für Handschriftenkunde*. - *Brüder Hollinek* 3/4, 11 (1985) 116-123. Estudi excel·lent [opina que a Roma només hi anà la "tapa", no el còdex]. Bibliografia exhaustiva.

MUNDÓ, A., en *Miscel·lània László Mezey*, Viena 1986.

ALTURO I PERUCHO, J., «El glossari *in Regulam sancti Benedicti* de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona» *Studia Monastica* 37 (1995), pp. 271-277.

(A.F.G.)

Nòtula sobre el bisbe consagrant de l'església de Sant Esteve de Parets del Vallès i nova edició de la dotalia

Jesús ALTURO I PERUCHO

Universitat Autònoma de Barcelona - Seminari de Paleografia, Codicologia i Diplomàtica

Les actes de dotació i de consagració de les esglésies són una font històrica i cultural de primer ordre. A casa nostra, comptem amb la magnífica tesi doctoral de Ramon Ordeig, *Les dotalties de les esglésies de Catalunya, segles IX-XII*,¹ que és un compendi molt complet de la notable documentació que s'ha conservat d'aquesta tipologia, tan important per a la nostra història eclesiàstica i cultural.

Una de les més antigues dotalties dels bisbats catalans, i la més antiga de la diòcesi de Barcelona de què tenim coneixement, és la dotació i consagració de l'església de Sant Esteve de Parets del Vallès.² Aquest solemne document ens ha pervingut en la seva modalitat original, però en força mal estat de conservació. Per la incúria del temps i per la insuficient previsió d'estudiosos relativament recents que, per ajudar-se en la seva lectura, van aplicar damunt la part de la tinta més destenyida un reactiu químic, que devia reavivar l'escriptura momentàniament, però que, immediatament després, la va deixar coberta d'una negra taca. Aquesta, ara com ara, n'impossibilita la lectura d'una part de l'escatocol. Confio, tanmateix, que els nous avenços en el camp de la lectura dels manuscrits a partir de l'obtenció d'imatges espectrals, de la qual, malauradament, no m'he pogut servir, en un futur proper ajudaran a interpretar millor aquesta mena de textos.

Però, mentre arriben aquests moments més facilitadors de la nostra tasca, potser també vagarà la pena d'entretenir-nos-hi amb les minces forces de la meua vista i les no gaire millors del llum negre. Tal vegada així, podrem avançar

¹ ORDEIG I MATA, Ramon. «Les dotalties de les esglésies de Catalunya, segles IX-XII». Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Departament d'Història Medieval i Paleografia i Diplomàtica, 1988. 4 vol. Vegeu també la nota 3, on cito l'edició publicada.

² Li dedica un bon estudi Jaume Vilaginès, VILAGINÈS I SEGURA, Jaume. «Els orígens de Parets (904): el primer document i els seus protagonistes». *Notes*. Vol. 19, núm. 19 (2004), p. 49-66. Disponible també en línia a: <<https://raco.cat/index.php/Notes/article/view/24299>>. [Consulta: 8 set. 2021]; i comptem també amb la important monografia de Mn. Josep Ma. Martí Bonet, MARTÍ BONET, Josep Ma. *Sant Esteve de Parets del Vallès fa mil anys*. Parets del Vallès: Ajuntament de Parets del Vallès, 2004.

un xic en la recuperació més fidel del text³ i en l'aclariment o, si més no, en el nou plantejament d'una qüestió sobre la qual se sol passar de llarg i obviar el problema. Aquesta fou suscitada de primer per l'eruditíssim Mateu Aymerich (1715-1799) i després públicament comentada també pel doctíssim Antoni Campillo (1698-1779), que havia donat a l'eminent jesuïta el seu parer expert sobre la lectura paleogràfica del document que ara ens ocupa. I no és que el punt a què al·ludeixo sigui un tema menor, perquè incumbeix al nom exacte i a la personalitat concreta del bisbe barceloní que va consagrar la susdita església el 13 d'octubre de 904. Un nom que, tal vegada, pot fer augmentar, amb certes probabilitats, la nòmina dels prelats que van ocupar la càtedra de Barcelona.

Mateu Aymerich, que, bon llatísta com era, en algun llibre de gran mèrit s'amagà sota el pseudònim de Quintus Moderator Censorinus, per encàrrec del bisbe Ascensi Sales (1699-1766), publicà, el mateix any de la ceguesa del diocesa de Barcelona, un episcopologi encara ben útil en els nostres dies. És clar que em refereixo a la seva cèlebre i immarcescible obra *Nomina et acta episcoporum Barcinonensium*.⁴

I Aymerich, en començar el catàleg dels bisbes de Barcelona des d'inicis del segle VIII a principis del X, deia no sense raó:

“Ab initio saeculi octavi Aerae Christianae ad saeculi decimi initium obscura sunt omnia, quae ad Cataloniae historiam spectant ob Arabum tyrannicam dominationem, et monumentorum omnium, quae in Archiis asservabantur, vastationem.”⁵

Però ara interessa de ressaltar que, en parlar del successor immediat de Frodoí, després de descartar uns suposats Bernat, Guilera i Gondemar, declara:

³ Editat diverses vegades, des de l'edició princeps d'Antoni Campillo, en la versió publicada a CAMPILLO I MATEU, Antoni. *Disquisitio methodi consignandi annos aerae christianae, omissae in ferè omnibus publicis chartis antiquis apud Cathaloniam confectis ante annum 1180*. Barcinone: ex officina Caroli Saperi, 1766. ap. 2, p. 10-13; i en la inclosa en els Barcelona, ADB, *Registra Dotialiarum*. vol. 7, fol. 11-12, fins a les més modernes degudes a ORDEIG I MATA, Ramon. *Les dotals de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*. Vic: Ramon Ordeig Mata, 1993-2004. vol. 1, doc. 28, p. 79-81; i a BAIGES I JARDI, Ignasi; PUIG I USTRELL, Pere (eds.). *El comtat de Barcelona*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2019. vol. 1, doc. 96, p. 219-221. (Catalunya Carolíngia; 7).

⁴ AYMERICH, Mateu. *Nomina et acta episcoporum Barcinonensium*. Barcinone: apud Joannem Nadal ..., 1761. 576 p.

⁵ AYMERICH, Mateu. *Nomina et acta episcoporum*, p. 265.

“Doctor Campillus, de quo saepe, custos multis ab hinc annis Archii Curiae mensae Episcopalis Barcinonen. contendit, ante *Theudericum* fuisse alium Episcopum *Eymericum* nomine ad annum CMIV, a nostris scriptoribus ignoratum. Instrumentum, quo hunc novum Episcopum probat, est charta authographa Pergamena antiquissima, in qua leguntur acta dedicationis Ecclesiae Parochialis Sancti Stephani de Parets Dioecesis Barcinonen. in agro Vallensi.”

A continuació en dóna la transcripció d'unes breus línies, que li foren facilitades pel mateix Campillo, “vir humanissimus.” Amb alguns errors, però també amb algun encert. I conclou:

“Verebar ego, ne nominum similitudo, *Eymerici* scilicet, et *Theuderici* Doctorem Campillum fefellisset; saepe itaque ab ipso quesivi, num certus esset, illic non *Theuderici* nomen, sed *Eymerici* reperiri? Respondit, sibi videri, illic legi *Eymerici* nomen, non *Theuderici*, idque sibi omnino persuasum habere: nec ignorare per illa tempora fuisse etiam Episcopum *Theudericum*, sed post annum CMIV. Nec vero Chronologicis rationibus repugnare inter *Frondoinum*, et *Theudericum* (qui certi sunt episcopi Barcinonen. alter in fine saeculi IX, alter non multo post initium saeculum X) Episcopum *Eymericum* interjici anno CMIV, qui paucos admodum annos in Episcopatu vixit, et iccirco historici nostri illum adhuc ignorant.”⁶

Però, abans de manifestar la meva opinió al respecte, vegem d'antuvi la nova edició del text que proposo. Diu així:

Cum in Dei nomine ueniens Ei[m]iricus,^a uenerabilis Barchinonensis sedis episcopus, cum ipsius kanonicis ecclesie^b Sancte Crucis, ser[ui]entibus kanonice^c ipsius sedis, id sunt, Elias, Salamirus, Pulcresindus, Mogaria, Sesemiro, Wadamiro, Lupo, Witiza, Gundiselo, et fideles laicos, Dailane, Longobardo, Daniel [atque]^d Ferrecintus, et aliorum clericorum siue laicorum, ueniens supradictus presul ad dedicandam ecclesiam Sancti Stephani, qui^e est situm, in locum^f Vallense, prope flumine Tenes, et^g inueni^h ibidem ipsius fundatoris ecclesieⁱ <filios>^j et inquisiuit^k ad illos que <erat>^l parochia que ad ipsa baselica pertinebat.

⁶ AYMERICH, Mateu. *Nomina et acta episcoporum*, p. 194-196. Vegeu també les p. 274-275.

Et ipsi filii ecclesie dixerunt illi que uillas Sancti Stephani: et uilla Spina subter ipso et uilla Breda et uilla Parietes usque in ipsa strata calcata et uilla Luiduiro^m et uilla Reudaldi et uillarunculo que dicunt Ermedeo cum medietatem de ipso alaude de Gallegus et uilla Sancti Martini et uilla Palacio Aries ad ipsa Fredaria et uilla Martianus, ubi est sanctus Venerandus; et istas uillas supranominatas cum illorum basilicas uel terminos illorum debebant uenire ad ipsa ecclesiaⁿ Sancti Stephani.

‘Et ego pontifex, sicut abantea ibidem subditas sunt, sic eas ibi constituo, sicut lex canonica^o docet, quod sancti patres constituerunt.’

Et dedicauit ipsa ecclesia in onore^p sancti Stephani uel cuius reliquie ibi recognite^q sunt.

Et donauerunt in dotem ipsius ecclesie pro honore et dedicatione eius templi:

Wadamirus presbiter consessit^r ministerium Sancti Stephani; dedit ibidem [faciste]rio^s I et alba I et casulla I linea et stola I et fanono^t I. Et de terra, prope ipsa ecclesia, in amplitudine dextros III et in longitudine de ipsa uia qui uenit ad domum Sancti Stephani usque ad ipsum^u kasalis qui est in ipsa riba, prope flumine Tenes, uicina de terra de Ferrucio.^v

Et ego Ferrucio^w dono ad ipsa ecclesia, de terra prope curte Sancti Stephani, in amplitudine dextros IIII et in longitudine de ipsa strada qui pergit a uilla Reudaldi ad domum Sancti Stephani usque ad ipsos kasales, quod superius insertum est; et decima de ipso meo molino, quod abeo prope ipsa ecclesia.

Et ego Fredarius dedi ad ipsa ecclesia, de campo qui est prope ipso Prato, ipsa tercia parte, quod ego ibidem abeo et est uicina^x de campo de Teudemunda.

Et ego Guansarius dono ibidem, in terminio de Marcianus, modiatas II de terra, qui est uicina de Campo Bello.

Et ego Daniel donoque ibidem modiatas I de terra in ipso terminio de Marcianus, qui est uicina de terra de Ansila.^y

Et ego Baio dono ibidem, in terminio de uilla Luiduiro,^z campo I, qui est uicinus de campo de Ferrucio uel suos eres.

Haec omnia donamus nos suprascripti donatores ad domum Sancti Stephani in onorem^{aa} Dei et pro dedicatione ipsius templi et Sancte Crucis, mater ecclesie, ut omnes ministri Sancti Stephani firmiter teneant et possideant, tam iste Wadamirus quam omnes succesores^{bb} sui, quia sic placuit animis nostris et placet, nullus quoquegentis imperio nec suad[en]tis ingenio, set propria expontanea nostra hoc elegit bona uolumptas cum Deo de hoc quod superius ressonat donatione fecissemus ad domum Sancti Stephani per^{cc} dote et donatione ipsa ecclesie,^{dd} sicuti et fecimus; ad odierno die et t[emp]ore firmis et stabilis permaneat modo uel omnique tempore.

Quod si nos donatores aut ullusque homo, qui contra hanc donatione^{ee} uenerit ad inrumpendum aut nos uenerimus, in primis ira Dei omnipotentis incurrat et peccata sua non compeniteat, set cum Iudam traditorem participacionem abeat et hoc inde componeat (*sic*) quod canonus^{ff} dicit: “Res ecclesiasticas^{gg} [raptas siue furatas reddatur quadruplum, et insupra libra auri componat.”

Et ego pontifex dedicaui^{hh} ipsa ecclesia et constitui ibi ministrum Wadamiro presbitero ad diem dedicationis istius ecclesie iuxta canonica instituta cum tempore,ⁱⁱ transhacta omnia usitata cum magna reuerentia uel gratia et diligentia Sancte Crucis ...

.... decima nona kalendas nouembris, era DCCCCXXXII, anno Domini nostri Iesu Christi DCCCIII, anno quarto regnante Karulo rege post obitum Odonis, indictione ...

Sig+num ... episcopus,^{jj} qui hanc dotem fecit. Sig+num Mogaria presbiter. Sig+num Wadamirus presbiter. Sig+num Elias presbiter. Sig+num Selemirus presbiter. Sig+num Sesemiro presbiter.]^{kk} Sig+num Ermedeo. Sig+num Guansarius. Sig+num Ferrucius. Sig+num Baio. Sig+num Comparadus. Sig+num [Remesarius].^{ll} Sig+num Audegario.^{mm} Sig+num Daniel. Sig+num Seniemirus.

SSS. Benedictus presbiter, qui hanc donacione exarai e[tⁿⁿ subscripsi die et anno quod supra].

- a Hom pot llegir amb tota seguretat *Ei.iricus*. La forma *Eudricus* és impossible en la seva primera u i difícil de deduir també una de a continuació. Hom podria pensar així mateix en *Eienricus*, però amb força més dificultats que no pas les que pugui presentar *Eimiricus*.
- b L'abreviatura suggereix la forma ortogràfica de tradició visigòtica *eclesia* amb una sola ce i, palesament, sense cap diftong ni e caudada, cosa que també és aplicable al mot *sancte* següent.
- c Les lletres *se* són segures; la *erra* següent és molt probable, gairebé segura. És fàcil de deduir, doncs, el mot *seruientibus*. Després també hi podria dir *ad utilitatem* (o expressió semblant), però, atès l'espai que queda, sembla preferible *kanonice*.
- d L'espai que queda entre *Daniel* i *Ferrecintus* permet la conjectura de la conjunció *atque* abreujada.
- e Lectura no mancada de dubtes. Hom podria potser conjecturar la forma *ubi*, que, amb tot, no es veu pas clara. Però tampoc no sembla possible de veure-hi aquí *que*. Molt dubitativament també hom podria pensar en la conjunció *et*.
- f La paraula *locum* amb abreviatura de la nasal no permet el mínim dubte.
- g La conjunció *et* és ben visible.
- h No *conuenit*.
- i De nou apareix aquest mot escrit en la típica grafia de tradició visigòtica amb una sola ce.
- j Sembla lògic de conjecturar aquest mot omès en la còpia per haplografia motivada per la proximitat de *ad illos*. I ni cal dir que el terme es refereix als "fills de l'església", no als "fills del fundador d'aquesta església."
- k La interpretació donada fins ara: *in qua sunt* és errònia paleogràficament i intel·ligible lingüísticament.
- l També aquí sembla que cal incorporar aquesta forma verbal omesa per haplografia deguda a la proximitat amb *parrochia*.
- m No *Liuducro*. Aquest nom es repeteix més avall. Vegeu la nota z.
- n Ara sí *ecclesia* amb dues ces.
- o Després de *canonica* hi ha una lletra cancel·lada.
- p Sense hac següent també aquí la tradició ortogràfica visigòtica.
- q Al document, hi ha escrit *recogdite*. Sembla una confusió motivada per l'entrecreuament de *recognite* i *recondite*, error que va donar origen a aquesta veu adulterada. Dono prioritat a la primera forma.
- r Naturalment, s'ha d'entendre aquí el pretèrit perfet de *consentio*, és a dir, *consensit*, però en la grafia en què apareix al text.
- s Possible variant gràfica per *facistergio*.
- t No, certament, *faldono*.

- u En singular, no *ipsos*.
- v De cap manera *Sorruera*.
- w No pas *Ferrario*.
- x No, certament, *in eiusdem*. El mot *uicina* és resultat de la correcció de *uicinu*.
- y No *Anfila*.
- z No *Luidiviro*. Es tracta del mateix nom que l'esmentat a la nota m.
- aa Novament sense hac.
- bb No *successores*.
- cc L'abreviatura amb valor de *per* sembla clara.
- dd El document no porta la preposició *ad* davant *ipsa* i no diu *ecclesia*, sinó *ecclesie*. Ja es veu, doncs, que hauria calgut esperar *ipsius ecclesie*.
- ee No s'hi veu la ema final ni cap signe d'abreviatura de nasal per interpretar *donationem*. Vegeu, a més, com la forma que empra el mateix escrivà després de la seva signatura és també *banc donacione*, ara amb ce.
- ff Però el document porta escrit *cananus*.
- gg A partir d'aquí, la gran taca negra que impedeix ara com ara la lectura directa de pràcticament tot l'escatocol, en part restituïble per la lectura de Campillo, anterior al desastre.
- hh És clar que aquí caldria esperar *dedicani*.
- ii Segurament, *cum tempore* cal interpretar-lo *tum temporis*.
- jj El nom que hom atribueix aquí al bisbe varia segons els diversos editors anteriors i la interpretació del moment.
- kk A partir d'aquí ja torna a ésser llegidor el text.
- ll Aquest nom i no *Remeranus* sembla la forma esperable.
- mm No *Audegaris*.
- nn La presència clara d'una e permet de conjecturar aquest final.

Pel que fa a la llatinitat del text, ja Mateu Aymerich es va referir a la pèssima redacció atribuïble a la barbàrie dels temps i a l'estrèpit de les armes que feia callar o fugir les Muses:

“Nemo miretur pessimam, maleque cohaerentem hujus scripturae latinitatem; nam eo tempore barbaries omnia corruerat in Hispania, et ad militare strepitus Musae, vel exularant, vel silebant.”⁷

⁷AYMERICH, Mateu. *Nomina et acta episcoporum*, p. 195.

Per part meva, no repetiré aquí el que ja he dit manta vegada sobre la incongruència i anacronisme que seria de comparar el llatí medieval (particularment el dels diplomes) amb el clàssic. Però Aymerich té un punt de raó; però també un punt de culpa. Perquè ni ell, ni els qui l'ajudaren a fixar el text ho feren amb tota l'acríbia necessària, que ens permet de reconstituir un text més intel·ligible, tot i que no absent d'errors. Uns errors més atribuïbles, sovint, a l'acte de còpia que al de redacció. Perquè el document és original, certament. Però els originals no deixaven d'ésser una còpia en net a partir d'un esborrany. I àdhuc els mateixos autors de l'escrit podien caure en lapsus propis dels amanuenses.

Tot amb tot, no sembla que hàgim de veure en el prevere Benet, l'escrivà del diploma, un professional gaire capficat per preocupacions gramaticals i estilístiques. Però la seva professionalitat havia d'ésser reconeguda pel seu bisbe perquè li confià una de les grans responsabilitats pròpies dels millors tabel·lions: la de posar per escrit un acte de dotació i consagració d'una església.

I si Benet no era un gran estilista, sí que demostra una perícia cal·ligràfica superior a la de molts coetanis no sols del seu propi entorn dins la diòcesi de Barcelona, sinó de la d'altres de catalanes i àdhuc de més lluny i tot. El prevere Benet palesa una tal perfecció cal·ligràfica que no sabia dubtar que hauria estat, si és que no ho fou, un excel·lent copista de llibres. Perquè la seva mà és d'un traç perfecte, segur, bell.

Per una altra part, diria que la meua edició del text el fa un xic més intel·ligible. El que també permet de rebaixar el rigor d'un judici condemnatori massa rigorós sobre els coneixements gramaticals de Benet. A més, si no mostrà la mateixa cura en la llengua i l'estil del seu escrit que en la seva còpia, fou realment per ignorància o simplement per voluntat de voler apropar la seva llengua a la vulgar parlada, per bé que encara no escrita, que ja era el català? I és que no podríem pensar que tal vegada aquests escrivans aparentment més barroers actuaven aplicant un altre registre? Els escrivans eren tots quasi exclusivament eclesiàstics i, per tant, poc o molt, estaven acostumats a predicar. I quan no s'adreçaven a altres clergues, sinó al poble fidel, aquest majoritàriament analfabet, només ho podien fer en pla romanç, si volien ésser entesos. D'aquí que, quan escrivien, també ho fessin pensant en la capacitat de comprensió dels destinataris del missatge. I en el cas que ara ens ocupa no podríem imaginar que àdhuc fos possible que l'escrivà pensés no ja en els lectors de la dotalia, sinó simplement en els seus oïdors quan algú els l'havia de llegir, si venia el cas d'haver de recordar els drets que la parròquia renovada amb una nova església havia adquirit? Aquesta idea, però, ja esbossada en estudis anteriors, la deixo per a un desenvolupament posterior més detallat.

I, ara, un mot sobre el bisbe consagrant. Per poc curós que fos l'escrivà no és creïble que no fos capaç de reproduir el nom del seu bisbe amb exactitud. No crec, per tant, que ni *Eimiricus*, ni el suposat (i paleogràficament impossible) *Eudricus* puguin ésser una variant de *Teodoricus*. A més, entre la mort de Frodoí i l'inici cert dels primers testimonis de Teodoric, hi ha un espai cronològic suficient per a un altre pontificat. I aquest espai, crec que l'ocupa, ni que sigui per pocs anys, el bisbe Eimeric, aquí testimoni.

Acta de dedicació de l'església de Sant Esteve de Parets del Vallès. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, reg. 9134, perg. 99. © Biblioteca de Catalunya

Passejant per la Barcelona del segle XIII

Els orígens dels carrers d'en Copons, d'en Petritxol i d'en Xuclà

Jordi FERNÁNDEZ-CUADRENCH*
Societat Catalana d'Estudis Històrics

Els hodònims, els noms dels nostres carrers, formen part del vast patrimoni cultural, material i immaterial, que Barcelona ha atresorat al llarg dels segles i que configura la identitat de la ciutat. Al costat d'edificis històrics, comerços emblemàtics, llocs de memòria, restes arqueològiques, obres d'art i festes i tradicions populars, els noms dels carrers i places evocuen la història compartida per barcelonins i barcelonines i conformen el paisatge urbà que singularitza la ciutat. Ara bé, les transformacions urbanístiques que s'han succeït des de començaments del segle passat posen de manifest la fragilitat de l'hodonímia barcelonina, especialment la de Ciutat Vella i dels nuclis històrics dels antics pobles agregats. De fet, l'Ajuntament, a través de la Ponència del Nomenclàtor dels carrers de Barcelona, ha de vetllar per preservar, estudiar i socialitzar un patrimoni que, malauradament, resta encara inaccessible per a gran part de la ciutadania, malgrat l'interès que suscita entre els nostres conciutadans conèixer l'origen dels noms dels carrers del seu barri.

Bona part dels hodònims del centre de la ciutat es remunten a l'Edat Mitjana.¹ Es tracta de noms de carrers i places que ens parlen, si els sabem escoltar, de veïns i veïnes que hi han viscut molt abans que nosaltres. Poques són les restes de la Barcelona dotzentista, del moment en què la ciutat va adquirir la morfologia urbana que la va caracteritzar durant segles i que, encara avui, condiciona en gran mesura la fisonomia de Ciutat Vella, malgrat les profundes reformes urbanístiques que ha patit el centre històric. Moltes esglésies i residències romàniques ja van desaparèixer a l'època medieval i moderna per a

* El present article és un modest reconeixement de mestratge i testimoni d'amistat cap al Dr. Josep Baucells i Reig, després d'anys de recerca consultant pergamins i protocols dels segles XIII i XIV a l'Arxiu Capitular i d'haver estat coordinador del diplomatarí del segle XI de la Catedral de Barcelona. Els coneixements paleogràfics, lingüístics i històrics que, durant la dècada dels 90, Mn. Baucells va compartir generosament amb una colla de llavors joves investigadors van ser decisius en la meua formació com a historiador i formen part del meu bagatge científic. Record i gratitud per sempre.

¹ Jesús PORTAVELLA i ISIDORO, *Diccionari nomenclàtor de les vies públiques de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2010, pàg. 11.

deixar pas a temples i palaus gòtics i, en menor nombre, renaixentistes i barrocs. I molts immobles del segle XIX emmascaren elements dels edificis primigenis del segle XIII. En canvi, continuem passejant per molts carrers bastits per homes i dones del Dos-cents, els noms dels quals són presents en la nostra quotidianitat, formen part de la nostra memòria col·lectiva i, de ben segur, han estat l'escenari de molts episodis de la nostra història personal. L'objectiu d'aquest article és, doncs, aprofundir en el coneixement dels orígens de tres d'aquests carrers: els d'en Copons, d'en Petritxol i d'en Xuclà, a través de les dades proporcionades per la documentació notarial del segle XIII i dels primers anys del XIV.²

Creixement i articulació urbana de Barcelona entre els segles XI i XIII

A partir de treballs pioners esdevinguts ara clàssics,³ de les aportacions d'estudis contemporanis⁴ i dels resultats de la seva pròpia recerca,⁵ Philip Banks ha pogut traçar amb força precisió l'evolució del creixement i l'articulació urbana

² Abreviatures utilitzades: *ACA* = Arxiu de la Corona d'Aragó; *ACB* = Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona; *AHPB* = Arxiu Històric de Protocols de Barcelona; *AMVD* = Arxiu Municipal de Vilassar de Dalt; *ANC* = Arxiu Nacional de Catalunya; *APSM* = Arxiu Parroquial de Santa Maria del Pi; *BC* = Biblioteca de Catalunya; doc. = document; fol. = foli; núm. = número; pàg. = pàgina/pàgines; perg. = pergamí; reg. = registre; vol. = volum.

³ És el cas de Francesc CARRERAS y CANDI, *La ciutat de Barcelona*, Barcelona, Establiment Editorial de Albert Martín, 1916; Francesc CARRERAS y CANDI, *Idea del avenç urbà de Catalunya al segle XIV*, València, Imprenta del fill de F. Vives Mora, 1924; Juan AINAUD, José GUDIOL i F.-P. VERRIÉ, *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*, Madrid, CSIC-Instituto Diego Velázquez, 1947, 2 vols; i Agustí DURAN i SANPERE, *Barcelona i la seva història*, vol. I: *La formació d'una gran ciutat*, Barcelona, Curial, 1973.

⁴ Com, per exemple, José Enrique RUIZ DOMÉNEC, "La ciudad de Barcelona durante la Edad Media: De los orígenes a la formación de un sistema urbano", dins *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat*, 18 (1980), Ajuntament, pàg. 69-97; Albert GARCIA i ESPUCHE i Manuel GUÀRIA i BASSOLS, *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*, Barcelona, Edicions de la Magrana – Institut Municipal d'Història, 1986; i Stephen P. BENSCH, *Barcelona i els seus dirigents 1096-1291*, Barcelona, Proa, 2000.

⁵ Philip BANKS, *The topography of the city Barcelona and its urban context in esastern Catalonia from the third to the twelfth centuries*, Nottingham, University of Nottingham, 1980, 5 volums [tesi doctoral inèdita].

de Barcelona entre els segles XI i XIII.⁶ D'acord amb l'historiador britànic, la ciutat va viure un extraordinari desenvolupament durant el període comprès entre els anys 1000 i 1300, que li va permetre multiplicar per deu la seva extensió, passant d'aproximadament 12 hectàrees a ocupar-ne unes 120, i per vint la seva població, amb un augment ininterromput des d'uns 1.500 habitants fins assolir-ne uns 30.000. En poc més de 300 anys, Barcelona va superar les muralles de la *civitas* romana per a expandir-se extramurs pels camps veïns del *burgus* o *suburbium*, a través de camins antics, lleres de rieres i torrents i altres accidents topogràfics del territori que l'envoltava. Vestigis de l'Antiguitat, com les muralles o l'aqüeducte, i edificis civils i religiosos, com el Palau Comtal Menor, el monestir de Sant Pere de les Puel·les o l'església de Santa Maria del Pi, van esdevenir referents toponímics al redós dels quals van sorgir diferents ravals o viles noves. A poc a poc, els límits d'horts i vinyes van anar prefigurant els carrers i les vies que havien d'articular l'entramat urbà de la Barcelona medieval, el qual perduraria gairebé inalterat fins a començaments del segle passat.⁷

Superat el trauma causat per la presa i el saqueig de la ciutat per al-Mansur (985) i gràcies a l'expansió agrària iniciada als segles IX i X i a l'arribada de l'or musulmà de les pàries o tributs pagats pels regnes de taifes durant els segles XI i XII, Barcelona va experimentar el desenvolupament de l'economia monetària i una activació extraordinària dels intercanvis comercials, que li va permetre liderar una política expansiva cap a Occitània i vers la Península. Aquest procés culminaria en el decurs del segle XIII, en què la ciutat va viure una expansió comercial i política per la Mediterrània sense precedents, que comportaria un formidable augment de l'activitat industrial. Un moment en què es va segellar l'aliança entre la dinàmica burgesia comercial barcelonina i la monarquia, pacte que permetria el naixement d'un govern urbà autònom, el Consell de Cent, controlat per l'oligarquia de la ciutat però del que no estava exclosa la menestralia. Quedava reconeguda l'existència d'una consciència urbana i d'una

⁶ Vegeu Philip BANKS, "L'estructura urbana de Barcelona, 714-1300", dins Jaume SOBREQÜÉS i CALLICÓ (dir.), *Història de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona-Enciclopèdia Catalana, 1992, vol. 2, pàg. 25-71; Philip BANKS, "El marc històric", dins *Catalunya Romànica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, vol. XX, pàg. 21-23, 25-37, 46-48, 56-57, 61-71, 76-83 i 91-104; Philip BANKS, "El creixement físic de Barcelona, segles X-XIII", dins *Barcelona. Quaderns d'Història*, 8 (2003), pàg. 11-33; i Philip BANKS, "L'articulació urbana a Catalunya", dins Maria Teresa FERRER i MALLOL (coord.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2013, vol. 2, pàg. 89-105.

⁷ Philip BANKS, "El creixement físic...", pàg. 11 i 31-33.

cohesió social col·lectives, que s'havien forjat gradualment en els segles anteriors i es materialitzaven en una ciutat esdevinguda una unitat física coherent.⁸

En tres segles, el canvi en la fisonomia de Barcelona havia estat espectacular. Des de poc abans de l'any mil, van començar a sorgir a l'exterior de les muralles els primers nuclis poblats: la vilanova dels Arcs, al nord, aprofitant les restes de l'antic aqüeducte romà, i la del Mercadal, a l'est, sota el Castell Vell o porta oriental de la ciutat alt-medieval, on hi va sorgir un actiu mercat que aglutinava l'activitat comercial de tot el territori circumdant. Durant els segles XI i XII, van aparèixer diversos nuclis nous: al nord, al voltant dels monestirs benedictins de Sant Pere de les Puel·les (1010) i de Santa Eulàlia del Camp (1155), del Palau Comtal Menor o Cort Comtal (cap al 1114) i de l'església de Santa Anna, de l'orde militar del Sant Sepulcre (vers el 1141); a l'est, a partir de les esglésies de Santa Maria de les Arenes -després del Mar-, amb un petit nucli de pescadors i mariners, i de Sant Cugat del Rec (1023), sobre la via romana que portava cap a terres occitanes; a l'oest, prop de l'església de Santa Maria del Pi (1018) i, més al sud-oest, a la vilanova dels Còdols, que es trobava entre la fortalesa romana, les Rambles i el mar; finalment, al sud, sota la porta o castell del Regomir (1016), molt a prop del litoral i on es construïren les primeres drassanes.⁹

Paral·lelament, la ciutat antiga va acollir el call jueu, situat al quadrant nord-occidental, i va anar densificant-se al voltant de les esglésies de Sant Just i Pastor, Sant Miquel i Sant Jaume, fins al punt que, vers el 1200, el seu espai estava totalment ocupat. Al segle XIII, bona part de les muralles romanes havien desaparegut literalment engolides per les residències que, des del segle XI, havien anat bastint a les antigues torres de defensa membres de l'alt clergat i la burgesia barcelonina, i per la utilització dels murs baix-imperials per tal de recolzar les noves edificacions sorgides al llarg del perímetre fortificat, tant per la banda interior com per l'exterior. Fora muralles, la construcció del Rec Comtal (segle XI) donaria lloc a una pròspera àrea industrial a l'est de la nova ciutat, mentre que el canvi del curs de la riera del Merdança (vers el 1058) permetria el desenvolupament, al sud-est, del barri mercantil de Santa Maria del Mar, que connectava el mercat amb la platja, la qual exercia les funcions de port.¹⁰

Durant el segle XIII, la proliferació de nous establiments religiosos, de magnífiques residències de l'oligarquia urbana i de cases modestes on vivien

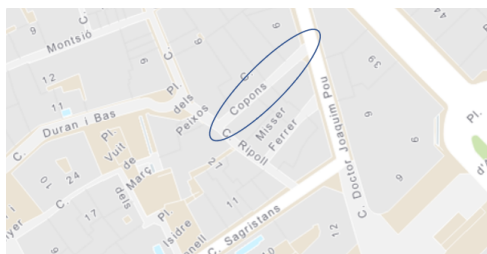
⁸ GARCIA ESPUCHE i GUÀRDIA BASSOLS, *Espai i societat...*, pàg. 9-16.

⁹ BANKS, "L'estructura urbana...", pàg. 38-44.

¹⁰ BENSCH, *Barcelona i els seus dirigents...*, pàg. 27-36.

El carrer d'en Copons

Situat actualment entre els carrers del Doctor Joaquim Pou i de Ripoll, el carrer d'en Copons forma part de l'antic barri de la Catedral, l'anomenat “barri perdut”, que va patir una severa transformació urbanística a conseqüència de l'obertura de la Via Laietana (1908-1913) i de l'avinguda de la Catedral fins a la plaça Nova (1940-1958).¹³

Plànol 1. Ubicació actual del carrer d'en Copons.

¹¹ GARCIA ESPUCHE i GUÀRDIA BASSOLS, *Espai i societat...*, pàg. 16-17; BANKS, “El creixement físic...”, pàg. 28-31; i Coral CUADRADA i María Dolores LÓPEZ, “L’organització de l’espai urbà: Barcelona al segle XIII”, dins *Anuario de Estudios Medievales*, 26/2 (1996), pàg. 879-908.

¹² BENSCH, *Barcelona i els seus dirigents...*, pàg. 36.

¹³ Sobre l'impacte d'aquestes reformes urbanístiques, vegeu Joan FUSTER, Antoni NICOLAU i Daniel VENTEO (dirs.), *La construcció de la gran Barcelona: l'obertura de la Via Laietana 1908–1958*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2001; i Xavier CORDOMÍ, Montserrat CASTELLS, Anna GARCIA i Lluís GELIS, *El barri perdut. La plaça Nova i el barri de la Catedral*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2015.

Fins als primers anys del segle passat, el carrer d'en Copons unia els carrers de la Riera de Sant Joan i de Ripoll.¹⁴ Ara bé, entre 1909 i 1911, l'execució del Pla de Reforma Interior de Barcelona, ideat per l'arquitecte i urbanista Àngel Josep Baixeras, va provocar la demolició dels edificis situats entre la plaça de l'Àngel i el carrer de Sant Pere més Baix i va suposar la desaparició de l'extrem oriental del carrer d'en Copons, allà on conflüïa amb el també enderrocat carrer de la Riera de Sant Joan.¹⁵ Una modificació al pla Baixeras introduïda per Josep Puig i Cadafalch permetria l'obertura del carrer del Doctor Joaquim Pou, per tal de donar sortida als carrers que, com el d'en Copons, havien quedat escapçats.¹⁶

Els orígens remots del carrer d'en Copons es troben en el procés d'urbanització de l'àrea coneguda com els Arcs Antics, situada al nord de les muralles romanes, fora de la Porta Bisbal, i així anomenada a causa de les ruïnes de l'aqüeducte romà que havia portat l'aigua des del Besòs. La vilanova dels Arcs, on hi ha documentades les primeres cases de pedra vers el 995, és a dir, només una dècada després de l'assalt d'al-Mansur, va esdevenir una de les principals zones de desenvolupament suburbà de la ciutat durant els segles XI i XII, estenent-se cap a l'actual carrer Comtal, a partir del recorregut de l'aqüeducte que anava cap al Besòs pel que avui és el carrer de les Magdalenes, els arcs del qual eren incorporats a les noves construccions i servien de suport per als pisos superiors.¹⁷ A finals del segle XII, la presència d'horts s'havia reduït força en aquesta zona on hi predominaven les cases on residien algunes famílies de la incipient burgesia barcelonina. A mesura que avançava el segle XIII, però, l'activitat artesanal va proliferar al raval dels Arcs Antics, el qual, sense perdre totalment el seu caràcter residencial, va veure com s'incrementaven els obradors, es reduïen les dimensions dels immobles i naixien nous carrers al voltant de l'actual carrer de Ripoll.¹⁸

¹⁴ Andrés Avelino PI y ARIMON, *Barcelona antigua y moderna*, Barcelona, Librería de Esteban Pujal, 1854, vol. I, pàg. 225; i Víctor BALAGUER, *Las calles de Barcelona*, Barcelona, Establecimiento Tigráfico Editorial de Salvador Manero, 1865 [edició facsimil: Sevilla, Extramuros Edición S.L., s.d.], vol. I, pàg. 280.

¹⁵ Manuel GUÀRDIA, "La modernització de la ciutat vuitcentista: les grans operacions de reforma interior", dins *La construcció de la gran Barcelona...*, pàg. 44-48.

¹⁶ Xavier PEIRÓ, "L'obertura i construcció de la "Gran Vía Layetana"", dins *La construcció de la gran Barcelona...*, pàg. 63-66.

¹⁷ BANKS, "L'estructura urbana...", pàg. 38; i BANKS, "El creixement físic...", pàg. 21.

¹⁸ BANKS, "L'estructura urbana...", pàg. 60. Per a una visió global de l'evolució històrica d'aquesta zona, vegeu *L'avinguda de la Catedral: de l'ager de la colònia Barcino a la vilanova dels Arcs*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1992.

Les referències documentals més antigues al carrer d'en Copons de què disposem daten de la darrera dècada del segle XIII i estan vinculades al mestre perler Simó de Sant Daniel i a la seva muller Benvinguda, ciutadans de Barcelona. El 28 de novembre de 1291, Bernarda de Cercedol va sots-establir al dit matrimoni, a canvi d'un cens anual de 4 sous i mig en moneda de tern de Barcelona¹⁹ a pagar per Nadal i d'una entrada de 200 sous, la part septentrional de les cases que ella tenia en emfiteusi per l'Almoina de la Catedral de Barcelona, situades al suburbi de Barcelona, sobre les cases que havien estat de Guillem Moneder²⁰ i ara eren de Bartomeu de Vilafranca. Aquestes cases limitaven a l'oest²¹ amb un carrer públic del que no s'esmenta el nom i al nord amb la tinença del sabater Vidal de Passadores i amb el carrer públic dit d'en Copons ["in carraria publica vocata d.en Copons"].²² Si tenim present que el carrer d'en Copons manté encara avui el seu eix original est-oest, és fàcilment deduïble que les cases en qüestió es trobaven en l'actual cantonada dels carrers d'en Copons i de Ripoll, a l'angle on avui s'ubica la bodega Cala del Vermut. No és casual que, pocs anys després, el matrimoni reconegués viure "supra furnum de Ripullo, in vico d.en Copons",²³ la qual cosa indica la proximitat del carrer d'en Copons amb el forn que donaria nom al carrer de Ripoll.²⁴

El 3 d'octubre de 1295, Simó de Sant Daniel i Benvinguda van atorgar a la seva filla Maria un dot de 800 sous, del qual reconeixien que encara restaven per pagar a l'argenter barceloní Berenguer de Coll, marit de Maria, 400 sous. Per aquesta raó i com a garantia del pagament dels diners la propera festa de

¹⁹ La unitat monetària a la que fan referència les lliures, sous i diners que apareixen esmentats en aquest article és sempre la moneda de tern de Barcelona. Sobre la moneda de tern, vegeu Joaquim BOTET i SISÓ, *Les monedes catalanes*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1976, vol. II, pàg. 40-43; i Miquel CRUSAFONT i SABATER, "tern", dins Jesús MESTRE i CAMPI (dir.), *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, pàg. 1044.

²⁰ Tindrem l'ocasió de parlar sobre Guillem Moneder més endavant, en tractar del carrer d'en Xuclà.

²¹ Seguim les coordenades geogràfiques proposades per la documentació medieval barcelonina i que simplifiquen la situació dels punts cardinals de la ciutat: el nord assenyalava Collserola, el sud la Mediterrània, l'est el Besòs i l'oest el Llobregat.

²² *ACB*, 1-6-4323.

²³ *ACB*, 1-6-4302 (3.10.1295) i *ACB*, 4-49-204 (19.8.1305).

²⁴ D'acord amb les dades proporcionades per Pere Ortí, les referències més antigues al forn d'en Ripoll són de finals del segle XI i principis del XII, Pere ORTÍ i GOST, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*. Barcelona, CSIC-Institución Milá y Fontanals, 2000, pàg. 211, nota 496, i estaria situat a l'actual carrer de Ripoll, pàg. 214 i 217, plànols 9 i 10, respectivament. Vegeu Plànol 2, núm. 2.

Pasqua, van obligar al seu gendre les cases on vivien, situades al suburbi de Barcelona, al carrer d'en Copons.²⁵ Malgrat la garantia immobiliària aportada, el deute continuava sense haver-se liquidat deu anys més tard, el 4 d'agost de 1305, quan Berenguer de Coll va haver d'advertir als seus cunyats, Pere Otger i Alamanda, també filla del mestre perler i la seva muller, que no podia fer-se efectiva la donació de les cases que aquests els hi havien fet mentre ell no hagués recuperat tant els 400 sous del dot de la seva muller, com la fiança de 30 lliures que l'argenter havia fet per manament de Simó de Sant Daniel i Benvinguda pel dot de Constança, la seva tercera filla, davant Pere de Prat, el marit d'aquesta.²⁶ El contenciós familiar es resoldria uns mesos després, el 20 de desembre de 1305, amb la venda de les cases per part del matrimoni al seu gendre Berenguer de Coll per un preu de 45 lliures i 12 diners.²⁷

A partir de començaments del segle XIV, la presència del carrer d'en Copons a la documentació barcelonina es fa regular. Així, per exemple, el 25 de maig de 1310, Francesc Colrat venia a Arnau Coch unes cases situades "in suburbio Barchinone, in vico vocato d.en Coponibus" i alou del ja esmentat Bartomeu de Vilafranca, per 2.600 sous. Les cases obrien a la via pública pel costat septentrional, mentre que limitaven al sud amb l'hort i la bassa del senyor eminent, a l'est amb les cases del difunt Jaume de Sant Andreu i amb les cases de Benvinguda, filla del difunt Alexandre Botard, i a l'oest amb l'hospici del dit Bartomeu de Vilafranca i amb les cases del monestir de Santa Maria de l'Estany.²⁸

Arribats aquí, cal esbrinar qui era en Copons. El 10 de setembre de 1310, Bernat de Pou reconeixia deure a Jaume Borràs 55 sous, a causa d'un *mutuum* o préstec "gratis et bono amore" que li havia de retornar durant els següents quatre mesos. Com a garantia del pagament del deute, Bernat de Pou va oferir al creditor unes cases situades al carrer d'en Copons, que eren alou de l'Almoina de la Catedral de Barcelona i que la seva muller Maria, filla dels difunts Joan de Croses i la seva muller Berenguera, li havia aportat com a dot.²⁹ Les coses no van anar com Bernat de Pou havia imaginat i, dos mesos més tard, el 19 de novembre, el matrimoni va haver de vendre al prevere Berenguer de Roca, per un preu de 18 lliures i 10 sous, les cases, ubicades segons el contracte de compravenda "in burgo civitatis Barchinone, satis prope domos que fuerunt

²⁵ "in suburbio Barchinone, in vico d.en Copons", *ACB*, 1-6-4302.

²⁶ *ACB*, 1-49-204.

²⁷ *ACB*, 1-7-4025.

²⁸ *AMVD*, Fons de pergamins, Arxiu del Marquès de Santa Maria de Barberà, 1-40-12 (E-4).

²⁹ "in burgo Barchinone, in vico vocato d.en Copons", *ACB*, 4-49-198.

Ferrarii de Coponibus, quondam” i que limitaven al sud amb un carrer del que no s'esmenta el nom.³⁰ Finalment, el 12 de desembre d'aquell mateix any, amb el preu de la venda, el comprador va liquidar dos deutes, de 55 sous i 59 sous, que Bernat de Pou havia contret amb Jaume Borràs, de manera que aquest va cedir a Bernat de Roca els drets que li corresponien sobre les cases obligades del carrer d'en Copons.³¹ Sembla lògic, per tant, concloure que les cases que havien estat del difunt Ferrer de Copons estaven situades al carrer d'en Copons, i no és difícil deduir que va ser ell qui va donar nom al carrer.³²

Ferrer de Copons hagué de ser un personatge prou reconegut per la societat barcelonina de l'època perquè les seves cases esdevinguessin, des dels anys vuitanta del segle XIII, un referent topogràfic recurrent de l'àrea dels Arcs Antics, formant part de la toponímia menor de la zona, prefigurant l'hodònim documentat a partir de la dècada següent i convivint amb ell durant els primers anys el segle XIV, fins i tot després de la seva mort.

L'existència de les cases de Ferrer de Copons està constatada, des de 1280, per diverses transaccions immobiliàries com afrontació de diferents cases amb obradors i horts situades “in burgo civitatis Barchinone, apud Archus Antichos, satis prope domum hospitalis Sancti Johannis”,³³ és a dir, al costat dels Arcs Antics, els arcs de l'aqüeducte romà, del que encara es conserven dempeus quatre arcades a la veïna plaça del Vuit de Març i la base de la pilastra d'una arcada visible a l'entrada de l'Hotel Catalonia Magdalenes, al carrer de les Magdalenes,³⁴ i molt a prop del convent de l'Hospital de Sant Joan, bastit per l'orde de Sant Joan de Jerusalem a principis del segle XIII vora la riera del Merdança, al carrer conegut després amb el nom de Riera de Sant Joan,³⁵ i que ocupava el tram de l'actual Via Laietana comprès entre el carrer de Sant Pere

³⁰ *ACB*, 4-49-209.

³¹ “in burgo civitatis Barchinone, in vico vocato d.en Copons”, *ACB*, 4-49-207.

³² Un altre testimoni de la vinculació de les cases de Ferrer de Copons amb el carrer d'en Copons és el document de la venda que va fer, el 6 de desembre de 1286, el clergue Berenguer d'Organells a l'abat del Monestir de Santa Maria de l'Estany d'unes cases amb obradors, situades davant de les cases de Ferrer de Copons i del draper Joan de Mas. El dors del pergamí presenta la següent anotació d'època moderna: “Carta de compra del alberch que l'abat del Stany fa en la ciutat de Barchinona en lo carrer apalat dels Copons”, *ACA*, Cancelleria, Pergamins, Alfons II, núm. 115.

³³ *ACB*, 4-49-15 (27.11.1280) i *ACB*, 4-49-842 (19.12.1280).

³⁴ Vegeu Plànol 2, núm. 1.

³⁵ Joan FUGUET i SANS, “El convent de l'Hospital de Sant Joan”, dins *Catalunya Romànica*, vol. XX, pàg. 41.

més Baix i la plaça d'Antoni Maura.³⁶ Però és a partir de 1281 que “les cases de Ferrer de Copons” apareixen en alguns contractes com a topònim per a assenyalar la localització de diversos immobles objecte de compravendes.³⁷

Plànol 2. Ubicació del carrer d'en Copons abans de l'obertura de la Via Laietana, sobre un detall dels plànols confeccionats entre 1858 i 1860 per l'arquitecte Miquel Garriga i Roca, coneguts com els “Quarterons Garriga i Roca”, conservats a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i accessibles a la pàgina web municipal:

<https://darreramirada.ajuntament.barcelona.cat/>.

1. Restes de l'aqüeducte romà. 2. Forn d'en Ripoll. 3. Convent de l'Hospital de Sant Joan. 4. Casa de Santes Creus (antic Palau Comtal Menor).

Sabem que, en un moment indeterminat del llinar dels segles XIII i XIV, coincidint segurament amb la mort de Ferrer de Copons, les cases amb obradors i un hort contigu que aquest tenia en alou van passar al seu fill Ramon de Copons, juntament amb un petit tros de terra que servia com a bassa i era alou de la pabòrdia del mes de novembre de la Catedral de Barcelona. Els immobles van restar en mans de la família Copons fins al 28 d'agost de 1308, quan Guillem Pere d'Esplugues, com a tutor dels encara impúbels Ramonet, Romieta

³⁶ Vegeu Plànol 2, núm. 3.

³⁷ “in burgo Barchinone, satis prope domos Ferrarii de Coponibus”, *ACB*, 4-49-205 (8.8.1281); “in suburbio civitatis Barchinone, ante domos Ferrarii de Coponibus et de Johannis de Manso, draperii”, *ACA*, Cancelleria, Pergamins Alfons II, núm. 115 (6.12.1286); “in burgo civitatis Barchinone, ante domos Johannis de Manso et ante domos Ferrarii de Coponibus”, *ACA*, Cancelleria, Pergamins, Alfons II, núm. 117 (13.1.1287).

i Blanca, fills del difunt Ramon de Copons, els va haver de vendre a Vidal Ferrer, procurador de Bernat de Segalars, per un total de 412 lliures i 10 sous: 8.200 sous per les cases i 100 sous pel trosset de terra que feia de bassa.³⁸ En efecte, Guillem Pere d'Esplugues es va veure obligat a vendre aquestes i d'altres finques, per tal de complir la sentència del jurisperit Berenguer Ermengol, jutge assignat pel veguer de Barcelona, que el va condemnar a pagar a Sibil·la, vídua de Ramon de Copons i mare dels menors, les 300 lliures que ella havia pagat dels seus béns personals quan era tutora dels seus fills i actuant en nom dels infants, les 450 lliures del seu dot i les 225 lliures que li corresponien en concepte de l'escreix del dot o donació *propter nupcias* feta pel seu difunt marit.³⁹

Cal assenyalar que la documentació no ubica explícitament les cases i la bassa al carrer d'en Copons, sinó que les situa "supra hospicium Bartholomei de Vilafranca, quod fuit P. Monetarii, quondam, et satis prope domum Hospitalis Sancti Johannis Jherusalemiani et satis prope domum Sanctarum Crucium". Tornem, doncs, a trobar-nos amb un seguit de referents topogràfics que ja coneixem: les cases de Bartomeu de Vilafranca, encara que aquest cop no s'esmenta que havien estat de Guillem Moneder sinó de Pere Moneder, el seu pare; el convent de l'Hospital de Sant Joan; i, com a novetat, la casa de Santes Creus, és a dir, la residència que els monjos cistercencs tenien a Barcelona des que el rei Alfons el Cast els va cedir, el 1168, el Palau Comtal Menor, els darrers vestigis del qual, situats al carrer de les Magdalenes, van desaparèixer a començaments del segle passat.⁴⁰

Encara que no disposem de cap descripció de les cases de la família Copons i desconeixem les seves dimensions,⁴¹ havia de tractar-se d'un immoble prou gran per a limitar amb diverses finques per cadascun dels quatre punts cardinals: al nord, amb la tinença d'Arnau de Sarrià, la dels hereus del difunt Guillem de

³⁸ ACB, Bernat de Vilarrúbia, *Fragment de capbreu (1308.06.18-1308.08.29)*, vol. 6, fol. 196v-197v i fol. 198r.

³⁹ ACB, Bernat de Vilarrúbia, *Fragment de capbreu (1308.06.18-1308.08.29)*, vol. 6, fol. 198r (28.8.1308); i ACB, Bernat de Vilarrúbia, *Capbreu (1308.09.26-1309.02.08)*, vol. 9, fol. 119r-121r (12.12.1308).

⁴⁰ CARRERAS y CANDI, *La ciutat de Barcelona*, pàg. 279; i Esperança PIQUER i FERRER, "El Palau Comtal Menor", dins *Catalunya Romànica*, vol. XX, pàg. 58. Vegeu Plànol 2, núm. 4.

⁴¹ Sobre l'arquitectura civil a la Barcelona baixmedieval, vegeu Carme BATLLE i GALLART, "La casa burguesa en la Barcelona del siglo XIII", dins *La societat barcelonina a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1983, pàg. 9-51; i Francesc CABALLÉ i Reginald GONZÁLEZ, "Notes per a una definició de l'arquitectura civil baixmedieval a Barcelona, dins *Barcelona. Quaderns d'Història*, 8 (2003), pàg. 85-98.

Lledó i la d'en Rovira; al sud, amb la tinença dels hereus del difunt Bonanat de Prat i el carrer d'en Copons, que la documentació esmenta amb un lacònic “in carraria publica”; a l'est, amb la tinença de Bernat Rovira, la dels hereus del difunt Miquel de Palou, la de na Mesurera i la dels esmentats hereus de Bonanat de Prat; i a l'oest, amb la bassa que també va ser venuda, la tinença dels hereus del difunt Joan de Mas, la de Pere Llobet, escrivà del rei, la del sastre Guillem de Besanta i la d'en Codina, les dues darreres alou de Guillem de Rovira.⁴²

Poques i esparses però prou significatives són les dades que coneixem de Ferrer i Ramon de Copons. No només eren ciutadans de Barcelona, sinó que formaven part de la classe dirigent de la ciutat, com ho demostra el fet que Ferrer de Copons estigués emparentat amb els Romeu, una important família de la burgesia barcelonina del segle XIII. En efecte, Ferrer de Copons s'havia casat amb Ròmia, filla del prohóm Ramon Romeu,⁴³ amb qui havia tingut almenys dos fills: Blanca, muller de Jaume de Torre, ciutadà de Barcelona, i mare de l'homònim Jaume de Torre, i Ramon de Copons.⁴⁴ Aquest darrer, que, com hem vist, estava casat amb Sibil·la, amb qui havia tingut tres fills, havia esdevingut, el 1283, hereu dels béns de Bernat Romeu, el seu oncle matern, de qui Ferrer de Copons era marmessor testamentari juntament amb el canviador Bartomeu Romeu⁴⁵. Ferrer de Copons i Ròmia eren morts el 1302,⁴⁶ mentre el seu fill Ramon ja havia traspassat el 1308.⁴⁷

⁴² ACB, Bernat de Vilarrúbia, *Fragment de capbreu (1308.06.18-1308.08.29)*, vol. 6, fol. 196v-197v.

⁴³ Ramon Romeu va ser conseller de Barcelona els anys 1257 i 1262, mentre que el seu fill Bernat Romeu ho va ser l'any 1276, Joan Francesc BOSCA, *Memorial històric* (edició a cura de Jaume SOBREQÜÉS i CALLICÓ), Barcelona, Associació de Bibliòfils de Barcelona, 1977, pàg. 33, 35 i 42; i *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, Barcelona, Imprempta d'Henrich y Companyia, 1912, vol. I, pàg. 26-27.

⁴⁴ ACB, Bernat de Vilarrúbia, *Capbreu (1302..03.25-1302.06.27)*, vol. 5, fol. 42v-43r (30.4.1302) i fol. 72r-v (14.5.1302).

⁴⁵ ANC, Arxiu de la Família Desvalls, Pergamins del Llinatge Icard, ANC1-1087-T-3175 (29.7.1283). Bartomeu Romeu, de qui no hem pogut establir el parentiu amb Ramon i Bernat Romeu malgrat existia amb tota probabilitat, va tenir una relació estreta amb Ferrer i Ramon de Copons, els quals van actuar com a testimonis almenys en dos sots-establiments fets pel canviador de terres situades sota els molins del Clot i que eren alou de la pabordia del mes de gener de la Catedral de Barcelona, ACB, 3-27-391 (12.11.1272) i ACB, 3-27-398 (12.11.1272). Cal assenyalar, finalment, que Bartomeu Romeu va ser conseller de Barcelona els anys 1288 i 1299, BOSCA, *Memorial històric*, pàg. 44-45; i *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. I, pàg. 28-29.

No sabem quina era l'activitat professional dels Copons, però, com les altres famílies de la burgesia barcelonina, disposaven de parcel·les de vinya disseminades per diversos punts del territori de la ciutat,⁴⁸ i podem suposar que també participaven activament en transaccions de caire comercial, operacions de les que ens manquen dades, malgrat disposar de testimonis significatius.⁴⁹

En qualsevol cas, Ferrer de Copons va ser un home prou notable de la Barcelona dotzentista perquè la seva residència esdevingués un topònim de referència al barri dels Arcs Antics i acabés donant el seu nom al carrer on vivia, un hodònim que ha perdurat fins als nostres dies.

El carrer d'en Petritxol

Molt més imprecises són les dades sobre els orígens del carrer d'en Petritxol, l'emblemàtica artèria de Ciutat Vella que avui uneix el carrer de la Portaferriassa i la plaça del Pi. Tanmateix, atès la significació d'aquesta via en l'imaginari col·lectiu dels barcelonins i les barcelonines i la diversitat d'hipòtesis que

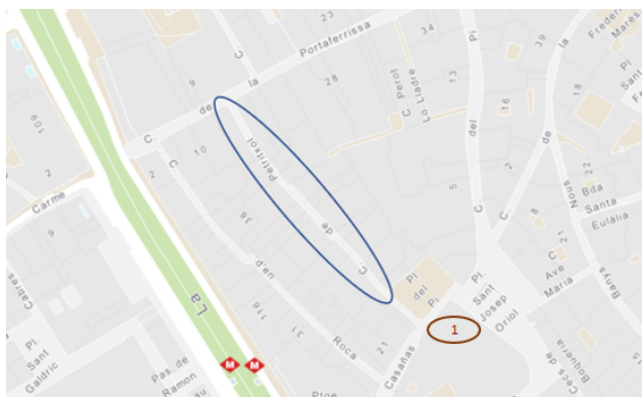
⁴⁶ ACB, Bernat de Vilarrúbia, *Capbreu* (1302.03.25-1302.06.27), vol. 5, fol. 42v-43r (30.4.1302).

⁴⁷ ACB, Bernat de Vilarrúbia, *Fragment de capbreu* (1308.06.18-1308.08.29), vol. 6, fol. 196v-197v.

⁴⁸ De Ferrer de Copons, n'hem documentat a llocs com la Granada, ACB, 4-41-524 (2.11.1241), Cantallops, ACB, 3-34-16 (18.5.1245), i Sanaüja, ACB, 4-41-77 (6.12.1291); mentre que de Ramon de Copons en coneixem sota els molins del Clot, ACB, 3-27-234 (27.1.1287) al lloc dit Boada, ACB, 1-6-3714 (24.5.1299) i ACB, Bernat de Vilarrúbia, *Capbreu* (1308.09.26-1309.02.08), vol. 9, fol. 119r-121r (12.12.1308), i a Monterols, ACB, Bernat de Vilarrúbia, *Capbreu* (1308.09.26-1309.02.08), vol. 9, fol. 119r-121r (12.12.1308).

⁴⁹ És molt interessant, en aquest sentit, la còpia en pergamí d'un foli del registre del canviador barceloní Pere Ferrer de Vic en què apareix un assentament de 50 lliures que el canviador va deixar a Ramon de Copons i que vinculen aquest amb els negocis del també canviador Bartomeu Romeu, una operació de la que desconeixem la data exacta però que va fer-se amb posterioritat al 26 de novembre de 1296, ACB, 4-30-733, document publicat per Stephen P. BENSCH, "La primera crisis bancaria de Barcelona", dins *Anuario de Estudios Medievales*, 19 (1989), pàg. 311-328. Coneixem igualment que Ramon de Copons i Pere d'Esplugues van lliurar en comanda a Berenguer d'Esplugues una quantitat de diners no especificada, la qual va ser retornada 21 de març de 1309, després de la mort de Ramon de Copons, ACB, Bernat de Vilarrúbia, *Fragment de capbreu* (1309.03.15-1309.03.24), vol. 9, fol. 217v.

existeixen sobre la procedència del seu nom,⁵⁰ creiem que val la pena exposar la informació que proporcionen els contractes del segle XIII i començaments del XIV al respecte.

Plànol 3. Ubicació actual del carrer d'en Petritxol.

1. Església de Santa Maria del Pi.

La urbanització del carrer d'en Petritxol i la del conjunt del barri del Pi està estretament vinculada a l'església de Santa Maria del Pi. L'existència d'una capella situada a l'exterior del recinte emmurallat per ponent, no gaire lluny del Castell Nou o porta occidental de la ciutat, està documentada l'any 992.⁵¹ El temple estava situat en una plana, anomenada “palma”, limitada pel curs de la riera del Pi i per l'arenys de les Rambles. Encara que es coneix la presència d'un reduït burg des de 1018, l'ocupació de la zona no va intensificar-se fins a finals del segle XI. A partir d'aquest moment, la construcció de cases i horts a la vilanova del Pi va prendre embranzida i va incrementar-se durant el segle XII,⁵² especialment al voltant de l'església, que disposava d'un cementiri, almenys, des de 1074, tot i que només tenim constància del seu caràcter parroquial a partir de

⁵⁰ Jesús Portavella n'esmenta tres: “Una, per la corrupció de pedritxol perquè el carrer interrompia el pas dels carruatges -no dels vianants- mitjançant un pedrís o pedritxol a l'entrada. Una segona explicació, pel nom d'una família catalana propietària de terrenys o cases del carrer. I una tercera explicació, per l'adulteració de portitxol, mot equivalent a portalet o pòrtic petit”, PORTAVELLA i ISIDORO, *Diccionari nomenclàtor...*, pàg. 341.

⁵¹ CARRERAS y CANDI, *La ciutat de Barcelona*, pàg. 305-306, tot i que Agustí Duran i Sanpere data el primer esment a l'església el 965, DURAN i SANPERE, *Barcelona i la seva història*, vol. I, pàg. 477-478.

⁵² BANKS, “L'estructura urbana...”, pàg. 39 i 43-44.

1188.⁵³ Els camps van deixar de predominar-hi durant el segle XIII, si bé el raval del Pi no adquiriria una densitat urbanística equiparable a la de l'àrea dels Arcs Antics.

La menció més antiga que hem trobat de l'existència del carrer d'en Petritxol data del 14 d'agost de 1297.⁵⁴ Aquell dia, Jaume David, notari barceloní, va sots-establir al sabater Bartomeu Conill i a la seva muller Beatriu una peça de vinya, que era alou de l'aniversari instituït a la Catedral pel difunt Pere Bertran i estava situada al suburbi de Barcelona, sota l'hospital dit de Pere de Vilar, al costat del portal anomenat d'en Cardona, a canvi d'un cens anual d'1 morabatí⁵⁵ i mig a pagar a les calendes del mes de setembre i d'una entrada de 20 sous.⁵⁶ Tot seguit, en un altre document, Bartomeu Conill reconeixia deure al notari els 20 sous d'entrada i es comprometia a pagar-los-hi la propera festivitat de Tots Sants, motiu pel qual li presentava com a fiador un agricultor anomenat Guillem, que vivia “in carraria que dicitur d.en Pedrixol”.⁵⁷ Queda clar, doncs, que l'hodònim Petritxol està vinculat des dels seus inicis al nom d'una persona.

A partir de començaments del segle XIV, les referències al carrer “d'en Pedrixol” comencen a sovintejar a la documentació, encara que les dades sobre la seva ubicació són força pobres i, de fet, no van més enllà de situar-lo al burg de

⁵³ AINAUD, GUDIOL i VERRIÉ, *Catálogo monumental...*, vol. I, pàg. 108.

⁵⁴ Cal advertir que Agustí Duran i Sanpere hauria documentat el primer esment al carrer l'any 1292, Joan A. MARAGALL i NOBLE (recop.), *El carrer de Petritxol*, Barcelona Associació de Veïns del Carrer de Petritxol, 1991, pàg. 5, però no hem pogut localitzar i contrastar aquesta dada, de la que desconexem la font de procedència.

⁵⁵ El morabatí, o morabatí alfonsí d'or, havia esdevingut una unitat monetària imaginària de referència al segle XIII, Anna Maria BALAGUER PRUNÉS, “morabatí”, dins MESTRE i CAMPI, *Diccionari...*, pàg. 716. A la segona meitat del segle XIII, el morabatí acostumava a pagar-se a raó de 9 sous de Barcelona en moneda de tern, vegeu Jordi FERNÁNDEZ-CUADRENCH, “Guillem d'Abella: un canviador i els seus afers a finals del segle XIII”, dins *Barcelona. Quaderns d'Història*, 2/3 (1996), pàg. 143-160.

⁵⁶ *ACB, Bernat de Vilarrúbia, Capbreu (1297.08.14-1297.08.20)*, vol. 1, fol. 75v-76r.

⁵⁷ *ACB, Bernat de Vilarrúbia, Capbreu (1297.08.14-1297.08.20)*, vol. 1, fol. 76r. Malauradament, un antic forat en el paper, producte de la bibliofàgia d'alguns insectes, impedeix conèixer el cognom d'aquest agricultor, veí del carrer Petritxol a les acaballes del segle XIII.

Barcelona, “al costat” o “molt a prop de l'església de Santa Maria del Pi”,⁵⁸ de l'edifici romànic que existia en aquell moment, ja que la construcció de l'actual basílica gòtica va iniciar-se vers el 1319.⁵⁹

Els contractes estudiats situen, invariablement, l'obertura dels immobles del carrer d'en Petritxol a l'est⁶⁰ o a l'oest,⁶¹ la qual cosa corrobora que, al llarg dels segles, la via ha mantingut inalterat el seu eix original nord-sud. El que no esmenten aquests documents és el fet que el carrer no tingués sortida a l'actual carrer de la Portaferrixa per l'extrem septentrional. Això comportava que, durant la major part de l'època medieval, la forma més ràpida per arribar des de l'església del Pi a la Porta Ferrissa fos a través del veí carrer d'en Roca.⁶² De fet, no seria fins al 1466 que l'enderrocament d'unes cases va permetre comunicar el carrer d'en Petritxol amb el de la Cucurella, nom que llavors rebia el carrer de la Portaferrixa.⁶³

En qualsevol cas, les transaccions de finques i censos emfitèutics dels primers anys del Tres-cents ens mostren un carrer totalment urbanitzat, amb cases i obradors amb horts que eren propietat d'institucions eclesiàstiques de

⁵⁸ “in burgo civitatis Barchinone, satis prope ecclesiam Sancte Marie de Pinu, in carraria que consuevit vocari d.en Pedrixol”, *ACB*, 3-35-92 (22.6.1304); “prope dictam ecclesiam Sancte Marie de Pinu, in carraria vocata d.en Pedrixol”, *ACB*, 4-30-589 (18.7.1309); “in burgo civitatis Barchinone, iuxta ecclesiam Sancte Marie de Pinu et in carraria que dicitur d.en Pedrixol”; *BC*, Perg. 583, Reg. 22994 (9.9.1310); “in burgo civitatis Barchinone, in carraria vocata d.en Pedrixol, que est iuxta ecclesiam Sancta Marie de Pinu”, *ACB*, 4-41-182 (21.3.1312); “in burgo civitatis Barchinone, in carraria vocata d.en Pedrixol”, *ACB*, 4-41-187 (12.8.1312).

⁵⁹ DURAN i SANPERE, *Barcelona i la seva història*, vol. I, pàg. 479; i Carles PUIGFERRAT i OLIVA, “Santa Maria del Pi” dins *Catalunya Romànica*, vol. XX, pàg. 39. La proximitat a l'església del Pi que esmenten els documents fa plantejar-nos la possibilitat que, originàriament, el carrer d'en Petritxol es perllongués vers el sud, ocupant una part de l'actual plaça del Pi i atansant-se així a l'antic temple romànic, extrem meridional del carrer que quedaria retallat per una hipotètica ampliació de la plaça coincidint amb la construcció de l'edifici gòtic que coneixem. Una hipòtesi que, a dia d'avui, sense proves documentals ni testimonis arqueològics, no passa de conjectura. Vegeu Plànel 3, núm. 1.

⁶⁰ Cases amb hort, *ACB*, 2-17-5k (18.1.1308); cases amb horts, *ACB*, 4-30-589 (18.7.1309); cases amb obradors i hort, *BC*, Perg. 583, Reg. 22994 (9.9.1310).

⁶¹ Cases amb obradors i horts, *ACB*, 3-35-92 (22.6.1304).

⁶² Clovis EIMERIC [Lluís ALMERIC], *Història nova d'un carrer vell*, Barcelona, Asociación de Vecinos de la Calle de Petritxol, 1953, pàg. 21.

⁶³ CARRERAS y CANDI, *La ciutat de Barcelona*, pàg. 373-374.

caire assistencial, cas de la Casa dels Malalts,⁶⁴ o de membres de la burgesia local, com ara els canviadors Guillem de Bastida, Bernat Sabater o Arnau de Sarrià, i que posseïen com a emfiteutes un ampli ventall de representants de la societat barcelonina del tombant del segle XIII, com els notaris Pere Abril, Bernat Ferrer i Pere d'Oló, el draper Jaume Fartaner, el jueu Abraham Maimó, el fuster en Rifó o el fiveller Jaume de Riba.⁶⁵

I en Petritxol? Què sabem de l'home que va donar el seu nom al carrer? No hem trobat a la documentació cap referència a ningú anomenat "Pedrixol" que tingués propietats o posseís algun immoble en aquest carrer, ja fos com a senyor eminent, senyor mitjà o emfiteuta. Dit això, no podem dir que la recerca així estat infructuosa, ja que ens permet presentar una hipòtesi força raonable sobre l'origen de l'hodònim.

El 15 de febrer de 1226, un home anomenat Guillem "de Pedrixoli" intervenia com a testimoni en un plet entre els prohoms barcelonins Guillem de Lacera i Ramon Romeu sobre la paret mitgera d'unes cases.⁶⁶ Poc després, entre 1230 i 1241, el notari Guillem "Petricioli" o "de Petricioli" apareix en una desena de transaccions d'immobles situats a la ciutat o al seu territori, actuant normalment com a testimoni. En concret, apareix exercint aquesta funció en vuit contractes realitzats per Pere de Bages, notari públic de Barcelona, sis vegades al costat del també notari Amat de Grua i quatre de l'escrivà Jaume de Pujol.⁶⁷ El fet que tant

⁶⁴ Les cases i obradors pertanyien concretament a l'altar de Santa Margarida de la Casa dels Malalts, hospital que tenia cura dels leprosos o mesells i del que encara resta la Capella de Sant Llàtzer, a l'actual plaça del Pedró, *ACB*, 3-35-92 (22.6.1304). L'hospital va continuar tenint propietats en aquest carrer durant la segona meitat del segle XIV i el segle XV, EIMERIC, *Història nova...*, pàg. 19-20. Sabem també que, l'any 1317, una altra important institució assistencial de la ciutat, l'Almoina de la Catedral de Barcelona, tenia en alou "in vico d'en Pedrixol" les cases amb dos portals i hort de na Sant Joan, Tomàs LÓPEZ PIZCUETA, *La Pia Almoina de Barcelona (1161-1350). Estudi d'un patrimoni eclesiàstic català baixmedieval*, Barcelona Fundació Noguera, 1998, pàg. 436.

⁶⁵ *ACB*, 4-30-589 (18.7.1309); *ACB*, 2-17-5k (18.1.1308); *BC*, Perg. 583, Reg. 22994 (9.9.1310); *ACB*, 4-41-182 (21.3.1312); i *ACB*, 4-41-187 (12.8.1312).

⁶⁶ *ACA*, Diversos Patrimonials, Monistrol, Pergamins, doc. 34.

⁶⁷ Actua com a testimoni amb Amat de Grua en quatre contractes: *ACB*, 3-35-247 (8.7.1230), *ACB*, 3-27-338 (25.1.1239), *ACB*, 1-6-3329 (3.3.1240) i *ACB*, 3-34-254 (17.3.1240); amb Jaume de Pujol en dos documents: *ACB*, 1-6-1472 (9.3.1240) i *ACB*, 4-41-524 (2.11.1241); i amb tots dos alhora en altres dos contractes: *ACB*, 3-34-106 i *ACB*, 3-34-106bis, pergamins partits per ABC (20.1.1240) i *ACB*, 3-34-282 (21.3.1240). Guillem de Petritxol només apareix com a testimoni en un contracte rubricat pel notari Deusde de Colomer, *ACA*, Diversos Patrimonials, Sentmenat, Inventari núm. 8, II, perg. BB (46) (20.9.1232).

Amat de Grua com Jaume de Pujol treballessin a l'escrivania de Pere de Bages⁶⁸ fa molt probable que Guillem de Petritxol també en formés part. Una suposició que pren força pel fet que l'únic document que coneixem amb la seva subscripció notarial sigui precisament el trasllat d'un contracte escripturat originalment per Pere de Bages.⁶⁹ Guillem de Petritxol seria, doncs, un d'aquells notaris barcelonins que no tenien escrivania i que, per tant, treballaven a la d'un altre, en aquest cas la de Pere de Bages.⁷⁰ Alguns, amb el pas dels anys, acabaven per establir-se pel seu compte obrint-ne una de pròpia, però no sembla que aquest fos el cas de Guillem de Petritxol.

Més enllà del 2 de novembre de 1241, no hi ha cap document que faci esment, de manera directa o indirecta, a la seva activitat professional o personal. Guillem de Petritxol desapareix literalment de la documentació. A partir d'aquí, la lògica ens porta a considerar dues possibilitats: la primera, que morís poc després d'aquella data; la segona, que marxés, com molts altres barcelonins i catalans de l'època, cap als nous territoris incorporats a la Corona, com ara les terres recents conquerides del Regne de València, a la recerca de noves oportunitats per a millorar el seu estatus socioprofessional.

En conclusió, no tenim constància que el notari Guillem de Petritxol o algun altre membre de la seva nissaga participessin activament en la urbanització del carrer en el decurs del segle XIII, ni que hi tinguessin la seva residència. Tanmateix, sembla evident que el seu cognom està clarament relacionat amb el nom del carrer d'en Petritxol.

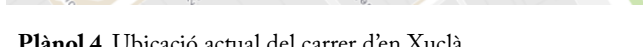
El carrer d'en Xuclà

Finalment, a l'altre costat de les Rambles, a l'extrem nord-oriental del barri del Raval, trobem el carrer d'en Xuclà, que discorre en paral·lel a la Rambla dels Estudis i enllaça actualment la plaça del Bonsuccés i el carrer del Carme.

⁶⁸ Amat de Grua està documentat realitzant contractes com a notari "in scribania Petri de Bages, notarii", *ACB*, 3-38-36 (22.9.1236). Pel que fa a Jaume de Pujol, va començar com a escrivà redactant documents per ordre de Pere de Bages, que els rubricava, *ACA*, Diversos Patrimonials, Monistrol, Pergamins, doc. 80 (14.6.1241), però acabaria esdevenint notari públic de Barcelona, tot i continuar treballant a l'escrivania de Pere de Bages, *ACB*, *Libri Antiquitatum Ecclesie Cathedralis*, vol. I, sense foliar, doc. D (6.8.1247).

⁶⁹ Es tracta d'un contracte de venda realitzat per Pere de Bages el 20 de desembre de 1239 i del que Guillem de Petritxol en va fer el trasllat el 8 de maig de 1240, *ACA*, Diversos Patrimonials, Monistrol, Pergamins, doc. 75.

⁷⁰ Sobre el notariat barceloní al segle XIII, vegeu Jorge GÜNZBERT MOLL, *Los notarios y su organización en Barcelona (siglos XIII-XVI)*. Madrid, Consejo General del Notariado, 2004, especialment les pàgines 43-53.

⁷² BANKS, "L'estructura urbana...", pàg. 61; i BENSCH, *Barcelona i els seus dirigents...*, pàg. 31.

L'hodònim "Xuclà" prové d'una deformació fonètica de *joglar*, com fa palès un document del 23 de desembre de 1296, la referència més antiga que coneixem fins ara de l'existència del carrer. Es tracta de l'establiment de mitja mujada⁷³ de terra, situada al territori de Barcelona, al costat de Magòria, fet pel jueu barceloní Maimó de Forn a favor de Bernat de Moragues, que vivia a Barcelona, "in vico d'en Juglar", és a dir, al carrer d'en Joglar.⁷⁴ L'esment posa de manifest que la denominació del carrer procedeix d'un nom de família i no d'algú que exercia l'ofici de joglar, com ja havia observat Antoni de Bofarull.⁷⁵ La prova fefaent la proporciona un document realitzat el 27 de maig de 1298, que posa nom i cognom al carrer. A la venda d'una peça de terra, situada dins les tinences del mas del difunt Moneder, feta per Berenguer de Canovelles, àlies Arnau Llaurador, i la seva muller Tortosa a Ramon Ferrer, moler i ciutadà de Barcelona, els venedors reconeixien viure "in vico Bernardi Juglar", al carrer de Bernat Joglar.⁷⁶

Encara que la documentació de finals del segle XIII i inicis del XIV ubica indistintament el carrer d'en Joglar al burg de Barcelona⁷⁷ i al suburbi de la ciutat,⁷⁸ acostuma a situar-lo dins les tinences del mas del difunt Guillem Moneder.⁷⁹ Alguns contractes, tanmateix, permeten ubicar el carrer amb més precisió. Així, per exemple, sabem que hi havia cases amb obradors i horts situades al carrer d'en Joglar, al lloc dit Cap de Tàpies,⁸⁰ i que Guillema, vídua del ferrer Pere Ferrer, i el seu marit Guillem de Comelles, agricultor, vivien als Tallers, al carrer d'en Joglar.⁸¹ A més, podem deduir la proximitat dels carrers de

⁷³ La mujada era una mesura agrària d'origen romà que equivalia a 4.896, 5 m², Claudi ALSINA, Gaspar FELIU i Lluís MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1990, pàg. 45.

⁷⁴ ACA, Ordes Religiosos i Militars, Santa Maria de Jonqueres, perg. núm. D-1651.

⁷⁵ Antoni de BOFARULL, *Guia-Cicerone de Barcelona*, Barcelona, Imp. Hispana de V. Castaños, 1855 [edició facsímil: València, Librerías París-Valencia, 1995], pàg. 254.

⁷⁶ ACB, 1-1-760.

⁷⁷ "in burgo Barchinone, in vico vocato Bernardi Juglar", ACB, 2-17-18i (6.12.1300).

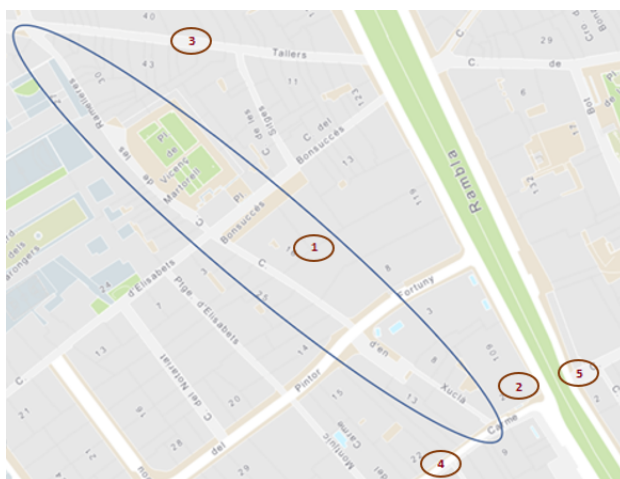
⁷⁸ "in suburbio civitatis Barchinone, in carraria que dicitur d.en Juglar", ACB, 4-41-163 (2.10.1305).

⁷⁹ "infra tenedones mansi qui fuit Guilelmi Monetarii, quondam, in carraria, scilicet, que dicitur d.en Juglar", ACB, 4-41-160 i ACB, 4-41-161, pergamins partits per ABC (3.10.1305).

⁸⁰ "in burgo Barchinone, infra tenedones mansi qui fuit Guilelmi Monetarii, quondam, in carraria, scilicet, que dicitur d.en Juglar, in loco dicto Capitit Tapiarum", ACB, 4-41-164 (15.03.1303) i ACB, 4-41-162 (2.10.1305).

⁸¹ "in Barchinone, as Tayers, in vico d.en Juglar", ACB, 1-1-407 (5.5.1310).

Guillem Moneder i de Bernat Joglar a partir d'un contracte del 23 de setembre de 1299, en què Bernat d'Arcs constituïa procurador Tomàs de Camp perquè cobrés el censal que diversos emfiteutes havien de pagar als seus nebots Guillem i Maria per unes cases i horts que es trobaven "in carrariis G. Monetarii et Bernardi Juglarii".⁸² Però anem a pams.

Plànol 5. Ubicació dels actuals carrers d'en Xuclà i de les Ramelleres que, a cavall dels segles XIII i XIV, conformaven el carrer d'en Joglar.

1. Tinences del mas de Guillem Moneder.- 2. Cap de Tàpies.- 3. Els Tallers.- 4. Carrer de Guillem Moneder (avui Carrer del Carme).- 5. Porta Ferrissa.

El lloc anomenat Cap de Tàpies es trobava davant la Porta Ferrissa, és a dir, en una àrea que podríem ubicar no gaire lluny de la confluència del que avui és el carrer del Carme amb les Rambles.⁸³ Així ho indica el sots-establiment que, el 15 d'agost de 1254, va fer Ramon de Canals a favor de Ferrer de Pla d'una peça de terra per a construir cases, que era alou de Jaume Sebastià i estava situada "in suburbio Barchinone, in loco qui dicitur Capud Tapiarum, ante

⁸² *AHPB*, Pere Portell, *Capbreu (1299.09.18-1299.12.23)*, vol. 3/1, fol. 8v.

⁸³ Vegeu Plànol 5, núm. 2 i 5.

Portam Ferriciam”. El fet que la parcel·la limités a l'est amb la riera, és a dir, amb les Rambles, situa clarament l'indret a la banda del que avui és el Raval.⁸⁴

Per altra banda, la identificació de l'indret conegut com “as Tayers” amb l'actual carrer dels Tallers, una zona on es concentraven els *tallers*, antiga denominació dels “talladors de carn” o carnisers,⁸⁵ no presenta una especial dificultat.⁸⁶ Sobretot si tenim present que inicialment el carrer d'en Xuclà era més llarg i s'estenia fins al carrer dels Tallers, a través del carrer que avui coneixem amb el nom de les Ramelleres.⁸⁷ No seria fins a ben entrada l'època moderna que el tram comprès entre el carrer dels Tallers i la plaça del Bonsuccés prendria el nom de les dones dedicades a l'ofici de preparar i vendre ramells, és a dir, rams de flors, les quals s'havien instal·lat en aquesta zona cap al segle XVI.⁸⁸

Per últim, tal com indica Andreu Avel·lí Pi i Arimon i podem deduir de la documentació estudiada, cal identificar el carrer de Guillem Moneder amb l'actual carrer del Carme.⁸⁹ Sabem que el rei Pere el Catòlic va concedir a Pere Moneder, pare de Guillem Moneder, un forn a l'àrea de més enllà de les Rambles,⁹⁰ el qual era conegut a la segona meitat del segle XIII amb el nom de “forn de Guillem Moneder”⁹¹ i no hauria de trobar-se gaire lluny del mas del

⁸⁴ ACB, 4-41-409. Una compravenda de 1301 confirma la proximitat del Cap de Tàpies amb la Porta Ferrissa, ja que situa les cases amb hort objecte de la transacció “in suburbio Barchinone, apud Capud Tapiarum, satis iuxta Portam Ferrissam”, *APSM*, Pergamins, Sèrie relligada, II, núm. 195 (13.4.1301).

⁸⁵ DURAN i SANPERE, Barcelona i la seva història, vol. I, pàg. 508; i Antoni Maria ALCOVER i Francesc B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca, Editorial Moll, 1977, vol. X, pàg. 124. De fet, Carme Batlle documenta la presència de carnisers vivint en aquesta zona, concretament més enllà de la riera de Santa Anna (avui les Rambles), a la via que va vers Sarrià (actual carrer dels Tallers), des de 1270, Carme BATLLE i GALLART (amb la col·laboració de Lluïsa RAMOS), “Contribució a la història dels oficis de Barcelona: els carnisers del segle XIII”, dins *Quaderns d'estudis medievals*, 5 (1981), pàg. 310-318.

⁸⁶ Vegeu Plànot 5, núm. 3.

⁸⁷ PI y ARIMON, *Barcelona antigua y moderna*, vol. I, pàg. 250; i Víctor BALAGUER, *Las calles de Barcelona*, vol. II, pàg. 209.

⁸⁸ PORTAVELLA i ISIDORO, *Diccionari nomenclàtor...*, pàg. 368.

⁸⁹ PI y ARIMON, *Barcelona antigua y moderna*, vol. I, pàg. 223.

⁹⁰ ORTÍ i GOST, *Renda i fiscalitat...*, pàg. 215, nota 507.

⁹¹ *AHPB*, Pere Portell, *Capbreu (1299.09.18-1299.12.23)*, vol. 3/1, fol. 107r (19.12.1299).

dit Guillem Moneder.⁹² Denominat als segles XIV i XV “forn d'en Moneder” o “del carrer del Carme”, el forn estaria situat a l'esmentat carrer, aproximadament al tram comprès entre les actuals places de Joan Amades i d'Aureli Campany.⁹³ Per altra part, el capbreu de l'Almoina de la Catedral de Barcelona de l'any 1317 documenta l'existència en aquesta zona del Raval del carrer “del Forn d'en Moneder” i del “d'en Moneder”,⁹⁴ aquest, com hem vist, molt proper al de Bernat Joglar. Un cop analitzada la documentació, la conclusió és que el carrer de Guillem Moneder, d'en Moneder o del Forn d'en Moneder era com els barcelonins i barcelonines de finals del segle XIII i inicis del XIV designaven el carrer del Carme,⁹⁵ una denominació que va anar imposant-se durant el segle XIV, a mesura que el convent dels carmelites, fundat el 1292, s'integrava en l'imaginari col·lectiu de la ciutat. Pel que fa a les tinences del mas de Guillem Moneder, podem deduir que s'estenien en una vasta àrea limitada pels actuals carrers dels Tallers al nord, del Carme al sud i les Rambles a l'est i que s'endinsava pel Raval vers l'oest.⁹⁶

Durant els darrers segles de l'època medieval, doncs, el traçat del carrer de Bernat Joglar coincidia amb el dels actuals carrers de Ramelleres i d'en Xuclà, sense que el seu eix nord-sud hagi sofert modificacions en el decurs del temps. Prova d'això és que totes les finques que hi apareixen documentades al llindar dels segles XIII i XIV limiten amb el carrer per l'est.⁹⁷ De fet, l'orientació està condicionada per la funció del carrer: enllaçar el tram inicial de les dues vies principals que, creuant les Rambles i travessant el nord del Raval, unien Barcelona amb les poblacions de l'oest del territori de la ciutat, és a dir, el camí cap a Sarrià que sortia del Portal de Santa Anna i va prefigurar, com sabem, el carrer dels Tallers, i el camí vers el Llobregat que des de la Porta Ferrissa donaria lloc als carrers que avui coneixem amb els noms del Carme i de Sant Antoni Abat. La seva situació privilegiada va permetre que, durant la segona

⁹² Un assentament del capbreu de l'Almoina de la Catedral de 1317 ubica el mas Moneder prop del Cap de Tàpies: “Guilelmus de Gradu vendidit Stephano Leyg, corderio, quandam peciam terre cum vinea quam tenet apud mansum Monetarii, in loco vocato Capite Tapiarum”, LÓPEZ PIZCUETA, *La Pia Almoina...*, pàg. 429, nota 290.

⁹³ ORTÍ i GOST, *Renda i fiscalitat...*, pàg. 208, plànol 8.

⁹⁴ LÓPEZ PIZCUETA, *La Pia Almoina...*, pàg. 424 i 435.

⁹⁵ Vegeu Plànol 5, núm. 4.

⁹⁶ Vegeu Plànol 5, núm. 1.

⁹⁷ Cases amb hort, *ACB*, 2-17-18i (6.12.1300); cases amb obradors i hort, *ACB*, 4-41-164 (15.3.1304); cases amb obradors i hort, *ACB*, 4-41-162 (2.10.1305); cases amb hort, *ACB*, 4-41-163 (2.10.1305); cases amb obradors i hort, *ACB*, 4-41-160 i *ACB*, 4-41-161, pergamins partits per ABC (3.10.1305).

meitat del Dos-cents, el carrer de Bernat Joglar s'urbanitzés ràpidament, de manera que les parcel·les de terra de mitjan segle XIII van transformar-se en cases amb obradors i horts en començar el segle XIV, donant al carrer un aspecte ben diferent al de bona part de la resta del Raval, que conservava un paisatge eminentment rural.

Coneixem el carrer, però encara no sabem qui era l'home que va donar-li el nom. Són realment escasses les dades de què disposem sobre Bernat Joglar. El 1259, posseïa en emfiteusi una tinença al suburbi de la ciutat de Barcelona, al lloc dit Cap de Tàpies, concretament a la parellada que era alou de Guillem Moneder,⁹⁸ fill de Pere Moneder, oficial reial i important financer urbà d'inicis del segle XIII,⁹⁹ i ell mateix prohom barceloní que va ser conseller de la ciutat els anys 1257, 1262 i 1267.¹⁰⁰

El 7 d'octubre de 1259, Bernat Joglar va comprar per 40 sous a Elisenda, vídua de Domènec Saiol, una peça de terra on hi havia bastit un edifici. La finca era veïna de la de Bernat Joglar, amb la qual afrontava pel nord, i també era alou de Guillem Moneder, el qual rebia el cens d'1 morabatí que com a emfiteuta li havia de pagar la venedora anualment per la festivitat de Tots Sants. Elisenda es va veure empesa a vendre la parcel·la de terra, que posseïa per raó de la donació esponsalícia que li havia fet el seu marit i per llegat testamentari d'aquest, a causa de la necessitat d'aconseguir aliments per a ella i per al seu fill Pere. Si tenim present que el document d'esposalles entre ella i el difunt Domènec Saiol s'havia fet pocs anys abans de la venda, el 10 d'agost de 1257, podem deduir fàcilment que Elisenda era una jove vídua sense recursos i amb un infant que no arribaria als dos anys.¹⁰¹

Sabem, doncs, que Bernat Joglar vivia al carrer que acabaria portant el seu nom, almenys, des de finals de la dècada dels anys 50 del segle XIII, ja que la tardor de 1259 va eixamplar la seva tinença adquirint la finca de la seva veïna Elisenda, la qual limitava i, per tant, tenia accés al carrer per l'est. D'acord amb les afrontacions proporcionades per l'esmentat contracte de venda, Bernat Joglar i Elisenda no eren els únics emfiteutes de Guillem Moneder, el qual també era

⁹⁸ "in pariliata quam dictus Guilelmus Monetarii per francum alodium habet in suburbio civitatis Barchinone, ad locum dictum Caput de Tapiis", *ACB*, 2-17-18m (7.10.1259).

⁹⁹ BENSCH, *Barcelona i els seus dirigents...*, pàg. 174, nota 37; i ORTÍ i GOST, *Renda i fiscalitat...*, pàg. 227, nota 543.

¹⁰⁰ BOSCA, *Memorial històric*, pàg. 33, 35 i 39; i *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. I, pàg. 26-27.

¹⁰¹ *ACB*, 2-17-18m.

senyor alodial de les parcel·les limítrofes: tant de la tinença que hi havia a l'oest, com d'altres morabatinades¹⁰² establertes des d'antic i situades al sud.¹⁰³

Hem pogut documentar l'existència, com a mínim, d'una filla de Bernat Joglar: Sibil·la, casada en primeres núpcies amb Romeu de Torrella, de qui havia enviudat el 1295.¹⁰⁴ Gràcies a una donació entre vius feta per Sibil·la a la seva filla Maria, l'any 1300, coneixem que Bernat Joglar continuava vivint en la finca del carrer que en aquest moment ja portava el seu nom, i podem seguir l'evolució d'aquest immoble durant la segona meitat del segle XIII.

El 6 de desembre de 1300, Sibil·la, vídua de Romeu de Torrella i muller de Jaume Rufaca, amb el consentiment d'aquest, va donar a Maria, filla del seu primer matrimoni, unes cases amb hort, situades “in burgo Barchinone, in vico vocato Bernardi Juglar”, que tenia per raó del seu dot i que eren alou d'Esclarmunda, vídua de Guillem Moneder, a qui pagava el cens anual d'1 morabatí, és a dir, 9 sous per Tots Sants. Ara bé, Sibil·la es reservava l'usdefruit vitalici de les cases “tam superiores quam inferiores”, de la meitat de l'hort i de la meitat del cortal que hi havia. Per la seva part, Maria podria disposar lliurement del celler i de l'estable de les cases, així com de la meitat restant de l'hort i del cortal, concretament de la part més propera a les cases de Bernat Joglar, amb les que limitava al nord. Maria tindria accés a aquestes dependències a través del portal que hi havia a l'estable i hi podria fer totes aquelles obres que considerés oportunes, sempre que no privés a la seva mare de la llum que arribava a la part superior de les cases. Només després del traspàs de la donadora, Maria adquiriria els drets emfitèutics sobre la totalitat de la finca. Entretant, però, Sibil·la es comprometia a pagar dos terços del cens emfitèutic (6 sous), de forma que la seva filla s'havia de fer càrrec del pagament del terç restant (3 sous).¹⁰⁵ Unes condicions que, suposem, havien de ser prou satisfactòries per ambdues parts.

És interessant constatar que les afrontacions de l'immoble objecte de la donació coincideixen amb les de la parcel·la que 41 anys abans Bernat Joglar havia comprat a Elisenda: al nord, com acabem de veure, hi havia les cases del pare de la donadora; al sud, el lloc anomenat Morabatins Vells (“in loco vocato

¹⁰² Una morabatinada o morabetinada era “una extensió de terra que valia o pagava de cens un morabeti”, ALCOVER i MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, vol. VII, pàg. 564.

¹⁰³ “in aliis morabatinatis dicti Guilelmi Monetarii antiquitus stabilitis”, *ACB*, 2-17-18m.

¹⁰⁴ *ACB*, Bernat de Vilarrúbia, *Capbreu (1295.03.26-1295.08.29)*, vol. 2, fol. 107v-108r (23.07.1295).

¹⁰⁵ *ACB*, 2-17-18i.

Moratabinatis Veteribus”), alou d’Esclarmunda, vídua de Guillem Moneder; a l’est, el carrer de Bernat Joglar; i, a l’oest, una tinença que tenia en emfiteusi Sibil.la, filla de Bernat Joglar, i que també era alou de la dita Esclarmunda.

Què havia passat entre els anys 1259 i 1300? No és difícil suposar que, després de comprar la peça de terra a Elisenda, Bernat Joglar explotaria conjuntament ambdues finques, unint-les en una de sola o mantenint-les separades. Quan Sibil.la va contraure matrimoni amb Romeu de Torrella, Bernat Joglar va donar a la seva filla com a dot l’immoble adquirit el 1259 i va restar amb la finca que ja posseïa amb anterioritat. En morir Romeu de Torrella, Sibil.la va recuperar el seu dot, la qual cosa li va permetre, el 1300, fer donació de la tinença a la seva filla Maria, amb el preceptiu assentiment del seu segon marit. Paral·lelament, en una data que desconeixem, la tercera parcel·la, la més occidental, també va passar a mans de Sibil.la, bé per adquisició seva, bé a través del seu pare o d’un dels seus marits. Fos com fos, durant la segona meitat del segle XIII i els primers anys del segle XIV, el domini útil de diversos immobles del carrer de Bernat Joglar i els seus voltants va pertànyer a tres generacions de la família Joglar: Bernat, la seva filla Sibil.la i la seva neta Maria.

En resum, la urbanització del carrer d’en Joglar va ser una operació planificada a mitjan segle XIII i executada en el decurs de la segona meitat del Dos-cents per Guillem Moneder i els seus successors, els quals van parcel·lar les terres que tenien en alou i les van distribuir entre diversos emfiteutes, com Bernat Joglar i la seva família, perquè hi construïssin cases, amb l’objectiu d’obtenir uns ingressos anuals més substanciosos dels que els hi proporcionava l’explotació agrària del seu mas. Cinquanta anys més tard, en el pas del segle XIII al XIV, Esclarmunda, vídua de Guillem Moneder, conservava la propietat d’algunes de les finques, però d’altres havien passat a ser alou de membres de les classes benestants de la ciutat, com el canviador Arnau de Sarrià, el jurisperit F. Gerard o el clergue Arnau Alemany, i d’institucions eclesiàstiques, cas de l’església de Santa Maria del Mar, a través dels altars de Santa Maria Magdalena i Sant Joan, o de l’Almoina de la Catedral de Barcelona. Quant als emfiteutes, hi trobem gent d’extracció popular, com el traginer Simó de Canyadell, el sastre P. Barceló, el mestre d’aixa Jaume Cererol o l’agricultor Guillem de Sala, alguns dels quals van sots-establir les seves tinences a tercers esdevenint-hi senyors mitjans.¹⁰⁶

¹⁰⁶ ACB, Bernat de Vilarrúbia, *Capbreu* (1295.03.26-1295.08.29), vol. 2, fol. 107v-108v (23.7.1295); AHPB, Pere Portell, *Capbreu* (1299.09.18-1299.12.23), vol. 3/1, fol. 8v (23.9.1299); ACB, 4-41-164 (15.3.1304); ACB, 4-41-162 (2.10.1305); ACB, 4-41-163 (2.10.1305); ACB, 4-41-160 i ACB, 4-41-161, pergamins partits per ABC (3.10.1305); ACB, 1-1-407 (5.5.1310); i LÓPEZ PIZCUETA, *La Pia Almoina...*, pàg. 401, nota 70.

Conclusions

Molt és encara el que ens queda per conèixer sobre l'hodomínia actual i l'hodomínia històrica (aquells noms de places i carrers que ja han desaparegut) de la nostra ciutat a l'època medieval i, especialment, a finals del segle XIII i inicis del XIV, moment en què Barcelona va adquirir la configuració urbanística que, en gran mesura, encara avui caracteritza Ciutat Vella, i que podem qualificar de fundacional per a la toponímia urbana barcelonina. Propietaris o emfiteutes que havien urbanitzat una zona o que hi residien, personatges o famílies de reconegut prestigi entre els seus coetanis, institucions eclesiàstiques, accidents topogràfics, agrupacions professionals... van anar batejant el viari barceloní.¹⁰⁷ Ara bé, lluny d'una regulació que no arribaria fins al segle XIX, els noms dels carrers i dels llocs que servien com a referents toponímics de la ciutat medieval eren susceptibles de canviar amb el pas del temps, la qual cosa fa encara més extraordinari que bona part dels nostres hodònims provenguin de l'Edat Mitjana, i més important la tasca d'estudi, preservació i divulgació d'aquest valuós patrimoni. L'enorme quantitat de documentació que es conserva sobre la Barcelona medieval i la riquesa de la informació encara inèdita que ens aniran aportant els nous estudis que vagin apareixent en el futur fan presagiar avenços considerables en el coneixement de l'evolució urbanística de la nostra ciutat.

Per la nostra part, a través del que sabem de la vida de tres barcelonins del Dos-cents: Ferrer de Copons, Guillem de Petritxol i Bernat Joglar, hem volgut mostrar la vessant més humana de la urbanització de tres carrers de diferents sectors de la ciutat al llindar dels segles XIII i XIV. La història de tres homes, de les seves famílies i dels seus veïns i veïnes que il·lustren un moment històric decisiu en el desenvolupament urbanístic, econòmic, social i artístic de la Barcelona medieval. Homes i dones que, al costat de molts altres, com na Canuda, Guillem Nas, en Robador, n'Amargós i un llarg etcètera, van contribuir a conformar la ciutat tal i com la coneixem avui dia i n'han deixat, sovint de manera involuntària, la seva petjada.

¹⁰⁷ Jesús ALTURO i PERUCHO, "Carrers i places de la Barcelona medieval en la documentació del Sant Sepulcre", dins M. Reina BASTARDAS i RUFAT i José Enrique GARGALLO GIL (ed.), *Actes del Congrés d'Onomàstica (XVII Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica)*. Barcelona, 27, 28 i 29 de febrer de 1992, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1994, pàg. 153-161.

SCRINIUM

ÍNDEX

Editorial – 1

Bibliografia de Mn. Josep Baucells i Reig – 5

Crònica de l'arxiu, 1966 – 13

Còdex 105, primera meitat del segle XIV – 19

Àngel Fàbrega i Grau

Còdex 120, segle VII-VIII – 29

Àngel Fàbrega i Grau

Àngel Fàbrega i Grau

Nòtula sobre el bisbe consagrant de l'església de Sant

Esteve de Parets del Vallès i nova edició de la dotalia – 49

Jesús Alturo i Perucho

Passejant per la Barcelona del segle XIII. Els orígens

dels carrers d'en Copons, d'en Petritxol i d'en Xuclà – 59

Jordi Fernández-Cuadranch

Publicacions de la
Catedral de Barcelona